

VI.

Arad megye magyar népe.¹⁾

Írta: Dr. Somogyi Gyula.

Térfoglalás, telepedés.

Beszámolunk első sorban arról, hogy — amennyire kideríthető — mikor, honnan, mely körülmények között került a magyarság Arad földjére? Kisebb és nagyobb községekben, román és német ajkuaktól körülzárva, elszigetelve élnek, hol számosabban, hol igen kicsi számban, a magyarok Arad megyében. Összefüggő, nagy tömör magyar népességre s a falvak egész sorozatára nem akadunk. Népesebb tiszta magyar községek inkább a megye északkeleti szélén, a Bihar felé fekvő részen (Bélzerénd, Nagyzerénd, Vadász, Simonyifalva, Ágya) vagy nyugati mesgyéjén a Csanád felé terjedő részen (Kisvarjas, Nagyvarjas, Kispereg, Nagykamarás, Medgyesbodzás, Magyarpécska) vannak. A megye szívében tiszta magyar helységet keveset találunk, legfeljebb néhány telepes községet (Zimándujfalu, Zimándköz, Fakert, Szentleányfalva.) A többi községben, hol még magyarok vannak, néha jelentősebb számban is, románokkal, németekkel vagy néha gyér számú tótokkal elvegyülten élnek. Sok ilyen vegyes ajkú községben a magyarság régebben honos, mint a tiszta magyar községekben, melyek túlnyomórészt újabb telepítések. Ősibb a magyar elem pl. Borossebesben, Gyorokon, Simádon, sőt Kürtösön is, mint Magyarpécskán.

A magyarság új megerősödésének, illetőleg térfoglalásának megindulása a török uralom megszűntének idejére esik. A föld gazdátlan maradt s a kincstár, vagyis a jól ismert *kamara* vette birtokába. Az udvar kegyeltjeinek osztogatott belőle kénye-kedve szerint. Az új birtokosok munkást kerestek, ez volt az első telepítés célja. A magyar faj gazdasági megerősítése, a földnek a magyarság számára való visszaszerzése szóba sem jött. Sőt némileg kedves szolgálatnak vették fent az udvar körében az idegen ajkuak, főleg németek letelepítését. Azonban a török visszavonulása a Maros határvonala mögé (a karlócai béke, 1799) még nem szabadította meg a megye területét minden lidérc-

¹⁾ A községek keletkezésére és a telepítésekre vonatkozó adatokat részint sajtóhagyományokból, de főleg Pesty Frigyes 1857-iki gyűjteményéből vettem. Egyéb forrásaim: Fábian G. kézirat. Ráczy Károly: A zarándi egyházmegye története, Kozma Pál: Zaránd-vármegye leírása s az aradi m. kir. jószágigazgatóságnál levő kézirat, mely hivatalosan írja meg a telepítések történetét, ezeken kívül egyes kisebb művek és kéziratok.

nyomástól. Még egy fél évszázadig fennmaradt a *marosi* határőrség katonai szervezete, mely a gazdasági élet szabadabb kifejlődését nagyban gátolta. 1751-ben végre helyre volt állítva a megyei szervezet és megszüntették a határőrségi katonai szervezetet. A telepítés, vagyis ide csalogatása az idegen ajku jövevényeknek Mária Terézia további uralma idején (1751—1780.) és II. József alatt lassú folyamatban egyre tartott, hisz a kamara bőven adhatott földet. Magyar telepítés azonban a hosszú idő alatt egész a 19-ik század elejéig, az egy pécskait kivéve, alig-alig történt. Céltudatosabbá és nemzetibb irányúvá, nemzeti és magyar gazdasági érdekeket szolgálóvá lesz a telepítés a XIX. század elején, amikor a magyar hatóságok is bele-beleszólhatnak ilyes ügyekbe, vagyis mikor a kamara nem zárkózott el teljesen a magyar hatóságok (helytartótanács vagy megye) tanácsló, esetleg tiltakozó szava elől. A nemzet önrendelkezési jogának visszanyertével, vagyis a kiegyezés után, természetesen, a kormány, mely a kincstár javára még mindig igen nagy területű birtokokat vett át a régi rendszertől, mindent elkövetett, hogy, az állami érdek kellő megóvása mellett, a hazafias érdekeket előmozdítsa és az alföldi népmozgalmak csillapítására a felébredt föld-éhséget itt még rendelkezésre álló földterületekből kielégítse. Ime a legutóbbi évek telepítéseinek célja és indítéka.

Arad megye jelenlegi magyar lakossága idegyülemlésének történeti folyamata áttekinthető időrendben következő volt:

a) Fennmaradtak tiszta magyar ajku — ugyan nagyon kevés — és vegyes ajku (magyar és német v. román, tót) községek, melyeknek eredete a reformációt, a török uralmat megelőző korba vezethető vissza.

b) A XVIII. századbeli telepítések (Magyarpécska stb.)

c) A XIX. századbeli telepítések 1867-ig. (Nagykamarás stb.)

d) Legújabb kincstári telepítések 1867. után. (Szapáryliget).

Hogy e tiszta magyar vagy vegyes nyelvű községek keletkezéséről, népességük eredetéről tisztább képet nyerhessünk, haladjunk a megye politikai beosztásának fonala szerint, vagyis járásokként.

Aradmegye összes magyarságának létszáma az 1900-iki népszámlálás eredménye szerint, melynek adatait vesszük mindenütt alapul, 71,894 lélek. A legtöbb magyar a kisjenői járás területén van (17,745), legkevesebb a nagyhalmágyi járásban (419). Természetes, hogy a legutóbbi népszámlálás óta 7—8 év mulván el, — ezt a részt 1908-ban írtam, az 1910-iki népszámlálás adatait itt még nem használhattam fel — a számadatok a magyarság szempontjából jóval kedvezőbbé lettek. Az ez után következő viszonylag legmagyarabb járások a pécskai (15,093 lakós), aradi (9211) — Arad városa itt sehol sincs tekintetbe véve — eleki 8885, világosi 7000 és borosjenői 5333 lélek. A többi járásban a magyarság létszáma csekély.

Az aradi járásban népesebb magyar községek Fakert (1045), Gyorok (1531), Kürtös (2153), Mácsa (857), Szentleányfalva (820), Zimándköz (923), Zimándújfalu (910). Ezek közül *Magyar-Fakert*, *Szentleányfalva*, *Zimándköz* és *Zimándújfalu* a múlt századnak épen derekán (1842—52) keletkeztek. A ménes-szentannai kincstári uradalom telepítette lakóit ide, hogy dohánytermelést folytassanak. A fakertiek Szenttamás pusztáról jöttek. A zimándújfalusiak eredetileg Nógrádból jöttek. Nagy- és dédapáik a Kürtös és Mácsa közelében fekvő Topilla puszta helyén és annak határában fekvő Csernovics-Ujfalu községben éltek. 1848-ban felszabadulván a jobbágyi terhek alól, Csernovics haszonbérbe adta nekik a földet, melyet addig munkáltak. Lassanként megindult közöttük a mozgalom, hogy telepes községgé alakulhassanak át. E célból 1851-ben Bécsbe küldöttséget menesztettek földet kérni. Fáradságukat siker koronázta s a 65 családból álló községet letelepítették mai helyére, adván nekik földet. 1852. végén 1853 elején elhordták régi lakóhelyükről az építkezésre használható anyagot és az új tiszta magyar lakosságu község neve Zimándújfalu lett.

Zimándközre a lakósok Bánkutról jöttek. Eredetileg hevesmegyeiek. A nép ma is inkább Bánkútnak nevezi a községet. Földesuruk zsarnoksága — ki, mivel anyagi kötelmeinek nem tudtak eleget tenni, házaikról a tetőt lehordatta — üldözte ki őket. Elhagyván régi lakóhelyüket, a zimándi pusztán kaptak a kincstártól földet, Zimándújfalu tőszomszédságában. Tiszta magyar ajkú község.

Szentleányfalva tiszta magyar népe 1854-ben szakadt ide Dombegyházáról, részben Nagymajláthról. A Nyéki-család földjeit bérelték volt ottan, de a birtokos felmondta a bérletet. Ők tehát kincstári földeket vettek haszonbérbe, később megszerezték azokat örök áron. A Nyéki-család azután szívesen marasztalta volna őket, de már késő volt; egy töredékük mindazonáltal vissza maradt Dombegyházán. A helység nevét Szentleányi kir. kincstári ügyésztől vette. (Ez adatokat Varga Imre, felső keresk. iskolai tanár volt szíves velem közölni).

Régi községek, vegyes ajkú néppel, az aradi járásban Gyorok, Kürtös, Mácsa.

Gyorok, régiesen a középkor végéig (öreg emberek gyakran még ma is így nevezik) *Gyarak*, első nyomára 1135-ben találunk; ekkor kapta az orodi káptalan.¹⁾ Az 1561-iki Földváry-féle nádori porta-jegyzékben Csarak néven szerepel. 1559-ben, a 15 éves háború idején elégették, s a helység elenyészett, csak 1726-ban találjuk meg újra, mint pusztát. 1732-ben a modenai herceg kapta, későbbben kincstári birtok lett.

Növelte régi, már meggyökerezett magyarsága számát a csángó-

1) Márki I. 202. l.

telepítés. 1878—1882-ig folyt amaz országos mozgalom, mely a bukovinai csángóknak, a Székelyföldről e rég elszakadt magyar testvéreknek visszatelepítését tűzte ki célul. Istensegits bukovinai faluból 126 családot hoztak be és egy évig Pancsova mellé telepítették őket, de ott mostohák lévén a viszonyok, Arad megyébe, Gyorok tövébe hozták valamennyit. Az állam az aradkövi és szabadhelyi kincstári földekből adott nekik mintegy 837 holdat, a belsőséget Gyorok község adta cserében kincstári földekért.

Kürtös, régiesen Kurtegyház, avagy romános hangzással: Kurtile, szintén régi hely. A XVI. század elején (1519) említik. Később elpusztult puszta lett. Lakossága túlnyomó részben román; Erdélyből Zsulyicáról és Tövisről kerültek. A magyarság nem egyszerre és nagyobb rajban szállotta meg, hanem észrevétlen szivárgott be. Az uradalmak magyar birtokosok kezében lévén, alkalmazottaik, napszámosaik, cselédségük szolgáltatják nagyrészt a magyarság statisztikailag számba vett elemét, hozzájárul természetesen még a közhivatalok (jegyző, tanító) és közintézmények (vasut) magyarsága. Arad megye népesebb községeiben, hol vegyest élnek a lakók, a magyarság eleme így szokott megalakulni.

Mácsa szintén régi hely. Már a XVI. században említve van. Eredetileg magyar, most túlnyomólag román. Magyarságát az uradalom magyar cselédsége és alkalmazottai szolgáltatják, de jöttek Erdélyből, Szatmár és Máramaros megyéből is. A XVI. század vége felé az orodi káptalané lett, később is mindig magyar birtokosok kezében maradt, mindazonáltal románok lepték el és németek, Aradszentmártonból.

A borosjenői járásban népesebb magyar-lakta község Borosjenő (21479) és Csermő (15921), mindkettő azonban vegyes ajku, magyar és román. *Borosjenő* nagyon régi hely; mikor keletkezett nem tudható, bizonyos csak annyi, hogy az Árpádok korában kolostor állott határában, melynek maradványai ma is fellelhetők a balukányi malomnál. Szürke, mások szerint vörös barátok lakták („barátrét“: ritu kaluger). Mint a megye történetében olvasható, Borosjenő az egykori Zaránd-megye fő-vára volt, mely a török időkben nagy jelentőséggel bírt. A török elvonultával rácok szállották meg, kik a megye restitúciója (1751) után kivándoroltak. Ekkor németek, csehek, majd oláhok telepedtek belé, a magyarság észrevétlenül és lassan beszivárogha, mint értelmiségi és munkás elem foglalt benne tért.

Csermő az egykori Zaránd megye területén fekszik. Régi helység, első nyomára 1457-ben találunk, amikor az orodi káptalané volt.¹⁾ A régiségben neve Csertelek, Cserfalva,²⁾ Csermely, (a XVII-ik században Toldy-birtok) ámbár előbbi két nevét kétségbe vonják.³⁾ A község

¹⁾ Történeti adattár, Szentkláray-Ortvay. — ²⁾ Fábriánál, I. 171. l. — ³⁾ Rácz Károly: Zarándi egyházmegye története, 170. l.)

ősibb lakói románok és magyarok, a németek néhány év előtt költöztek be Almáskamarásról és Szentmártonról. Az 1828—38 évben nagy kiterjedésű határát magyar földbirtokosok (Fascho József, báró Bánhid, Vásárhelyi, gróf Königsegg stb.) megszerezték a kincstártól és részben magyar jobbágyaikat a mostani községtől mintegy 2 kilométernyire telepítették le, a mult század 30-as éveinek végén pedig a mostani község helyére. A magyarok Heves, Békés és Bihar megyéből jöttek. 8—10 évvel később ugyancsak ide telepítették a 3 kilométernyire fekvő Szénás magyar község szénégetéssel foglalkozó lakóit.

A borossebesi járásban ősibb magyar jellegű, vegyes nyelvű község *Borossebes*. Említve van az 1561-iki nádori összeírásban. A régi Zarándmegyében feküdt azon a helyen, hol ma az Arad-Csanádi Egyesült Vasutak állomása van, tehát nem a mai helyén. Magyar lakossága több ősibb vonást tartott meg.

Az eleki járás nevezetesebb magyar-lakta helységei Elek, (1784 l.) Medgyesbodzás (2106.), Medgyesegyháza (1055 l.), Nagykamarás (2216 l.), Gyulavarsánd (654 l.), Otlaka (483 l.). *Elek* tulajdonképen német telepítés 1724-ből. Azonban régi időben magyar hely volt, magyar birtokosság kezében. 1232-ben említik először történeti kútfők. Mai magyarsága beszivárgott elem. Népesebb tiszta magyar telepes község *Medgyesbodzás*, mely a bodzási kincstári pusztán létesült 1855—57-ben. Alapították dombíratosi, bánkuti és palóc nagykamarási telepesek, hogy dohányt termeljenek. A község alapításának és küzdelemmel-viszontagsággal teljes életének történetét megírta Cseh János (kéziratban). *Medgyesegyháza* telepes község, 1887-ben alakult községgé, amikor 94 békéscsabai lakos szállotta meg. Azelőtt pusztá volt, melyen nagyobbbrészt Csongrádból került dohánykertészek, gányók laktak. *Nagykamarás* tiszta magyar ősibb jellegű község, noha új telepítés. Az 1841—1842-ik évet megelőző 2—3 évben Wodianer báró mint kincstári bérlő Kamarás-pusztá elnevezéssel 15—17 putriból álló dohánykertész telepet létesített. Ezt a helyet 1841—42-ben Wodianer báró községgé alakította át és megkülönböztetésül a szomszédságban lévő Almáskamarástól *Nagykamarásnak* nevezte el. Ez az átalakulás a Nagykamarástól $\frac{1}{2}$ kilométer távolságra eső, szintén alakuló Bánkut falu telepítésével egy időbe esik. Ezt azonban a telepesek makacssága és nem fizetése miatt lerombolták. Helyét ma egy elhagyott temető jelöli csupán. Bánkut lakossága innen Zimándközre települt át. Nagykamarás első telepesei Heves-, Gömör-, Borsod- (palócok) és Pestmegyéből kerültek. 1844-ben a kincstár átvette Wodianertől a községet és tovább fejlesztette. Lakóinak számát szaporította pécskai és battonyai zsellér telepesekkel.

Gyulavarsánd régi község, már a XIV-ik században említik; a

XVIII-ik században mint pusztult falu a modenai herceg birtokába került. Magyarsága Nagyköreből, Szentiványból jött, Heves megyéből. Otlaka szintén régi község, teljesen eloláhosodott. Magyarsága szórva-nyosan beszívárgott.

A legtöbb tiszta magyar község a kisjenői járásban van. Tiszta magyar nép lakik a következő helységekben: Ágya (1694 l.), Bélzerénd (480 l.), Erdőhegy (1651 l.), Feketegyarmat (1939 l.), Nagyzerénd (2429 l.), Vadász (1724 l.); vegyes ajku községek: Kisjenő (1052 l.), Simánd (1231 l.), Simonyifalva (1477 l.), Szapáryliget (1017 l.). A többi túlnyomólag román községben is él egyikben másokban néhány száz magyar, pl. Székudvar (947 l.), Szineke (315 l.), Talpas (402 l.). *Ágya* népe legtörszökebb eleme Arad megye magyarságának. A község egyike a legrégebbeknek; már a tatárjárás idején létezett. A XVI-ik század közepéig (1552) Biharhoz számították, melynek nyelvét mai napig megőrizte; az 1561-iki lajstromban azonban már Zarándhoz tartozónak van említve. Lakossága egyik közlés szerint a Szilágyságból, Kúnságból, Heves, Békés, Csongrád és Biharmegyéből származott ide.¹⁾ Az Ágya név eredete néphagyomány szerint: erdő ágya, belseje, mélysége. Ugyancsak régi község *Bélzerénd* (régibb neve: Kis-Szerind) 1731-ben már fennállott. Mai helyén csak 1880 óta áll fenn, azelőtt, Tamásdához és Nagyzeréndhez feküdt közel. Nevét, közhit szerint, onnan vette, hogy erdő belében (közepén) állott. Régi helyén, az úgynevezett Óbélzerinden többször érte szerencsétlenség a kis községet. 1775-ben teljesen leégett, 1879. december 6-án este pedig a különféle akkor létező patakok és vadvizek összefolyásából meggyűlemlő árvíz az egész falut elöntötte, a templom és 8 ház kivételével. Mivel pedig a víz sokszor tett már nagy károkat a községnek, elhatározták, hogy ősi letelepedési helyüket elhagyják és a régi falutól egy órányira levő Vadászhoz közel eső u. n. Paphalmán alakítanak új falut, mely helyet cserébe kapták báró Simonyitól a régi határbeli ugyanakkora földjükért.

Erdőhegy már a XIV. században is létezett. Nevének eredetét úgy magyarázzák, hogy az erdő vége csúcsalaku volt, ennek hegyére építették a községet.²⁾ A török világban és Péro idején történeti szereplése volt. Magyar népét régen itt lakónak kell tekintenünk.

Feketegyarmatot (régebben Gyula-Gyarmat, a zarándi részen) a tatár pusztítás korában említik először. Vajdája résztvett a védőművek létesítésében. A Rákóczi-korban a császáriakkal tartó rácok a kurucpárti gyarmatiakat megrohanták, kirabolták, a községet pedig felgyújtották. A lakósok megmaradt része a sarkadi és szalontai sáncok közt húzta meg magát, mígnem a császári sereg által onnan is kiűzettek.

1) Pesty Frigyes, 36. l. — 2) Márki, I. 229. l.

A szatmári béke után a község megmaradt lakói újra vissza jöttek és hihetőleg az akkor egészen elpusztult Gelvács megmaradt lakóival együtt itt ismét megtelepedtek, Fábián szerint 1711-ben. A község magyar birtokos urai, kik nem estek el a harcban, Rákóczihoz való csatlakozásuk miatt hűtlenségi pörbe fogatván, földesuri jogaiktól megfosztattak. Bizonyítja ezt az a körülmény, hogy már 1711-ben egy Linder nevű császári királyi provisor küldözgeti Gyuláról a rendeleteket, melyek a községi levéltárban ma is feltalálhatók.¹⁾

Nyilvános tehát, hogy Feketegyarmat birtoka a földesurak „*hűtlensége*“ miatt a koronára szállott, 1726-ban mint kamarai birtokot említik és kezelik. III. Károly Rajnald modenai hercegnek adta oda hűszolgálati jutalma fejében. A hercegi ág kihalván, a birtok József főherceg nádor kezébe jut, kinek utódai ma is birják. A község népének szívsóóságát mutatja, hogy annyi pusztulás és vihar dacára is fenntartották a helységet. 1879-ben árviz pusztította a falut. Sok kárt tett házakban, élelemben, jószágban, sőt emberáldozata is volt. A veszedelem elmúltával újra felépítették a falut: ez volt a harmadik megtelepülés. Lakossága Gyöngyös és Debrecen vidékéről származott. Vannak azonban benne elkorcsosodott oroszok is (pld. Pribék).

Nagyzerénd (népiesen Szerind, egykor Zarándban, régiesen Zelind) a XII. században, III. István korában van először említve. A tatárjárás idejében a zeléndieknek is volt részük a nadabi vár megerősítésében. Ugy látszik, a XVIII. század második felében elpusztult és 1690-ben *ülték meg* újra, valószínűleg bihariak. A XVIII. század elején mint pusztult falu jut a modenai herceg birtokába; később kincstári birtok lesz, utóbb József nádor vette meg. Gyanítható, hogy a XVIII. században újra megszállották. A magyarság Bihar, Szabolcs és Bereg megyebeli.

Vadász, (valamikor Cseke-Vadász) szintén egykor Zarándban, igen régi község. Már a XIII. században szerepel neve. Nagy régiségére mutat eredetileg ó-román stílusban épült temploma. Az ev. ref. lelkészi hivatalban található feljegyzések szerint a község valamikor vadászterület volt, a XIII-ik században a váci püspöké, 1609-ben Toldi Istváné, — Rákóczi és Bercsényi katonái elpusztították, a lakosok elűzettek. A Sárretről 1711. után visszajöttek a Kelemenek, Bondárok, Kukolyok. 1732-ben a modenai hercegé lett.

Kisjenő (a zarándi részen) már a XIV. században fennállott. A XVIII. század elején pusztult falu volt, mint ilyet kapta meg a modenai herceg. A hercegi család kihaltával kincstári birtok lett, később a nádori család birtokába került s azé jelenleg is.

Simánd, (egykor Apás volt a neve). Hagyomány szerint Simánd

¹⁾ Kézirat: A ref. egyház rövid története, melyet a toronygombban helyeztek el 1900.

nevét földje simaságáról nyerte. Óslakói magyarok lehettek. A dülök, helyek nevei mutatnak erre. Már a XIV. században létezett a régi Zaránd területén. Mozgalmas múltja volt, két községből állott: Edelspacher és Csernovics-Simánd.

Simonyifalva újabb eredetű magyar és német nyelvű telepes község. Báró Simonyi Lajos parcelláztatta birtokát és telepített ide, mindenünnen összetoborzva őket, magyarokat és németeket. A magyarság nagyobb része Battonyáról és a csongrádi részekről verődött itt össze. A község 1883-ban épült, 1885-ben lett nagyközséggé. Minthogy az első települők, az úgynevezett *ó-telepesek* a báró egész birtokát le nem foglalhatták, újabb telepítésre volt szükség, mely 1892-ben meg is történt. Ezek a települők ma is az *új telepesek*, a falunak az a része pedig, amelyen laknak, *új telep*. A régi telepesek nagyrészt pénzes emberek voltak, az újak szegény zsellérek és napszámosok, de mind magyarok.

Szapáryliget új telepes község. 1883-ban telepítették le a kincstári Harkályliget pusztán 300 almásíratosi, szentpáli, németczernyei és tökfalvi családot.

Székudvar, Szineke, Talpas régi magyar községek voltak, de románok lepték el. A kevés magyarság bennök észrevétlenül és szórva-nyosan költözött be.

A pécskai járás tiszta magyar ajkú községei mind újabb telepítések. Ilyenek: *Magyarpécska* (7945 l.), *Nagyiratos* (1313 l.) *Kispereg* (1313 l.), *Nagy- és Kisvarjas* (1937 l.). Vegyes ajkú község a magyarság csekély létszámával *Szemplak* (582 l.).

Magyarpécska lényegileg 1753-ban keletkezett. Pécska maga, a község, már régen létezett. Révét (a Maroson) a XV. században megkapta a csanádi káptalan. A Mária Terézia uralkodása idején elosztatott rá a határörök helyére többnyire a felső vidékről telepítettek ide magyarokat (palócok). Köztük volt 8 tót család is. A föld kincstári birtok volt, de a Lovász testvérek, Mihály és Zsigmond vették ki bérbe, ők telepítették ide a palócokat. A palóc telepesek 420 belső telket kaptak, foglaltak el és az itt maradt oláh és rác családokkal közösen birták a határt. A régi és új lakósság között azonban állandó volt a surlódás s a magyarok panaszos kérelmére már 1765-ben kettéválasztatott a község: Magyarpécskára és Rácpécskára. A belső és a külső telkek szintűgy különválasztattak. Magyarpécska népe sok helyről jött össze: Gyórok környékéről, Nagyharsányról, Recskről, de leginkább a palóc (Gömör, Borsód, Heves) vidékről. 1776-ban választották a magyarok az első birót: Polónyi Józsefet. Mária Terézia Magyarpécskának 120 sessió földet ajándékozott s megengedte, hogy a 216^{1/2} sessió robotális földet évenként 3509 frtért megválthassa, a robotnapot pedig 7 krajcárjával, oly hozzáadással, hogy ez az örök tartozás semmi körül-

mények közt sem emeltessék. Így, mint teljesen szabad jobbágyság fejlődött és gyarapodott, a gazdag kincstári ispánság védnöksége alatt, a pécskai magyarság. Az elkülönödött Rácpécska rác lakossága egyre fogyott, ellenben oláhok lepték el. Oláh-Pécskának kezdték nevezni, később *Ópécska* lett a neve.

Nagyiratos (Forraynagyiratos 1313.) már a XV. században van említve. (Belső Iratos). Neve ekkor Iratos (Irathos) volt. Forray előnevét birtokosától nyerte. Egy ideig a Hunyadiak is birták. Mai lakossága nagyrészt a Felvidékről származott ide ezelőtt 60–80 esztendővel. Tulnyomólag tótok voltak, de elmagyarosodtak. Egy részük Nógrádból jött és sokan a környékből, Csanádból telepedtek oda 1810-ben.

Nagyvarjas (s mellette mindjárt Kisvarjas) 1828-ban alakult. Pesty adatai szerint 1771-ben létesült. Lakosai részben Nógrádmegyéből, részben Tornyáról, Szederhát, Szenttamás és más szomszédos községből jöttek, egy részük Roszvarjasról jött, amely Marczibányi Antal tulajdona volt. Nagyvarjas, mint szintén Marczibányi birtok, Karácsonyi grófnéra szállott. A lakósok mint dohánykertészek telepedtek le, később megöröködtek az ötholdas házhelyeken, amelyek ma már ki is vannak fizetve.

Kispereg jelenlegi tiszta református lakóinak ősei Egyekről, Szabolcs megyéből kerültek ide. Az egri káptalan és annak prépostja üzte ki őket merő vallási türelmetlenségből falujokból (1774. május 12.) s a földönfutó nép a Vay családnál nyert menedéket. Ez a Hortobágyot a Tiszával összekötő Arkus nevezetű csatorna mellett adott nekik lakásra való helyet. Itt vonta meg magát a kiüldözött nép, földből készült kunyhóban. Paplakot és templomot deszkából épített. Az eset hosszú vizsgálat tárgyát képezte, de az okozók elmarasztalva nem lettek. II. József végre megkönyörült a szegény népen és a Kispereg nevű pusztát jelölte ki számukra „megülésre való helyül.“ 12 évi Arkus-melléki tartózkodás után költöztek ide (1787). Kispereg puszta volt akkor. Nem volt más épülete csak egy örményház és istálló. Az istállót imaházá alakították át, a házat lelkész-lakká.¹⁾

Szemlak régi hely, 1549-ben Zemlék néven van említve, 1561-ben már Szemlaknak nevezik. Csanádmegyéhez tartozott, csak 1750-ben csatolták Aradhoz. A magyarság száma csekély, az is beszívárgott, mint intelligencia és cselédség.

A radnai járás magyarságának létszáma összesen 2533 lélek. Legtöbb magyar lakik *Míriaradnán* (755) és *Ópáloson* (334). Radnát már 1477-ben említik. Magyarsága többnyire szórványosan telepedett be, mint iparosok és hivatalnokok.

¹⁾ Az Egyekből lett Kispereg története. Irta : Szondy Imre, kisperegi ref. lelkész 1887.

Ópálos (Ó és Ujpaulis egymás mellett) régi hely. 1333-ban már volt plébániája. Neve a régiségben Pálillés, Palélése.¹⁾

A *tornovai* járásban a magyarság összes száma 2352 lélek. Tiszta magyar község benne *Dezsőháza* (574), vegyes ajkú *Selénd* (516 magyar lakós). Dezsőháza 1866-ban keletkezett. A Desseő-család alapította, mely aztán birtokkal a csanádi káptalanra hagyta kezelés végett. A káptalan a birtokot bérbe adta odatelepülő földmivéseknek. Az első telepesek többnyire dohánykertészek s Kevermesről, Dombiratosról és Almáskamarásról jöttek, de ezek elszéledtek. Később Szentesről, Csongrádról és Hódmezővásárhelyről jöttek.

Selénd (Silingyia) régi hely, már 1332-ben volt plébániája. Neve: Selénd, Selend, vagy Szelend. Jelenleg község; V. Ferdinánd mezővárossá tette, erre emlékeztet pecsétje (Ádám és Éva a paradicsom kertben a tiltott fa mellett kigyóval). Desseő-birtok volt ez is, később a Bittó-családé. Utóbb a Neuschloss-család vette meg, mely az erdőket letaroltatta és magyarokat s németeket telepített oda. A magyarok Magyarpécskáról, Battonyáról és Hont megyéből kerültek oda, a németek Szemplakról.

A világosi járásban összesen 7000 magyar lakik. Tiszta magyar község *Ujvarsánd* (1044 l.); vegyes ajkú községek, melyekben magyarok is lagnak, *Galsa* (508 l.), *Pankota* (2205 l.), *Ujszentanna* (955 l.), *Világos* (1277 l.).

Ujvarsánd újabb telepítés. Az 1561-iki lajstromban említve van Fazikas-Varsány, mely azonban a kuruc-labanc időben elpusztult. Az akkori község lakói alkalmasint fazekasok voltak és a *varsa* szóból következett, halászattal foglalkoztak. A Simánd felé vezető úttól balra, az úgynevezett kerésztdülőben ma is láthatók a kemence helyek és mindenütt találhatók cserepek. A régi Fazekas-Varsány helyén alakult meg Ujvarsánd. Megalapítói kisebb részben Dunán-túlról kerültek, nagyobb részben Orosházáról, honnan azonban nem közvetlenül telepedtek ide, mert 7 évig Nákófalván (más néven: Szőlös) Torontálban laktak. 1792-ben szállották meg Ujvarsándot. Letelepítésüknél serényen járt közben és munkálkodott Gróf Fekete János, Arad egykori főispánja és egyik legkiválóbb férfia.²⁾

Galsát először 1214-ben említik mint szőlő termelő helyet. 1608-ban Kincses-Galsa néven Mágocsi-birtok, 1651-ben mezőváros volt. Magyarsága szórványosan beköltözés útján, mint birtokos és szőlőművelő munkás gyülemlt oda.

Pankotát magyar, német és román nép lakja. Eredete régi. 1217-ben említik először a pankotai apátságot, mely később megszűnt. Jó ideig Pankota Losonczy-birtok volt, 1565—1595-ig a török birta, ki-

¹⁾ Márki Pálülésének magyarázza I. 184. — ²⁾ Adatok Ujfazekasvarsánd történetéhez, összeállította Csepregi György: 1892.

től Báthory Zsigmond vezére, Borbély György szabadította meg. 1726-ban Pankota pusztult falu volt, mint ilyet kapta Raynald modenai herceg III. Károlytól 1732-ben. Lakossága tehát ez idő után költözött be. A magyarok Csanád és Csongrád megyéből telepedtek be szórványos kicsi rajokban vagy egyenként.

Világost a románok Sirianak hívják. Laknak benne magyarok, németek és románok. A község eredete Világosvárra utal, melynek eredetét nem tudjuk. A várhegy tövében alapította III. Béla 1190-ben a világosi apátságot. (Fábián I. 112.). A helység birtokosai a középkor utolsó századában Brankovics szerb despota és a Hunyadiak voltak. A török időben a község elpusztult. Később újból benépesedett és pedig a déli részén, mely a tulajdonképeni Siria (Román-Világos) románok telepedtek le, éjszaki részén, az egykori apátság helyén magyarok. (Magyar-Világos). A magyarság azonban a XVII—XVIII. század folyamán elenyészett. Jelenlegi magyarsága szórványosan bevándorolt nép; szőlőművelés, iparos stb. A német szintén beköltözött.¹⁾

Népelet.

Arad vármegye magyarsága, mint az előző fejezetből kitűnik, csak kicsi számban ősi és bennszülött. Ez a kicsi szám is szórványosan, egymástól elszigetelten él s mindenféle külső befolyásnak van alávetve. Így tehát a magyar élet, a szokások és életrend, a lakás, a viselet jellegzetes őstípusára, minőt csak teljes elszigeteltség vagy nagy tömegben való együttélés szokott fenntartani, alig-alig akadnak. Lehet, sőt gyakori dolog, hogy egy-két szomszédos községben egyező jelenségek fordulnak elő, ép úgy, mint némely nyelvi sajátságok is egyeznek, de a megye magyar népét szorosabb egységbe foglaló tipikus vonások nincsenek. Arad megyében tehát magyar népek laknak, nem egységes magyar nép. A különböző helyekről bevándorolt lakosság megtartotta származó helyének sajátságait, felvett új települő helyén újakat s belesodortatva a kultúra és forgalom áradatába, különös módon, községenként más-másképen olvasztá fel magában a hatásokat. Legtöbb eredetiséget őrizett meg a fő forgalmi vonaltól távolabb eső *Körös-köze* (Vadász, Bélzerénd, Nagyzerénd, Feketegyarmat,) mely utóbbi időben szintén kapott vasutat, de mindenekelőtt *Ágya*, ezenkívül *Magyarpécska*, melynek népe bizonyos rátartiséggel követi a maga életrendjét.

Az egyes községekben uralkodó újabb vagy maradibb életrend és szokások részletesebb festése az alább következő részletezésnek leszzen tárgya; e bevezető részben első feladatunk annak vizsgálata, melyek a

¹ Az aradmegyei községek tüzetes leírása e mű egyik külön része.

kultúra közvetlen hatásának szembetünő, első pillantásra felötlő jelenségei.

* * *

Külső élet. Változott, úribb lett a *ruházat* a férfiaknál (nadrág viselet, kalap, kabát stb.), nőknél egyaránt. A színekben tündöklő nehéz selyemnek a nőknél nagy kelete van. Van község (pl. Feketegyarmat), hol a nép egyszerűbb asszonyai az úri dámákkal versengve viselik sétán és főleg templomba menet a finomnál finomabb női kalapokat. A *butor* modernebb; a lóca, kanapé (fából), rengő (támlás fapad) kiszorul, helyét a *díván*-nak (rugalmas és bőrrel vagy szövettel bevonva) engedve át. A *téka* (régii fali állvány vagy polc-féle) a lom közé került, letűnt (Ágyán és Gyulavarsándon még *nagy elvétve* látható); a nyoszolyában szebbnél-szebb saját készítésű vagy gyári csipke-betétes párna díszlik, a *firhang* nem ócska karton többé, hanem csipke; sőt néhol már szövetből van.

Az is bizonyos, hogy a *tisztaság* ez új korszellemmel együtt győzedelmesen halad előre. Udvarban, konyhában, a *nagyházban* (első ház vagy parádés szoba) ép úgy, mint a *kisház*-ban¹⁾ (a család tulajdonképeni lakószobája) rend, tisztaság és úri izlés kezd uralkodni. A boglyakemence leggyakrabban még ott terpeszkedik, de már a vaskályha, sőt cserépkályha is erősen kikezdte nemzedékről-nemzedékre átöröklött uralmát. A konyhát nyárára a tisztaság érdekében máshová teszik át; legtöbbször télen is csak parádénak szolgál, hogy csillogtassa a porcellán és mázas edények tükörtisztaságát és pazar színjátékát. A tűzhely, padka, góc, avult fogalommal kezd válni az uralomra jutott *sparhét* mellett.

A férfiak ünnepi ruhája, csizmája tiszta, könnyű és rendes, a fehérnemű már gyakran hófehér s nem sötétlik a kékítő komorabb színétől; a nők pazar fényüzéssel öltözködnek, csak úgy suhog rajtuk a selyem és tündöklök a hófehérségű ingváll. Pántlika, gyöngy s a pipere minden kelléke gazdagon terheli őket. Visszamaradottabb, ócskább és kevésbé pompázó a szegényebbek lakása, öltözeke s ezeknél, természetesen, nagyobb is a maradiság.

De azért még a legszegényebb osztály is külső életében hozzá tördök a magasabb osztályok életrendjéhez; követi és élvezzi az úri élvezeteket. Eljárnak kávéházba, feltűnően és nagyban élvezik, a pálinka- és borfogyasztás rovására, a sört. A pálinkát inkább dologtévő napon isszák erősítőül. Tekéznek pénzre, kártyáznak, ismerik és úzik a szerencsejátékokat, de különösen kedvelik a *huszonegyest*, *alsóst* és *fajert*, melyek köztük a legelterjedtebbek. Az ősi magyar pipa, különösen ünnepnapon nem úzi többé a gondot és unalmat, hanem helyt ad

¹⁾ Arany: Nem is a nagyházba, a kisházba mentek. Toldi Sz.

főleg az ifjuságnál a szivarnak, sőt még inkább a *cigarettnak*. A pipa már-már csak hétköznapi élvezetre és az otthoni pihenőre van fenntartva.

A belső, pszichikai átalakulás. Az átalakulás eme külső jelenségei mellett a *szellemi* átalakulásnak is feltűnő jelenségei mutatkoznak. Mint az egyetemes társadalom újabb és újabb evolúciónak hódol, a nép sem marad meg ósdi eszmekörében, régi szűk világában. Fogalomköre lényegesen tágult, tisztában van az állami és társadalmi élet minden szervezetének és minden szervének hivatásszerű rendeltetéséről, tudomása van a közélet és társadalom evolúciójának vezéreszméiről és kiváltképen érdekli az, mi *őt*, az *ő* életét és boldogulását szorosabban érinti. Egész gondolkodását így első sorban a szocialisztikus felfogás hatja át. Ez a szocialisztikus felfogás aztán aszerint módosul, a minőkinek egyéni helyzete.

A tehetősebb gazda a nagybirtokban, a nagy tőkében s az ennek — *ő* szerinte — kedvező kormányhatalomban látja a maga boldogulásának akadályait; azt nézi, kinek nálánál sokkal többje van, nem azt, kinek sokkalta kevesebbje. Ez a gondolat zavarja lelkét, s nem tűri életsorsa nyugalmasabb élvezését. Az erő és hatalom tudatában, melyet neki vagyona nyújt, fájlalja az úri osztály lenézését, a hivataloknak — mint *ő* hiszi — packázásait s kiirthatatlan lelkéből az a hit, hogy sorsa az úri osztály előtt az örök lealázottság, az örök szegényülés. Innen támad a paraszti gőg, a paraszti gyűlölet az *urak*, a *kabátos osztály* ellen. De ugyanaz a fennhéjzás az alárendeltek ellen is fordul. Mint munkaadó, munkásaiban megrontóit, piócáit látja, kiknek minden igénye az *ő* zsirjának fogyasztására tör.

A kisebb gazda lelkén más eszmekör uralkodik. A mezőgazdasági viszonyok kedvezőtlen fordulatánál fogva fokozottabb mértékben jelentkezik a *föld-éhség*, a föld szerzésének vágya. Több földet akar *fölfogni* (bérelni), hogy a kisebb terület művelésének kevés hasznát így valamilyen módon megszerezze. S minthogy a nagybirtok kötöttebb s nehezebben áll rendelkezésére, a harag és gyűlölet az ellen fordul. Nem egy helyen az uradalom kivesz egy részt az önkezelés alól, hogy ama gyűlöletet enyhítse. (Több eset van Arad megyében.)

A vagyontalan földműves, a napszámos vagy zsellér népet a munkás mozgalmak s munkás-viszonyok árapálya, kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb állapota foglalkoztatja s tereli a megadás vagy nyugtalanság útjára. Az élet nyomasztó gondjai, a nagyobb küzdelmek, természetes, inkább az elégedetlenség érzését táplálja benne, mint a megnyugvását.

A gyanakvás és lebecsülés eme közös és általános érzelmét hirdeti nyíltan vagy rejti magában a nép az értelmiségi osztállyal szemben is. A közigazgatás minden tényezője, az orvos, a pap, a tanító s első sorban a hozzá legközelebb álló községi jegyző — a lekenyerezett, a

dologtalan. A tehetős gazda előtt: a kegyelemkenyéren és népi verejtéken élősködő ingyenélő, kinek munkája pipadohányt sem ér; a szegény szemében: a szerencsefi, ki semmi munka árán jut zsiros kenyéréhez — a nép véréből.

Táplálják e szomorú felfogást a szélsőséges szocialisztikus szeltemtől itatott munkás- és néplapok s más olcsó lapok, melyeknek keletét a nép között épen a vért felzaklató hang biztosítja. A világ folyásáról, a politika zajosabb fordulatairól, a nagy bűnesetekről ezekből értesül a nép. Mindenhez, miről e lapokból értesül, sajátos, legtöbbször elkeseredett kedélyből eredő felfogását fűzi. A kormány minden cselekedete a nép ellen tör, a miniszterek, képviselők, nagyurak örökösen hazaárulók s a népnek legnagyobb ellenségei. A nagy bűneseteknél, különösen mikor a vagyonos osztály tagja ellen irányult a merénylet, gyakran a szegény osztály ön-védekezését, vagy jogos boszuállását látja fennforogni. A kincstárt bármily formában érő kárt (sikkasztás, rablás, lopás) kárörvendéssel kíséri; a tettest rokonszenvvel emlegeti.

Sötétnek látszik a kép, melyet így a nép lelki világáról közvetlen megfigyelések alapján magunknak alkottunk. S még csak az a feltevés sem vigasztalhat, hogy a tünetek szörványosak. Messze területeken és az egymás fölé helyezkedő nép-rétegeken egész mélyökgig hatol ez a szellemi irányzat, melynek azonban — s ez a vigasztaló jelenség — apálya-dagálya egyaránt van. Az utóbbi évek határozottan az apály évei.

Közelről és szűkebb körben tekintve, a kor eszme-irányaitól függetlenített elszigeteltségében vizsgálva a nép életét, a kép derültebbé válik. A meggondoltabb elemnek, a községek meghiggadt vezetőinek, az élemedett férfi-generációnak konzervatív hajlama útját állja a nagyobb-szerű erkölcsi rombolásnak. A lelkész még mindig benső bizalmasa a nép első embereinek, kiknek a humánus jegyző, a lelkes tanító, bizalmukat és szeretetüket élvező jó barátjuk és jó tanácsadójuk. Az istentisztelet nagy látogatottsága, az ünnepi templomba-menetel, a hitéletnek meg nem lazulására vall; a népkönyvtárak sűrű használata a jobb olvasmányok iránt meglevő erős érzéket mutatja. A Kossuth-kultusz a hazafiség erős védőbástyája, noha eléggé táplálva nincsen.

A társadalomnak és vagyon-elosztásnak amaz álmodott új rendjét, azt a vágyakból és az agy izzásából táplálkozó ábránd-világot, minden külső brutális befolyásolás dacára sem építi fel a nép a múlt emlékeinek, az apáról fiúra öröklődő hagyományoknak romjain. Az egyik irányban újításokra törve, más irányban a lelke a múlthoz ragaszkodik, a régi szokásokhoz, a hagyományokhoz. Ha az öltözék egyre ujuló divatnak hódol is s a ház, a bútor modern izlést, kényelmet ural, — az ősi természet, az erények és hibák, az időtöltés, a munkarend, az életmód, az alkalmi szokások, a beszéd s ennek fordulatai, a dal, a mese,

a tánc, az étkezés, a babonák, stb. csak a régiék maradnak. Így köti földhöz a maradiság a léleknek szabad szárnyra kelt őselemét.

Falusi élet. Aki a falusi életen felszínesen végigtekint, aligha vesz észre első pillantásra, szorgosabb vizsgálat nélkül valamit is abból a nagy átalakulásból, melyen a nép lelki élete utóbbi években általmént. A hétköznap a munkának van szánva, a vasárnap a pihenésre, a lelki áhíthatnak. A köznapi munka, évszakok szerint váltakozva, a régi rendben, a régi beosztással folyik; kevés itt a változás. A vasárnap vagy ünnepnap egyszersmind a csendnek a napja. Zörgő kocsi nem veri fel az utca porát, terhes szekerek recsegése, nyikorgó eketaligák nem üzik el a csendet. Csak a kocsmák körül hangzik fel a víg élet, ott folyik a *kaláka*: a táncmulatság. Néhány szál hangász kinnal nyeggeti hangszerét; sűrű rajban, összeszorúltan, egymást súrolva, lökdösve táncol előtűk, köröttek az ifjúság. Díszesen, cifrán, a falu új divatja szerint öltözve, állja körül a lányok koszorúja a táncolókat. Mások távol tartják magukat, a távolból várva a legény táncra hívó szavát. A falunak csak ezen egy pontján zajosb tehát az élet. Ez sem minden vasárnapon történik, csak amikor a hatóság kivételesen engedélyt ad a kalákára.

A falu többi része csak távoli fültanuja ama zajnak. Tisztán öltözve ülnek kint utcahosszat a házak előtti padokon az emberek, nők és férfiak, s akinek hely nem jutott, az a földre telepszik. Felhajtja az asszony széles rokolyáját (felső szoknya) s nem kiméli az alsót az utca porától. A gyermekesereg az út közepén játszik a porban. A beszélgetés itt a szűk körben, a családtagok vagy szomszédok között többnyire az élet köznapi viszonyairól folyik: jószágról, termésről, mezei munkáról, időjárásról, drágaságról, stb. Ilyenkor hangzik fel leginkább a nehéz megélhetési viszonyok miatti panasz. Az asszonyok pletykáznak, beszélnek ruháról, gyermek-bajokról, stb. A közélet viszonyait többnyire a férfiak gyülekezetében, a gazdakörben, bor mellett a kocsmában, vagy templomba menet és templomból jövet, hányják-vetik meg.

Szenvedélyességig fokozódik a közviszonyok kritikája politikai események idején, mikor választások készülnek s járnak-kelnek a pártapostolok izgató programbeszédeikkel. A korteskedés pusztítja az erkölcsöt és hadat izen minden jobb érzésnek. Természetes, hogy a *szesz* a politikai meggyőződés megérlelésének egyik főmozgatója. Jó, hogy ez csak múló időszak. Idő múltán visszatér minden a régi mederbe. Az előfordult rendzavarásokat, bevert fejeket, kifolyt vért feledni kezdik, legfeljebb ha sóhajtozva vissza-visszagondol rájuk egy-egy fegyenc.

Mindez a népnél régi tradíció, melyet az újabb felvilágosodás nem feledtet vele, ép oly kevéssé, mint ahogy nem tud letenni ősi természetének nemes vagy nemtelen megnyilatkozásáról.

Az életviszonyok megnehezülése, az élet nagyobb igényeinek éb-

redése azonban nemcsak gonosz szándékot és rossz indulatot kelt a néplélekben, hanem nagyszámú erényeket is fejleszt. Zsendült a szorgalom és munkakedv, terjed a szerzési vágy, a vállalkozói hajlam és kezd a népben meghonosodni a takarékoság. A pécskai, feketegyarmati, nagyzeréndi, vadászi nép jómódúsága igen nagy munkaszeretetnek, kötelességtudásnak és okos gazdálkodásnak eredménye. A föld intenzivebb művelése, a jószág kellő gondozása, kerti veteményezés és gyümölcs- ojtás, amennyire a tevékenység sokoldalúságát mutatja, egyúttal a maradiság utolsó bástyáinak leomlását is jelzi.

A nyersebb és veleszületett ösztönök azonban a csinosodás emez ébredő korszakában is csak megtartják régi uralmukat. Mitsem enyészten belőlük az óvó és az iskola nemesítő törekvése. A káromkodás, átkozódás, csúfolkodás, vért lázító hetyke tréfa még mindig úgy járja, mint valamikor régen.

A káromkodáshoz Arad megye magyarsága csakugy ért, mint minden magyar ember. Némileg módosul talán itt ez a nyersség azzal, hogy nem elégszik meg a saját szótárával, hanem a románsághoz is fordul kölcsönért. Cifrázza tehát haragja szóáradatát román kiszólásokkal. Tárgya és központja a káromkodásnak az isten, kit hetyke leleményességgel kitalált jelzővel (szomorú, búbanatos, vén) illetnek s kit ocsmány cselekedetre intenek. Említik az Anti-istent, Anti Máriát stb. Sokszor a káromkodás, éppen mert leleményességre törekszik, inkább a humorizáló kedv, mint a harag kifolyása.

Az átok és átkozódás széltében elterjedt rossz szokása a népnek. Legtöbb szerepe van az átokban a fene, ménkü, istennyila, nyavalya, nyavalyatorés, fráz, guta, rossz seb és mindenféle betegséget jelző szavaknak.¹⁾ Az átkozódó kedv a nép költészetében is jelentkezik. Erdőhegyen éneklük:

Száraz fára felfutott a fityfene,
 Irigyemből öt-hatot megenne,
 Irigyemből, ica te, ötöt-hatot megenne,
 Erdőhegyen több irigyem nem lenne.

Komorabb, drámaibb alakot nyer az átok, ha a meghasonlott lélek végső menedéke, pl.

Hallom babám, hogy házasodol,
 A jó isten egissiget ne adjon,
 Egéssiged juhász kutya hordja el,
 Felesiged a jó isten vegye el.

¹⁾ Hogy a tüzes istennyila környékezzen meg hetvenhétszer. A csuda ragadjon el. Vesszen ki a fogad gyökerestől (Medgyesbodzás). Egyen meg a tályog. Essen ki a béled. Fusson ki a szemed. Pusztítson el az íz (Borosjenő). Verje meg a súly!

Nem átkozlak babám, mert nem szokásom,
Csak a mosdóvized virré váljon,
Törülköző kendőd változzon lánnggá,
A két szemed világa ugorgyon rá. (Erdőhegy.)

Utóbbi szakasznak nagyzeréndi változata ez:

Nem átkozlak rózsám, nem szokásom,
Csak a mosdóvized vérré váljon,
Törülköző kendőd lángot hányjon,
A te szived az enyémet mindig fájjon.

Még szörnyűbb az átok ily formában :

Te voltál szeretóm, nem más,
Ájjon beléd a nyilamlás,
Harminchárom esztendeig
Nyomjad az ágyad tetejét,
Harminchárom kocsi szalma
Rothadjon el az ágyadba! (Pécska).

A szitkoknak szavai a közkeletű szavak: állatnevek, züllött erkölcsre vonatkozó szók (különösen nőknél) és az elmebeli gyöngeség sok száz szinonimája. Itt-ott eredetiséget is hallani. Az őt meg-megugató kutyát az elhaladó zimándújfalusi ember így szidja: A gazdád hasába fordulj karikába! Több helyütt hallottam, hogy így szidták egymást: Hogy a kántor tegyen zsebre. Humoros kiszólás: Áldjon meg a radnai pipacsináló.

A csúfalkodó kedv szelvében megvan vármegyénk magyar népe közt. Mindegyik helység mintha Arany Szücs Györgyének egy-egy faluja volna, hol minden ember olcsó szerrel jut névhez, azon felül, mit az apja adott meg a papja. A csúfnév-osztogatás mindenestre rosszabb hajlamból ered, de a csúfnév maga gyakran a nép nagy megfigyelő képességét és kifejezésének jellemző erejét mutatja. Legártatlanabb az olyan járulék-név, mely minden vonatkozás nélkül pusztán az azonos-nevűek megkülönböztetésére szolgál. Pécskán két Kovács közül az egyik Gyürki, a másik Recski. Az igazi csúfnévnek, mely azonban nagyon gyakran megkülönböztető névvé is válik, három kategóriája állapítható meg: a) testi tulajdonságot, foglalkozást, az illető szavajárását gúnyoló név. Ez a legtöbb. Pl. Poti Matyi (potrohos), vagy ilyen jelzők: hosszú, sőtartó fejű, szűrűj, kalapszél, szatler, gunár (járásáról), beretvás, kiflis, kormos, bundás, sógor, senki, magától jött, panyóka (Ágya, bekecsét panyókan hordta), fáciány (hosszú nyakú volt az apja) policár (apja hajdú volt, Nagyzerénd), félgőzös (gyorsan jár, Borosjenő), vagy Pécskán: terpe, kövér, sáfrán, medve, túzok (mert a feje deres), bika (szeméről), bürkös (bürokben feküdt részegen), szurkos, köteles, meter zsidó, mit

ugrálsz zsidó. *b)* Lelki tulajdonságokra vonatkozók: csali (csalafinta Zimándújfalu), zavarosi (zavart okoz), pari (kapari, elkapari, tolvaj, Pécska).

Esetlegességre vonatkozó, sokszor megfejthetetlen jelzők és nevek, pl. ipacs (Zimándújfalu), kanagár, sutykó, sutyi, seggenülő (Jóska), libabőr (Jóska), csirke (Bernát), girind (görény), bolha, böngöly, fütüü, csontgeci, kaji Pula, csecsoma, bagri, buzera, pufu, házpukk, kotlós, zsimbu, miklica, tuki, papatyi, bumfort, kutecz (Nagykamarás, Nagyvarjas, Ágya, Borosjenő, Vadász) irha, petro, madaras, kismiska, csuka, rigó, krepcsuk, ciroj, csáté, kanyó, zabos, ágnisz, veréb, czuk-czuk, eczém, putyor, stb. (Pécska). Zsidók gunyneve: csorba zsidó, sógor zsidó, sarki zsidó, magától jött, stb.

A gúnyolódás, csúfolódás a költészetben is jelentkezik. Gúnyolják a mesterséget, csúfolja a legény a leányt vagy viszont. Erdőhegyen éneklük :

Csizmadia szavára, szavára,
Ki ne menj az utcára, utcára,
Mert annak a szerelme
Csirizzel van keverve.

Kovácslegény szavára, szavára
Kimehetsz az utcára,
Mert annak a szerelme
Tüzes vassal van verve.

Erdőhegyi legények így csúfolják a leányokat :

Erdőhegyi kis lányok, cina cinci
Mért vagytok soványok, cina cinci ?
Azért vagyunk soványok,
Elmentek a huszárok.

.....
Leszünk mi még kövérek,
Majd jönnek a tűzérék, cina cinci.

Gyermek-csúfolkodások :

Pista, Pista, poharista
Sz . . kell neked, nem rántotta.
Jancsi-kancsi, Janesi kancsi
Sz . . . a macska hajsd ki. —
Kelemen-Kelemen,
Edd meg a sz . . t melegen. —
Hajas, — apád t . . . varas.
Gyurka — kell-e kutyahurka ?
Jankó — hátadon a kankó. —
Szomorú (családnév) — a fejedon koszorú.
(Magyarpécska).

Családi élet. A családi élet Arad megyében alig különbözik a magyarság általános családi életétől. A kulturának nivelláló hatása megérzik a sárkunyhóban ép úgy, mint a fényüzéssel hivalkodó tükörablakos parasztházban. Az az igazi bensőség, mely férj és feleség, szülők és gyermekek közt uralkodott s mely speciális magyar vonás, még mindig az általánosabb és uralkodó. A nő dolgozótársa és keresőtársa urának. A munkában való eltörődés nem fásítja a kedélyt és nem lankasztja a szívet. A házasságok főleg a jómóduaknál ma már nagyon gyakran érdek-házasságok; ép oly gyakran hosszan fenntartott szerelmi viszony kényszerű befejezése. Természetes, hogy ily esetekben férj és nő leggyakrabban csak egymás mellett él, egymás mellett szolgálva le az élet robotját. Ha az érzelmek egybeolvadásáról lehetne szó, az csak a gyermekek iránti szeretetben jelentkezik.

A család feje az apa, ki a háznak ura s kinek engedelmeskedni tartozik a nő és gyermek egyaránt. A férj tegezi az asszonyt, az asszony legtöbbször magázza vagy *kendezi* (kê) urát, kit már gyakran, mint még mesékben is nagyon gyakran irtam le, *férjének* nevez és így szólit meg: hallja kend, férjem! Azonban mindinkább terjed a kölcsönös tegezés.

A rokonokkal általában jó viszonyt tartanak fenn, a rokoni kötelet nagyra becsülik. Szeretik az összeházasodást. Vannak községek, hol az egész falu egy rokonság. (Ágya). Ezt az összeházasodást nemcsak anyagi érdek javalja, hanem az őshajlam is, hogy szeretik, ha a férjhez ment leány helyben marad. Az asszonyt házasságában is *leánynevén* említik, pl. Sarkadi Szidi = Csapóné (Ágya), sőt vannak helyek, hol a férjre és az egész családra is átvizik az asszony leánykori nevét. Borosjenőben Krecz Ádám neje Szele Julia, s a férjet mindenki Szele Ádámnak hívja. Horvát Péter Csuncsik Péter lett, mert felesége Csuncsik Mária. Mivel az összeházasodás révén sok azonos nevű családnév szerepel egy községben, a családokat úgy különböztetik meg, hogy egy betűt tesznek a vezetéknev és keresztnév közé, vagy a név elé. A betű az egyik ős nevének kezdőbetűje. Pl. Kiss A Sándor (A = András, egyik ős neve), Kiss F Sándor (F = Ferenc), D Kis János (D = Dávid). A fiatal pár a lakodalmat követő első vasárnapon legszentebb kötelességének tartja *ideséket* (a szülőket) meglátogatni. Ekkor elmondja a lány, milyen sorsa van férje oldalán, milyen embernek találja urát. A második vasárnapon a szülők látogatják meg az ifjakat. A gyöngédség világos megnyilatkozása, hogy pl. Ágyán, Vadászon, Bélzerénden a szülőket *ideséknek* az öregszülőket *öregideseknek*, a távolabb lakókat *messzianyám*, *messziüdeseknek* nevezik (Ágya). A fiú *gyerek*, a leány *cseléd*.

A brutálítás, a nőt illető durvább bánásmód ritkább eset; csak

akkor szokott előfordulni, ha a férj kicsapongó, iszákos vagy veszekedő természetű. Ily esetben az asszony legtöbbször ott hagyja az embert. Cédaság, hűtlenség ritkán fordul elő.

Gyermeknevelés. Nem egészen derüs a kép, melyet általánosságban a népeleti gyermeknevelésről festhetünk. Alig véték az igazság ellen, ha azt állítom, hogy főleg a nagyobb számú szegényebb, kisbirtokos vagy zsellér népnél a gyermekeknek *csenevészésre* való predesztinációja már jóformán a gyermek *valódi élete előtt* kezdődik. A szesznek, de különösen a pálinkának bő élvezete az apa részéről, az anyának munkában való szörnyü megviseltsége — rossz táplálkozás mellett — a terhesség idején, nem sok kilátással biztat arra, hogy a magzat, az életerő bő forrásaival rendelkezve, a fizikai és szellemi kifejlésnek szép perspektíváját tárhatná majdan élénk. Emez előzmények kedvezőtlenességét növeli egy másik, mondhatnók még jelentősebb pszichikai baj, mely széles néprétegekben messze uralkodik: *a gyermeket nem tekintik értéknek*. Nem a munkának, a szerzésnek, a vagyonszaporításnak és vagyon-megtartásnak leendő tényezőjét látják benne, hanem a gátoló nyugót, a gondszerzőt, a kenyérfogyasztót. Néhol még e részben különbséget tesznek fiú és lány között. A fiú gyermekben még mebecsülik a későbbi munkást, de a lány munkáját kevésre értékelik. Pedig ő is kiveszi részét a kapálásban, aratásban, minden nehéz mezei munkában. Ezzel nincs az mondva, hogy a nép érzésvilága oly sivár, lelketlen és rideg volna, hogy a gyermekek szeretete, a gyermekekkel való törődés teljesen számkivetve volna belőle. Sőt nagyon messze terjedő rétegekben, nagyon sűrűn a gyöngéd szeretetnek, az éber gondozásnak szinte utánzásra méltó példáit látjuk a népnél, de az említett jelenség mégis csak az általánosabb, az elterjedtebb. Bizonyos fásultság ez, mely a szülők nevelésének hiányosságából, a létért való küzdelem szenvedéseiből ered. A gyermek halála néhol még nyereség-számba megy: „Jobb így, nem fogyaszt több kenyeret“; másutt könnyen vigasztalódnak rajta: „Kertben van a rózsafája, majd terem az másikat“. (Erdőhegy). Jól járt — mondja a fatalismus kérlelhetetlen egykedvűségével az *ágyai* vagy *dezsőházi* ember — legalább nem kinlódik a világban. Ha az Isten akarja, még az üvegalmáriumban is elpusztul; ha nem akarja, még az akasztófán sem pusztul el. Ily szójárások mutatják, hogy a gyermek a nép szemében nem az a féltett, értékes kincs, melyet óvni, ápolni, gondozni és *megtartani* kell.

A gyermek földi kinszenvedése, mondanám: mártiromsága már csecsemő korában kezdődik. A mezei munkában görnyedő anya rosszul, gyakran (hevült állapotában) ártalmas tejjel táplálja magzatát s gyakran kiteszi a nap izzó hevének, millió légy kiütést okozó csipéseinek. Ott-hon, a házban se vége, se hossza az örök ringatásnak, mely a 3—4

éves testvérkének egész napi kötelessége. Ha a bölcső nem hozza meg a kellő nyugalmat s a baba sokat sir, mákos lével, néha szesszel itatják. — Ez megyénkben gyakori dolog. — Végre kikerül a pólyából. Mászkál a földön porban-piszokban és felszed, szájába vesz, mi kezébe akad. Állani gyakran állókával tanítják, járni meg *forgó állóval*. (Egy függélyes rúd körül foroghat valami karféle, ebbe kapaszkodva jár körül a gyerek). Mihelyt járni tud a gyermek, további gondozása az idősebb testvérekre, vagyis Isten kegyelmére van bízva. Hogy a tisztaság iránti érzék így ki nem fejlődhetik, sem a szellemi gyarapodás így be nem következhetik, az természetes.

Mikor aztán a gyermek már a maga lábán kezd járni és értelmisége valamennyire is kifejlett, apró munkát kezdenek reá bízni: libát őriz, settenkedik a malacok körül, vagy lesi-vigyázza a kipányvázott tehenet, borjut.

Végre beköszönt az iskolázás ideje. Ez már az a kor, mikor az erkölcsi hatás munkába veszi az eldurvult, parlag lelket, melyet a szülőnek nem volt érkezése a hit, az istenfélelem, a jobb erkölcs nemesebb palántái számára előkészíteni. Sajnos, az iskola legtöbbször csak félsikert arathat. Beleviszi a *tudás* elemeit a lelkébe, de már a családi környezet káros hatását nem egyensúlyozhatja. A trágárságoknak, ocsmány beszédeknek, cifránál cifrább káromkodásoknak, a meg nem fékezett indulat kitöréseinek halmazát az iskola a maga nemesebb eszközeivel a gyermek tudatából többé ki nem irtja. Ott marad a gyom az iskolai nemes palánták között. Kérdés: felnővén, melyik kerekedik felül?!

Az iskolázás befejeztével nemsokára beáll mindkét nembeli gyermeknél a serdület (pubertas) kora. Már az iskola idején is, de főleg ez átmeneti korban (12—14 éves) kezdik a gyermeket nehezebb mezei munkára fogni.

Alig éri el a serdület küszöbét, a *gyerek* legénykedik, a lány lesi-várja a legényt. A fiú legény-módra öltözködik, pipál, iszik, játszik, táncol és választ szeretőt. A lány nagyleány módjára öltözködik, barátkozik a legénnyel, várja táncra hívó szavát, táncból későn jár haza és a hét bizonyos napjain esti találkája van a kis ajtóban a legénnyel. A szülők ezt sokszor elnézik, sokszor engedik, néha még kedveznek is a találkozásoknak. Így pl. Medgyesházán divatban van az úgynevezett *vecserkázás*. A legény ugyanis szombat este elmegy a lányos házhoz és itt a lány szüleinek tudtával és beleegyezésével a fiatalok bemennek a másik szobába — *a sötétbe*.

Ezek a vonások nagyjában élethűek. Mikor az erre vonatkozó adatokat gyűjtve, a megye tanítóóságához fordultam kérdéseimmel, mindnyájan a legsúlyosabb panaszokkal feleltek. Jellemző, amit a megye

egyik kitünő tanítója ír, mert mindent egybefoglaló: „A gyermeknevelés — írja — egyáltalában rossz, mivel a pór szülők a házi nevelésre súlyt nem fektetnek. A gyermekek előtt fajtalan beszédekkel használnak, drasztikus dolgokat cselekszenek. A csecsemőt beáztatott mákhajjal táplálják, hogy mentül többet aludjon; 3—4 éves gyermeket pálinkával itatnak s mint dohánykertészek pipát, dohányt adnak kezükbe s pipáltatják. A leánygyermek 13—14 éves korukban kíséret nélkül minden vasárnap éjszaka korcsmába járnak táncolni, hol idősebbekkel vegyülve, erkölcstelenek lesznek. Az állami iskolák teljes odaadással működnek közre, hogy ezen áldatlan állapotokon változtassanak, de mivel a szülők és az előjáróság egy része nem fektetnek reá kellő súlyt, a kulturális célt nehéz elérni.“ (Medgyesbodzás.)

Ez a sötét *de profundis* része az aradmegyei nép között uralkodó gyermeknevelési rendszernek.

Vannak azonban megnyugvást keltő, világosabb részei is.

A nagyobb, mondjuk: városiasabb jellegű községekben a nevelés határozottan jobb, mert az ott összpontosult intelligencia élő intő példaként lebeg az utánzásra mindig kész néposztály előtt. Ilyen helyeken a paraszt lány *polgár leány* allűrjeit kezdi felvenni; tartózkodóbb és intelligenciát fitogtató, ami legalább erkölcsösebbé teszi.

Az iparosság, mely kicsi helyeken nagyon szórványosan, de népesebb községekben koncentráltabban lakik, általában nagyobb gonddal, éberebb előrelátással neveli a gyermeket. A fiút taníttatja és lehetőleg kimiveli, a leányt jó *házi leánynak* neveli. Megengedi a leánynak, hogy — mindig anyai kísérettel — *bálba* menjen, de nem ereszti kalákába s nem engedné meg a kis ajtóban való éjjeli ácsorgást, sutogást.

Azután nyomtalanul a népi gyermeknevelésnél sem enyészik el a külső tényezők hatása, u. m. a kulturáé, államé, egyházé, iskoláé. Kezd már az éberebb gondozás, a jobb ápolás és tisztaság itt is érvényesülni. Már szép, diszes, csipkés, hófehér pólyába burkolják a csecsemőt, mikor keresztelőre viszik, még a szegényeknél is; vasárnapon, ünneppon tisztán öltöztetik a gyermeket s nem jár sem mezitláb, sem abban a piszkos *ubonyban* (ing-féle). A kis lánynak pántlikát fűznek hajába, strimflit húznak lábára és cipőt s a kis legény, a nagyok módjára, eléggé tisztán, kackiásan jelenik meg. Ezzel, sajnos, az erkölcsi oktatás, az istenfélelemre, becsületességre, tiszta életre való oktatás és szoktatás még nem jár karöltve egyszersmind. Ez utóbbi az óvó számára van feladatul fenntartva. Hol óvó nincs, ott majdan az iskolára marad a már *megnehezült* feladat.

Van arra is számos példa a megyében, hogy az ápolás és nevelés szükségességének tudata már áthatotta a földmives néposztályt is.

Jól gondozzák, tisztán tartják, gyakran fürösztik a gyermeket és óvják a fizikai erejét meghaladó munkától (pl. Kispereg, Nagyzerénd, stb.) Sőt bizonyos irányban egyes helyeken céltudatos is a nevelés és *tipusfejlesztésre* irányuló. Az *ágyai* ember, legyen bármily szegény pl. nem küldi gyermekét szolgálatba. Hadd maradjon otthon és tanuljon meg független embernek lenni. A kisperegi ember jól gondozza gyermekét s úgy beléoltja szülőföldje, faluja szeretetét, hogy idegenben nincs örök maradása; vágyódása visszatéríti falujába. Ilyen céltudatos és *tipusfejlesztő*, ámbár egyben-másban hibás és ferde, a *magyarpécskai* nevelés.

A gyermeknevelésre — írja az ottani állami iskola kitűnő igazgatója — kevés gond van. Teher az 4—5 éves koráig. Ekkor azonban már *munkát lehet neki adni* s kezd hasznára lenni a háznak. Addig ő az utolsó, ki tisztát kap, kinek enni adnak; ezután *ő lesz az első* . . . Nem is gondolná az ember, mily nehéz élete van egy ilyen kis népgyereknek. Többet kell neki lótni-futni, mint bármely felnőttnek.

Szereti is most már a szülő gyermekét! Tisztaságára, ruházatára, élelmezésére azért nincsen több gond, orvoshoz sem szalad mindjárt, ha betegségről panaszodik, *de gondja van reá, hogy gyermeke tanuljon. Iskolába szívesen adja, tanulását gondosan ellenőrzi, igazolatlan, indokolatlan otthonmaradást meg nem enged.* Az iskolázás idején megmarad a gyermek a maga naivitásában, néha rövid ideig még azon túl is. Bizonyos *önállóság* korán fejlődik nála, de míg meg nem izleli a tánc következményeit, gyermek marad. Ettől kezdve megváltozik. Most üt ki rajta az elhanyagolt nevelésből eredő kamaszság, midőn megérzi, hogy ő is dolgozik, tehát joga van kivánságokkal is fellépni. Öntelt, büszke, duhaj lesz, ki nem respektál sem tanítót, sem papot, sem ifjat, sem öreget, még a szülővel szemben is érvényre juttatja akarátát. A szülő büszke arra, ha fia *első legény*, kit respektálnak társai. Az erős maga intézi el ügyét, a gyenge egész táborot toboroz s azzal ejti meg a néha készületlen, mitsem sejtő ellenfelet. Ezt a zománcot csak a katonaság vagy a házasság pattogtatja le, mely után már nem illik virtuskodni. Megkomolyodik, erős munkabíró, szorgalmas, vagyoni gyarapodásra törekvő férfiú lesz belőle.

A leánynevelés valamivel jobb lábon áll. Igaz, hogy a leánygyermek is öt éves korától libapásztor, kanász, csordás, de meglátszik egész magatartásán, hogy anyja szeretettel vonzódik hozzá. Ezt lehet kényeztetni, becézgetni, ennek más ruha kell. A leány csúnya, ha rongyos, piszkos, a fiúnál ez nem baj. Iskolába ezt is ép oly örömmel járatták, mint a fiút, mert jó, ha tud az ember. Az anya többet is foglalkozik vele.

Az iskoláztatás sok nehézségét és fáradsalmát érzi az a gazda és annak a gazdának gyermeke, ki állandóan a tanyán lakik és távol

falutól-várostól tölti el magános és fáradalmas életét. A nagy kiterjedésű népes községeknek messze mérföldekre kiterjedő határuk van. E határon szétszórtan százával állanak a tanyák. Mindegyik egy-egy külön világ. Az ósdi világ legépebben itt jelentkezik. De a kor újító szelleme már betört ide is; az iskoláztatás szükségességét s egyszersmind anyagi hasznát jól felismerték. Az állami vagy községi gondoskodás segítsé-

30. ábra. Tanya az aradi határban.

gére jön a kulturának. Az egyszerűbb mezei lakók közt messzebb kicsillan a formásabb külalaku új iskolaépület.

A tanyai iskola. A tanyai iskola a szétszórtan álló tanyák közé van építve. Egy iskolának 60—80 növendéke van, kik 1—3 kilométer távolságról látogatják az iskolát.

Ez semmi nehézséggel nem jár a késő tavaszi és a kora őszi hónapokban. Ilyenkor gyöngyélete van a tanyai iskolás gyermeknek. Akik távolabb lagnak, már a kora reggeli 5—6 órakor indulnak el kis vászontarisnyájukkal nyakukban, — melyben az egész napi élelem és a „tudomány“ rejtőzik. Nyolcan-tizen egy csapatba verődve, vigan játszadovza igyekeznek az iskola felé. Akik közelebb lagnak, azok már 7 óra körül mind ott vannak s az iskola udvarán különféle játékokkal töltik az időt a tanítás kezdetéig. Természetesen a déli órákat is az iskolában töltik. Egy órai ebédidő után d. u. 1 órakor ismét kezdődik

a tanítás és tart 3 óráig. Ilyenformán a tanyai gyermek reggel 7 órától d. u. 3-ig az iskolában van.

Az őszi esős és a hideg téli hónapokban rendkívül kellemetlen az iskolába járás a szegény kis tanyai gyermekeknek. Különösen ősszel, mikor az össze-vissza vágott locskos-pocskos dülő-úton kell az ő 2—3 kilométerjét legyalognia. Sokszor mesélik, hogy kicsinyke csizmája

31. ábra. Tanyai iskola Arad megyében.

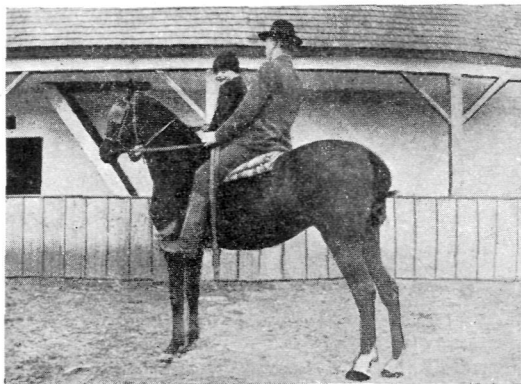
annyira leragad a sárba, hogy társai kénytelenek őt kihúzni belőle. Elképzelhető, mennyire ki van állva szegényke, mire az iskolába ér. De azért jönnek hűségesen, mert az alföldi magyar sokra becsüli a tudományt.

Mikor már annyira elromlott az út, hogy a gyermek, — különösen a gyenge gyermek, — nem képes rajta elmenni, akkor — tekintve, hogy kocsin sem lehet járni — az apa vagy egy nagyobb legény lóra ül s a kis diákokat maga mellé veszi. Ha esetleg több gyermek is jár a családból, akkor még egy elfér az apa háta megett s ha még ez sem elég, akkor a vezetékek lóra ül fel még egy-kettő.

Ilyenformán hozzák s viszik őket, míg be nem áll a fagy. A fagyos úton könnyen elgyalogol a gyermek, ilyenkor nem szorul segítségre.

Ez évszakban sűrűn mesélik, különösen zivataros, borús napokon, hogy a gyermeket már két órakor kell elbocsájtani, mert így is sötét van már, mire hazaér. Ilyenkor nincsen déli szünet, hanem egy kis ebédidő után rögtön tanítás következik.

A nagy hó vetekszik a nagy sárral. Abban éppen olyan kinosan halad a gyermek, mint a sárban.

32. ábra. Megérkezés az iskolához.

megkéri a tanítót, engedné haza az ő gyermekét, no meg a szomszédét is, ne gyalogolnának szegénykék az ilyen „kutyának se való időben“. Természetesen nem csak azokat viszi, hanem mindazokat, akik abban az irányban laknak s a tanító azon veszi észre magát, hogy 15—20 gyermek ül a szánkóban. És el kell őket engednie, mert arról több szánkó nem jön aznap.

Igy két-három szánkó elviszi az iskola 60—80 növendékét.

A *falu*. A lakosság tömörülésének azt az ősi, kezdetleges alakját, amidőn szerteszét állanak az épületek, belsőség nincs, utcák, utcahálózatok hiányzanak, Arad megye sík részein nem találjuk fel többé és a hegyvidéken, apró román községekben, csak utolsó nyomaira akadunk. Arad megye síkvidéki és hegyaljai, hegymelléki községei viszonylag újabb telepítések, tehát az ősi, mintegy faji jellegből és szabad ösztönből és birtokviszonyokból eredő falu-elrendezésnek csak nagyon elvéve és nagyon kevés maradványát fedezhetjük fel.

Tipikus jelleg azonban van. Vagy egyetlen egy utcából áll a falu, mely utca egy főközlekedési vonalba, pl. műútba esik és e főutcával

Ilyenkor könnyen segít magán a gazda.

Egyszerűen szánkóba fog s úgy hozza iskolába a gyermekeket. Szívesen teszi, hiszen szinte örül, hogy végre kezibe veheti a gyeplő-szárat s a csikókat kissé megjártathatja.

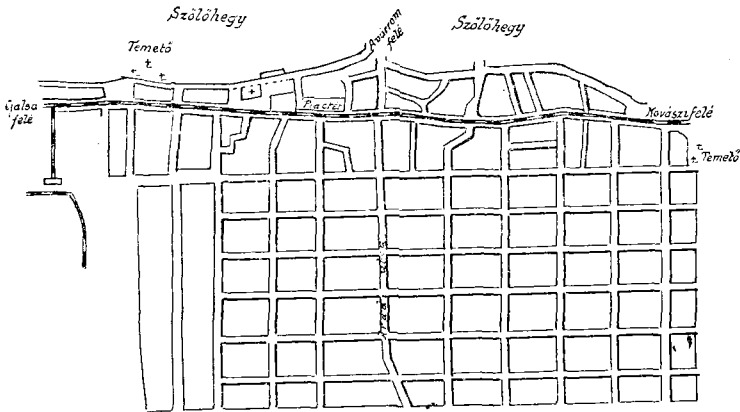
Hazafelé már egyszerűben történik a szállítás. Az egy irányban legmesszebb lakó gazdaember beállit az iskola elébe s illet tudóan

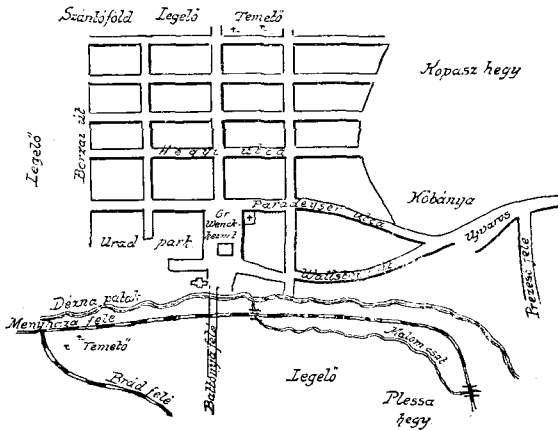
33. ábra. Megérkezés az iskolához.

idő múltán párhuzamos utcák keletkeznek, vagy sugarasan mennek szét az utcák egy középpontból, rendszeren a templom körüli szabad térről. Egyetlen főút alkotja a falut pl. a hegyközségnél: Világos, Kovászi,

VILÁGOS.

BOROSSEBES.

34. ábra. Világos—Borossebes.

Ménes, Pálos, továbbá Erdőhegy, Kisjenő, stb. sugarasan mennek szét az utcák pl. Magyarpécskán, Medgyesegyházán (új telepítés). Előbbi csoportnál a fővonallal párhuzamos utcák keletkeznek és e párhuzamos utcákat derékszögben átmetsző rövidebb utcák vagy háználküli közök.

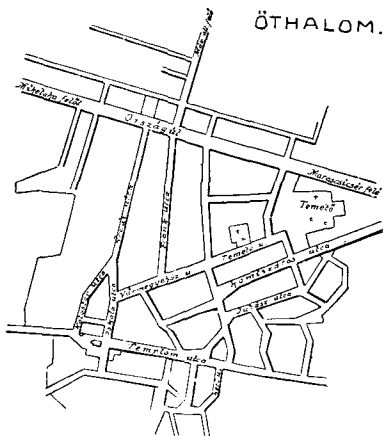
Gyakori, hogy a falut eredetileg képező főutcába, mint fő közlekedő vonalba egy másik fő közlekedő út ágazik be, mely az első fővonalba aztán folytatást nyer, természetesen elhajlással. Így van

Gyorokon, hol a szabadhelyi országút beleágazik a pankota – mária-radnai országútba. Így van ez Szentannán, Vadászon. Néha a fő-utca

35. ábra. Magyarpécska.

nagy térré szélesedik ki, vagy szegélye egy térnek (Ágya, Pankota, Gyorok). Néha a két egymást átmetsző fő útvonal egyes pontjait iv-alakú utcák kötik össze, pl. Gyorokon. A falu terjeszkedésének irányát gyakran a terepviszonyok szabják meg. Keskeny harántvölgyben (Borossebes és a hegyközségek) épül fel a házsor, vagy sík részen, itt aztán

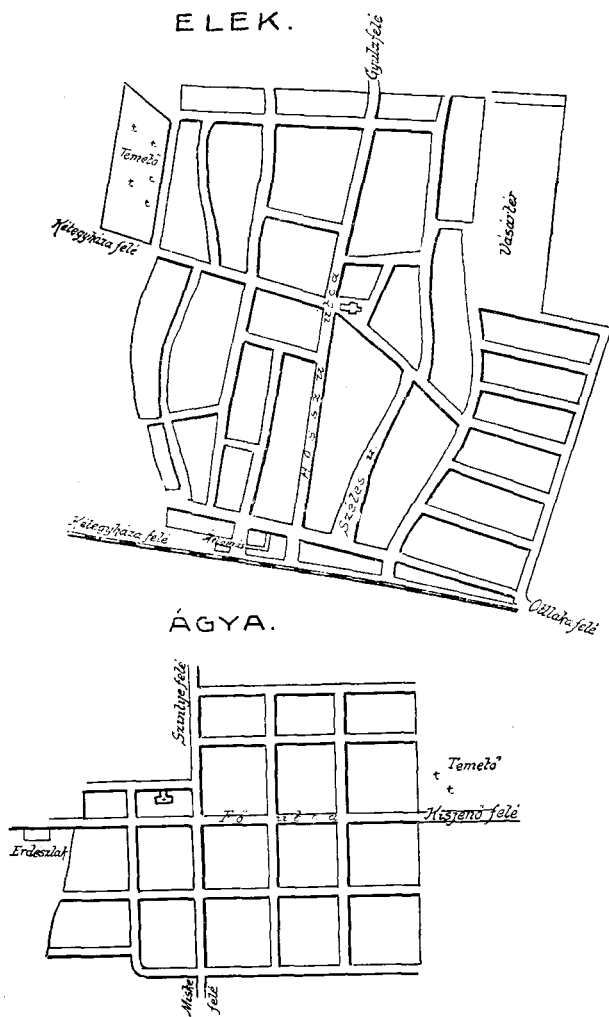

36. ábra. Öthalom.

kellő szabályosság uralkodik a telek-felosztásban. A terjeszkedés úgy is történik, hogy új falurészek keletkeznek, melyet a felosztott (parcellázott) tag (birtok) tulajdonosáról neveznek el. Pécskán régi eredetű a Felvég, Alvég, Kertek, de új városrész a Kabát-falva, Friedmann-falva, Aradon a Mos-soczy-telep. Az új falurész rendszeren a szélső úton (legelő-soron) túl eső részekben keletkezik, legtöbbször mindjárt párhuzamos utcákkal.

Az utcák, mint általában az Alföldön, nagyon szélesek (8—10—20 méter). Árnyékos fák, eperfák, ritkábban gyümölcsfák, legyakrabban

akácfaék szegélyezik. A gyalogjárók legnagyobbbrészt árkokkal vannak elkülönítve az úttesttől. Ez árkokon pallók, s hol kocsik részére szükséges, hidak — elég primitívek — teszik lehetővé a túlsó részre való

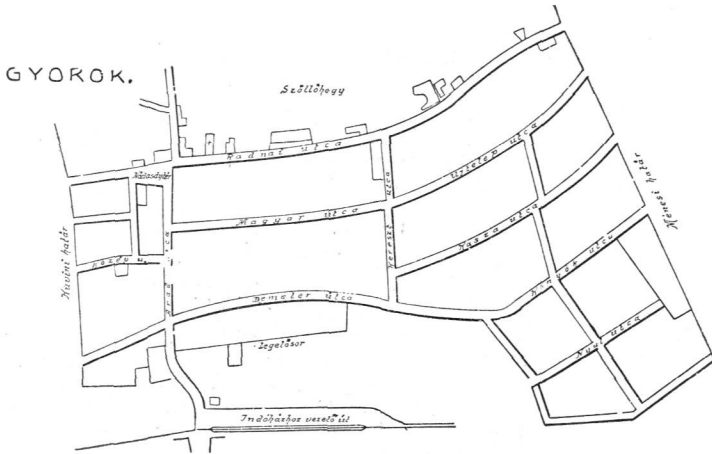

37. ábra. Elek—Ágya.

jutást, vagy házakba való behajtást. Állandó jókarban, műtként csak a főutca van tartva, a keresztbe menő mellékutcák és az oldalt eső párhuzamos utcák csak száraz időben járhatók; télviz idején vagy tartós esőzésekkel tengelyig ér a sár.

A gyalogjárók gyakran ki vannak kavicsozva, vagy pallók vannak rajtuk letéve, hogy a gyalogközlekedés sárban is lehetséges legyen.

Az utak mentén, alkalmas utca-kiszélesedéseknél, tereken, vagy utca-kereszteződéseknel gyakran találjuk az ártézi kutat, mely a kutak és jó ivóvíz híján a vízszükségletet fedezi. (Ágya, Ópécska, stb.)

38. ábra. Győrök.

Építkezés. Derékszögben, az orom fallal az utca felé állnak a házak sűrű egymásutánban. Magát a házat, udvarát és ennek épületeit, tárgyait, kerítés választja el az utcától, a bel-telektől szintén, de ez egészen más jellegű.

A kerítés többféle lehet: deszkakerítés, léces, hasított (karókból

39. ábra. Erdőhegyi ház deszka kerítéssel.

álló) sövényfonatos, fal-, kő-kerítés, vert fal, rajta rózse vagy kukorica szár és föld stb. Leggyakoribb a deszkakerítés, ami Arad megye nagy fa-termelésével áll szoros kapcsolatban. A deszkakerítésnél vagy vízszintesen vannak a deszkák összeróva vagy függőlegesen. A vízszintesen fekvő deszkázaton rézsut fekvő vízvezető-deszka is szokott lenni. Az eleven kerítés (lyceum, akácfa) ritkább. Faluvégeken a szegény lakosság vagy egyáltalában nem keríti el telkét, vagy kukoricaszárat,

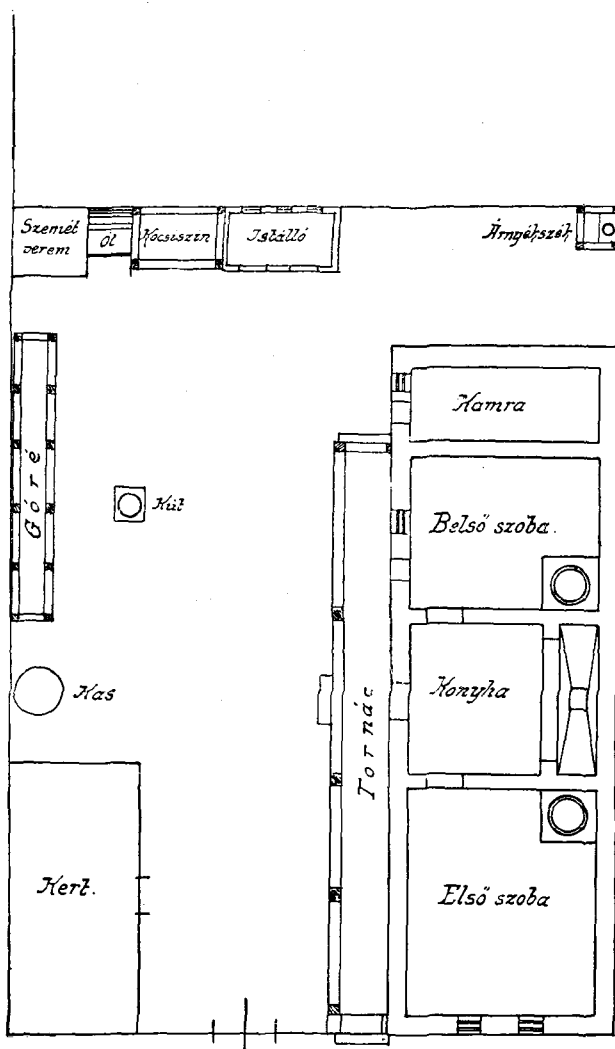
40. ábra. Ágyai magyar ház előrésszel, léckerítéssel, kőkapuszloppkal.

kórót, ákác-rózsát használ kerítésül. Jellemzi a román községeket a messze terjedő sövényfonatos kerítés, melynek tetején túske vagy ákác-rózse van. A falkerítés néha léccel van kombinálva (mint pl. Arad városában a vármegye épületei közti park belső részén); a kő kerítés egymásra rakott terméskövekből áll s kövekben gazdag hegyvidéki községekben található. (Világos, Kovászi, Solymos, Borossebes stb.)

A telekre a kapun át jutunk. A kapu általában két részből áll: a nagyobb kapun a jószág, a kocsi-szekér jár be-ki, a kis kapu (ajtó) rendes bejárat személyek részére. A kiskapu zsindelydeszkából van összeróva. Rovátkák látszanak rajta tarka változatban. Tipikus ez az összeállítás: a felső részen, párhuzamosan összerakott zsindelyek, az alsó részen rézsut. Azonban a kombináció sokféle. A kis kapu fölött nem igen hiányzik a két vízvezető deszka. A kapufélfa erős, vastagabb fa, leginkább kemény fa s nem vastagabb fenyő-léc. A nagy kapu Arad megyében túlnyomólag kétszárnyu. Egyszárnyut nem láttam a bejárat községekben. Túlnyomó részben a deszka-kapu uralkodik és pedig

mindkét formában: függőlegesen vagy vízszintesen összerótt deszkából álló. Sövényfonatos, kerek kapu, mint Dunántúl, nem fordul elő. Két-szárnyu, sövényfonatos kaput, kerék nélkül, láttam Ópécskán. A deszka-kaput gyakran léckapu váltja fel.

A telek. A telek beosztása nagyrészt egyforma, az épületek és

U z c a

41. ábra. Telek

tárgyak térbeli elhelyezésében van azonban némi változatosság. A telek egyik oldalán áll a lakóház. Ennek meghosszabbítása néha az istálló, szín és kamara. Gyakran az udvar mélyén keresztben áll az istálló és szín épülete, elválasztva az udvart a beltelektől, hol a kertnek,

gyümölcsösnek, szérűnek, takarmánynak, szalmakazalnak, trágyadombnak szokott helye lenni. Az istálló melletti szín a szekérnek és gazdasági eszközöknek megőrző helye.

Az udvar valamely szélén van a disznóól, baromfiól, kukorica góré (kotárka), a kas, mely sövényfonatos s talpakon áll. Az is gyakori, hogy az udvarnak az utca felé eső része kertnek van elkerítve, vagy itt hát-

42. ábra. Kas, gabonatartásra. (Magyarpécska.)

tal állva a szomszéd háza hátulso részének, valami kamarának vagy más egyébnek szánt melléképület van. Kút, gyümölcsfa néha van, néha nincs az udvarban. A kerítés és lakóház közt Arad megyében ritkábban van *kiskert*, mely a Dunántult annyira jellemzi.

A lakóház. A lakóház építő anyaga többféle lehet. Van: sövényfonás, fecskerakás, tömés, vályog, kő, téglá és fa. A sövényfonás általában el van terjedve, de csak a két oromfal felső részén, míg az alsó rész vályogból van vagy „verett“ fal (Magyarpécska). Gyakori a léces felső rész, köztük sár, az egész bekenve. A fecskerakás, mely nem

egyéb mint villával felhányt sárból készült fal, Arad megyében aligha volt valaha ismeretes.

A tömés utján készült fal, melyet itt *vert* falnak hívnak, nagyon általános. Miképen készül, nagyon ismeretes. Megássák a fundamentumot, két-két gerendát állítanak egymással szembe, ezek közé belülről deszkát tesznek, szétfeszítik s az így keletkezett ágy-alakba földet tömnek (gyömöszölnék). Mikor a fal elég magasnak készült, kiszáradni hagyják, kivágják rajt az ablak- és ajtónyílásokat, végül ráhelyezik a tetőszerkezetet. Besározzák-bevakolják és megmeszelik. A hegyes vidékeken az épülethez terméskövet, még gyakrabban, minthogy fa is kinálkozott bőven, fát használnak építő anyagnak. Erős, vastag, domboru felületű deszkából róják össze az oldalfalakat. A hézagokat sárral töltik ki, néha az egészet betapasztják sárral.

A *fedél*. A fedél legrégebbi típusainak egyike a *kontyos*. Ennek

43. ábra. Ágyai ház üstökös tetővel.

két dülő s két háromszögű oldala van. Ilyent Arad megyében ritkán találunk. Elterjedtebb a *nyerges*, melynek oldala két hosszú lejtő. Átmenetet képez az előbbi típusból utóbbihoz az *üstök*, vagyis az oromfal fölött lehajló, borító háromszögű tetőrész. Ilyen üstökös ház nagyon gyakori.

A nyerges fedélnek két alakja lehet; vagy túlnyúlik a tető az oromfalon s így az oromfal fedél alatt marad, vagy az oromfalig ér csak a tető.

Ha a csúcsfal a fedél alatt marad, akkor a nád vagy zsupp végét desz-

kával szegélyezik, ezek oromdeszkák. Arad megyében: *verébdeszka*, *madárdeszka*. A zsupos fedélen tarajt csinálnak, beszegik és púpjára hol elkezdik, búbot vagy cimert csinálnak. A nádat a fedélre erősíti a *csaptató*.

A kémény általános. Füstös ház (kéménytelen) ritkaság. A hatóság sem engedi. A kémény téglából épült, nagyon gyakran fából,

44. ábra. Pécskai magyarház, oromfalig érő tetővel.

deszkából. Gyakori a *pendelykémény* is (nádból készült, tapasztott),¹⁾ ez utólag készült, hatósági rendeletre; deszkából összerótt fedelét *kalapnak* hívják.

A padlásra széles deszkalépcsős fogas létrán szoktak felmenni. A vert falra végig fektetnek gerendát, melyre a szarúfákat helyezik: ez a *majorpang*. (Mauerbank = Koszorúfa). Az első és utolsó szarúfákat *macskafával* kötik össze, a szemköztiakat fent *kakasülövel*.

Az oromfalón szelelő lyukak vannak. Az oromfal felső része deszkázott, vagy fel van építve egészen. Fedik a házakat szalmával (zsuppal), náddal, faszindellyel, cseréppel (változatos alaku). Jellegzetes a román háztető *szalmakazal*-tipusa (szarvas fedél).

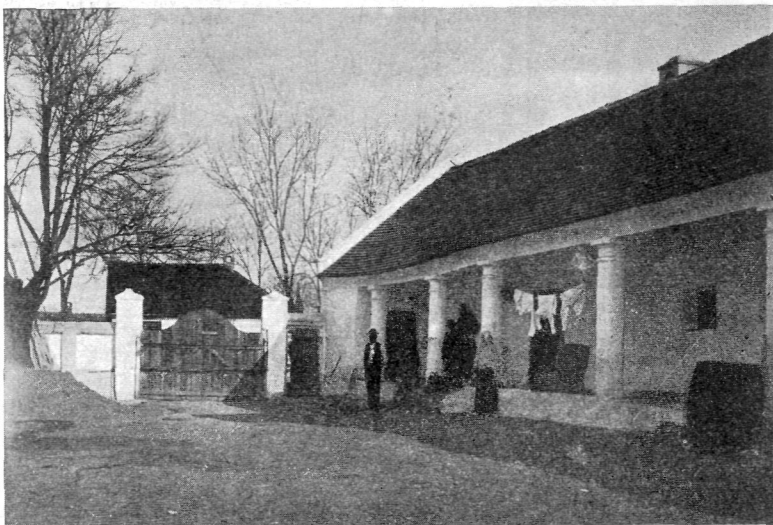
Van két típusa a háznak: a magyar és német. A magyart kiválóan jellemzi, hogy minden helyiségének (szoba, konyha, kamara) külön bejárata van és egymásba nyíló rész nincs. Minden helyiségbe csak az udvarról lehet bemenni.

¹⁾ Nagyszalontai kir. főgimnázium értesítője 1910–11. 19. lap.

A német típusu háznak egy bejárata van, egyik helyiségből a másikba ajtó vezet. A tornácról belépünk a konyhába és ebből az első és hátsó szobába ajtó nyílik. Az aradmegyei községek házai túlnyomó részben német típusúak.

A magyar típusu háznak tornáca nincs. Csak a tetőzet ereszkedett kiőbb és ez az eresz. Egy ablaka van az utca felé és nincs középen, mert a mester gerenda alatt nem lehet csinálni. Kezdetleges alakukból (duc, lábak) azután fejlődtek ki az oszlopos tornácok. S mikor idő múltán a több bejáró helyett egyet alkalmaztak s a házfalakon ajtók jelentkeznek: megtörténik az átmenet a magyar típusból a némethéz.

A tornác sok formát mutat. Az oszlopok kőből lehetnek vagy fából. A kőoszlop alul négyszögü alapzaton nyugszik, vagy hengeralaku,

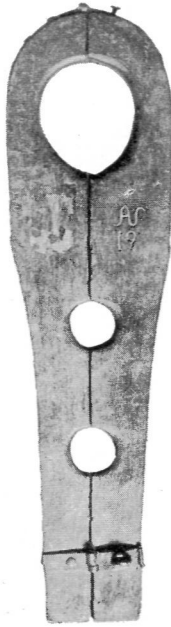
45. ábra. Pécskai oszlopos tornác.

fent négyszögü. Közük üres, vagy alacsony fallal van beépítve. A tornác végén vagy kis ajtó van, vagy be van falazva, vagy kis fülkének van átalakítva. Idő múltán e kis fülkének ajtaja nem a tornácra nyílt, hanem a szobába. Így fejlődött ki az Arad megyében oly nagyon elterjedt háromablakos lakóház. (Lásd a pécskai házat).

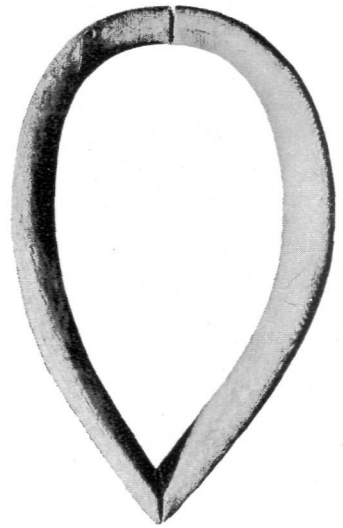
A tornác gyakran rikitóan van kifestve, zöldre, kékre, sárgára vagy meszelővel pamacsolva. Az ormfal szintén színes (sárga, zöld, kék); ez valószínű oláh hatás. Néha csak az ablak körül van színes festés, gyakran csak az ablakmélyedés van kékre festve. Az ablakon tábla, (ritkán) zsalugater fordul elő, de csak a jobbmódúaknál. A magyar

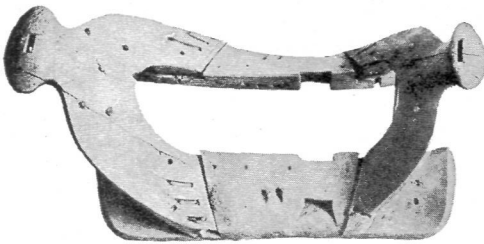
Fakilincses ajtó,
Magyarpécska.

Kaloda, Ágya.

Régi járomfa, Ágya.

Fanyereg, Ágya.

Cserépkulacs, Kisjenő.

Fakanalas, Ágya.

Cserépkulacs, Kisjenő.

Borotvatok,
Tözmiske.

tipusu, szegényes házaknál nincs semmi. Pusztán belülről van befirhangolva.

A tornác, ha az oszlopközök be vannak építve (1—1¹/₄ méter magasságig), zártnak látszik. Csak az udvar belső része felé nyíló végén nyílt és gyakran lépcső vezet le róla. A tornácba való bejáratnál az udvar közepe felől gyakran léces ajtó van, hogy a baromfi ne juthasson oda. Ezt *Ágyán veréce*-nek hívják.

A tornácból, melyet Arad megyében csaknem mindenütt *gang*-nak hívnak, a konyhába léphetünk. Ennek, amint Pécskán sok magyar háznál látható, két ajtaja van. Egy külső, mely félmagasságig ér, ezt *rács*-nak hívják (Dunántúl *cserény*). A belső egész ajtó, mely a ház belsejének oltalmára szolgál, míg a rács csak a kutyát és macskát tartja távol a konyhából. Az ajtó túlnyomólag deszkából van. Diszitményt veretet nem igen találni rajt.

Belépünk a konyhába. Ez két részből áll. A választó vonal az elüleső és belső rész között a mestergerenda, mely gyakran mélyen ereszkedik alá. A belső részen mindkét oldalon tűzhelyet találunk, rajta a vasláb; itt a *nagyház* és *kisház* boglya kemencéjének nyílása. Itt fűtenek, itt főznek, míg a füst az egész belső rész fölé nyíló kéményen száll fel. Néha és ez nagyon kezd terjedni, a takaréktűzhely áll a konyha belső részének egyik vagy másik oldalán.

A konyhának is megvan a maga butorzata, de ez az előrészben van. Itt áll: a *tejes* (*tejes kaszli*), a vizes pad, vagy rácsos, vagy korsószék, melyen a vizes kanták állanak, néha kis asztal, mely a főzéshez kell. A falon függnék a főzés-sütés kellékei: gyuródeszka, sodrófa, kanalas (átlyuggatott pléhlap, melyben a főző- vagy bádogkanalak vannak), a gyalu és más egyéb tárgyak.

A mestergerenda oldalsó részén és azon a leereszkedő falrészen, mely fölötte van, gyakran az oldalsó falakon is, vannak a tálások, fogások, melyeken tányérok, tálak, korsók, porcellán- és cserépedények szindusan pompáznak.

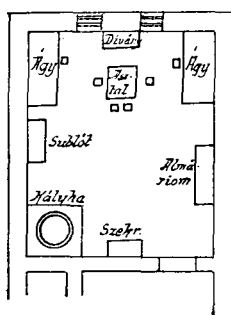
A konyha földje sározva van, néha deszkapadolatos, vagy téglával van kirakva. Módosabb családnál a cement is előfordul.

A konyhából jobbra-balra ajtó nyílik. Egyik az utca felőli szobába, ez a *nagyház*, a másik az udvari szobába, ez a *kisház*. Az ajtóknál ősi hagyományként diszitményt, veretet nem találtam. Deszkából van összeállítva és egy színre festve. Megvan a huzója és zárjárja vagy zára. Faragványos ajtó ma már nem látható, de volt.

A nagyház berendezése kétféle lehet, sarkos és párhuzamos. A sarkos ősbibb, eredetibb. Értjük alatta a bútorok olyatén elrendezését, hogy az utcára és udvarra nyíló ablak között sarok-pad van, melynek két szárnya közt áll az asztal. Jobb oldalt áll két-két magas ágy, köztük

a sifon, vagy sublót (néhol suglót), melyet Aradban gyakran almariumnak is hívnak. A sarok-pad végén áll a (tulipántos) láda. A sarokban áll a boglyakemence (bubos vagy bundakemence), melynek tipikus alakja következő: alja csonka gula alaku, felső része, kicsit bemélyedő oldal-felülettel csonka kúp. A boglyakemence körül elmaradhatatlan a padka. A kemence és fal közti rész a *sút* és a *nyak*.

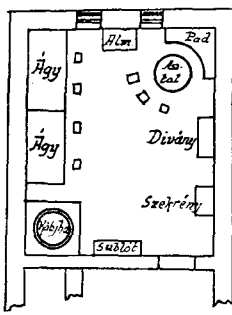
Ma már a párhuzamos elrendezés az elterjedtebb. Itt az asztal közepén áll, vagyis inkább fent, a kanapé előtt áll. Szemben ugyanis az ajtóval, az utcára nyíló ablak vagy ablakok alatt áll egy támlás

46. ábra. Párhuzamos.

fapad, melynek neve, ha kárpitos, akkor *divány*, ha fából való és karos, akkor *kanapé* vagy *rengő* (Ágya), máskülönben *lóca*.

Jobbra-balra áll két magasra vetett ágy, sifon, almarium, láda, néha még egy ágy, melyen azonban nincs többé diszes ágynemű. Itt-ott előfordul, bár divatját multa,

47. ábra. Sarkos.

a téka is, vagyis fali polc, üvegek, apró tárgyak elhelyezésére. A sifonok tetején mindenféle művirág és porcellándisztmény. A falakon szent képek vagy más színes képek diszelegnek. Az asztal fölött a mennyezetről lámpa csüng, amelyen, mint gyakran az ablak mélyén is, papirdisztmény van alkalmazva.

A kisház bútorozata az asztal, lóca, két nyoszolya, tarka ágyneművel, néha vacok is, azaz összerótt ágyféle, rajta bunda, rongy-pokróc, vagy szűr-féle. Itt gyakran spórhét is van.

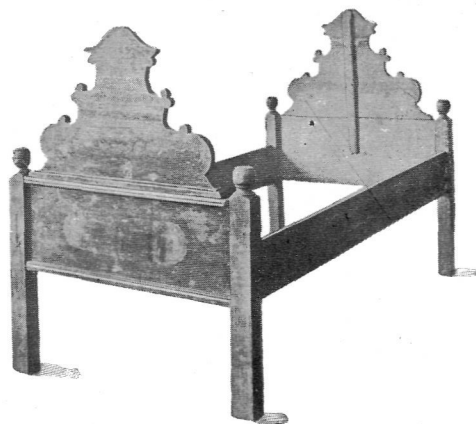
Viselet, ruházat. Arad megye magyar népének viselete mindinkább közeledik a felsőbb osztályok viseletéhez; nem annyira a férfiaké, mint a nőké. De a férfiak is már-már kezdenek rendszeresen viselni kabátot mellényt, nadrágot, sifoninget (a régi vászon helyett), modern színű olcsó nyakkendőt, csak a keményített fehér mellü ing, a fényes kézelő és gallér nem tudott híveket szerezni magának a népben. Ruházatuk posztója még mindig kemény, fényes, a gomb a mellényen sokszor közönséges pityke; a nadrág magyar szabásu, csizmába álló, a lábón még mindig a vastag bőrből szabott nehezebb fajta patkós sarku csizma. Itt is lehetnek kivételek, de a nép csak megőrzi konzervatív hajlamát. A nők hamarabb alkalmazkodnak az ellesett divathoz, a blúz nagy keletnek örvend, de még itt is gyakran megmarad a modern alaku

Bölcső, Magyarpécska.

Tulipános láda, Magyarpécska.

Ágy, Vadász. (Parasztmunka.)

Faragott karszék, Ágya.
(Parasztmunka.)

Intarziás asztal, Vadász. (Parasztmunka.)

Faragott székek, Vadász. (Parasztmunka.)

AZ ARADI NÉPRAJZI MUZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL.

blúz mellett a sok egymásra öltött keményített, suhogó szoknya, hogy az alsó testnek terpedtebb alakot adjon.

Haladás és maradiság egyesül ekképen az aradmegyei magyar nép öltözködésében.

A férfiak hétköznapon durva (saját készítésű) vászon vagy könnyű, gyakran csikos inget viselnek, melyet nagyobb cérnagombbal vagy porcellángombbal gombolnak be. A mell alsó szegélyén gyakran piros

48. ábra. Ágyai népviselet.

himzés látszik, esetleg a név kezdőbetűje vagy valami díszítményféle. A túlnyomó többség gatyában jár, mely az alsóbb lábszárat nem fedi be teljesen. A gatyá nagyon bő, 4- vagy 8-szélű vászomból áll, s a kötésnél sűrűn összeráncolt. Az ing vagy bele van tűrve a gatyába, vagy fölötte lebeg. Nagyon gyakori, hogy hétköznapon is nadrágot viselnek a gatyá fölött, s az vagy magyaros szabású, úgynevezett kenyellel, mely a szárat felcsúsznai nem engedi, vagy pedig olcsó pantalon. A lábon csizma, gyakran papucs van; hordják ezt mezitlábón vagy néha kapcát is huznak, a csizmában gyakori a csizmarongy. Viselnek még gyakran füzös sarut, (csuzsi) (Zimándujfalu, Borossebes). Az ing fölött mellényt viselnek, ennek neve a megyében sokféle: lajbi (Nagykamarás), pruszli (Erdőhegy, Dézna), mandli (Ágya), lábri (Nagyzerénd). Sokszor az ing fölött és a mellény alatt valami kötött vagy parket, leginkább kékes színű lajblifélet viselnek, ennek neve *undercug* vagy *under* (Ágya), *hundri*, néha *ujjas*. Az ing nyakán gyakran kettős gombu;

nyakkendőt hétköznap, munkában, ritkán viselnek, kabátot sem. Nyáron, nagyobb részét hétköznapon szalmakalapot hordanak.

Az ünnepi öltözék kétféle lehet: vagy bő ujjú hófehér gyolcsing, lajbival és hundrival, nagyon bő gatyá magas ráncos száru csizma; vagy posztókabát, melynek neve néhol mándlirokk, *felőtő*, sűrű gombos mellény, magyar nadrág, magas, rogyott száru csizma, mely néha lagos (lakkcsizma). A nyakkendő sem hiányzik és ez helyenkint különböző, hol csokoralaku, változó színű, pl. Erdőhegyen, vagy hosszú, kötni való. A gatyás ember néha bőrpapucsot visel a mezitelen lábon vagy fuszeklin. (A kapca, harisnya kevésbé használatos szó). Hideg időben és télen különböző elnevezésű ruhadarabokat viselnek, pl. *bekecs*, *daku*, *csurák*, ködmen, kankó, szűr (daróc), suba (báránybőr). Egymástól eltérő és különböző ruhadarabok, melyek vagy általánosak, vagy egyes helyeken fordulnak elő. A *bekecs* már ritka, Vadászon az idősebbek viselik és Zimándújfalu is. Sárgás színű birkabőrből való. A *daku* szélteben ismeretlen posztókabát, itt-ott bársonygalléros (Zimándújfalu). A *csurák*, csurakli, szintén posztókabát, inkább a nők viselik. A *kankó* szőrből készült téli felőtő (Nagyvarjas). A *szűr* és *suba* darócból készült gunya; alakban különböznek egymástól. Egyetemesen használt nehéz téli gunya: a *bunda*. A férfiak, főképen legények gyakran kötényt viselnek. (Lásd Erdőhegyen). A férfiak rövidre nyírott haját viselnek, egy oldalon elválasztva. Régebbi és eredetibb a hosszú, leomló hajviselet. A nemezkalap, télen sipka (Ágyán *kusma* el van terjedve). Selénden a férfiak a nagy kabát alatt viselt kisebb, könnyű kabátot *otthonká*-nak vagy *czuk*-nak nevezik.

Gyakori téli viselet a mejjedző (Zimándújfalu), melyet nők és férfiak viselnek. Mellényszerű báránybőrből készült ruhadarab.

A nők öltözéke viselőben és ünnepen majdnem ugyanaz, csak nagyobb pompában fejlődik ki az ünnepnapon. Viselnek rövid, övig érő nehezebb, gyakran saját készítésű vászonból, esetleg könnyebb sifonból vagy gyolcsból inget, azon alul pendelyt (vászon szoknya-féle). A felső testén van a derék, melynek alakjának sok változata szerint nagyon sokféle a neve: blúz, vizikli, vizitke, pongyolka, tüledálló, otthonka, lekri, vagy rekli, kutyaing, leveske, ráncoska és szabott ing. A tüledálló vagy lebegő (Erdőhegy, Medgyesbodzás), bő, nem testhez álló blúz, ugyanilyen a leveske, ráncoska (Zimándújfalu) és a szabott ing (Zimándújfalu), mely utóbbi egy fehér kivarrásokkal díszített bő blúz. A kutyaing hosszú ujjú, színes kelméből készült vasalatlan, testhez simuló blúz.

A lábon trimflit, strimflit (sokszor színeset, feketét) és cipőt viselnek, csizmát ritkábban és csak idősebb asszonyok.

A hajviseletet illetőleg: a lányok egy vagy két fonatban viselik, leeresztve, pántlikával összefonva. Az asszonyok kontyot, tekercsben

Női ing, Borosjenő.

Pruszlík, Gyorok.

Régi magyar lajblí, Kisjenő.

Pendely, Borosjenő.

Régi magyar attilla, Kisjenő.

AZ ARADI NÉPRAJZI MUZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL.

feltűzött haját hordanak; rajta egy sötét színű kendő, a fej tetején sima, és hátul kötve. Ez az alsó kendő. E fölött viselnek egy másik kendőt, elől az áll alatt megkötve. Nadrágot a nők nem viselnek, csak télen parketből (trikó) a hideg ellen.

Az ünnepi öltözék gazdag és pompás, Szeretik a terpedt viseletet, vagyis felvesznek 8—10 keményített szoknyát. Ilyenkor leülniök alig lehet, nem is ülnek le, nem akarva ruhájukat összegyümrni. A derék már testhez simuló. Templomba menet kezökben imádságos könyv és néhány szál virág van. Virágot tüzdelnek a lányok hajukba is. Az öltözék színe némely vidéken (a Körös mellékein) inkább sötét, másutt tarka és változatos. Nem ritka, hogy a derék finom, nagy cafrangos selymekendővel van átkötve. A nyakon üveggöngy vagy eféle diszítmény van, gyakran brostűket, tűznek ki divat szerint.

A férfiak kalapdisze virág, ünnepkor pántlika. A leányok hajviselete lecsüngő fonat, pántlikával átfonva és végén csokorba kötve. Kisebb leányok fésüt viselnek. (Lásd ágyai 3 leány képe).

Táplálkozás. Az aradmegyei nép foglalkozása nagyjából a klimatikus viszonyoknak és a talaj minőségének befolyása alatt áll. Mint-hogy a magyarság túlnyomólag a síkságot lakja, foglalkozása csaknem kizárólag a földmivelés. Életrendje tehát ehhez a foglalkozáshoz alkalmazkodik.

Helyenkint és községenkint az aradmegyei magyarság életrendje, táplálkozása eltér s különösen mivel az utóbbi egyuttal anyagi helyzetével függ össze, a változat elég nagy lehet, de nagyjában a földmivelő nép életrendje, sőt táplálkozása is mégis csak egyforma. Felvehetünk tehát tipust, mely egy helyről van ugyan véve, de az egészséget tükrözteti vissza, ehhez viszonyítható a többi. Kiegészíthető a hiány és párhuzamba vezethető az eltérés. Vegyük fel *Magyarpécskát*.

Itt a nép életrendje szigoruan meg van szabva.

A magyarpécskai gazda korán kel. Ellátja a jószágot, elvégez a ház körül mindent, mikorra a háznép (gyermek, család) is *feltápáskodik*. Az ember a ló, az ökör és disznó körül forgolódik, mert jól esik neki a *tejbe leves*. A tisztaság nem azért kell, mert a test megkivánja, hanem mert nem illik *bocérosan* (kócosan) ülni a tál mellé. Mikor a gazda elvégezte dolgát a jószág körül, *früstököl*, majd munkához lát. Vagy külső munkához megy, vagy otthon *barkácsol*; az asszony házi dolgait végzi. Nyáron háromszor, télen kétszer étkeznek. A nyári időszakban délben *ebédelnek*; evés után a gazda egy órát *szundit* (hisz a jószágnak is kell pihenőt engednie), azután ismét munkához lát és maga is eszik s *vacsora* után lefekszik, mert korán kell felkelnie. Télen csak reggel 9 óra és délután 5 óra felé esznek, tehát kétszer napjában.

Az időbeosztást nézve általában ez az életrend uralkodik Arad megyében.

A pécskai nép, de meg a többi sem, az ételben nem válogatós. A reggeli tejbe leves, vagy rántott leves, melyben jó, ha nagy ritkán egy kis kolbász uszkál, vagy szalonna és kenyér pálinkával, de megelégszik egy kis sült tökkel, nyers (savanyított) káposztával vagy hagymával is. Nyáron a zöld paprika, gyümölcs és főképen a dinnye vagy szőlő nagyon kiségit. Ebédre a munkához mérten főznek. Erősebb munka idején nem hiányzik a hús, különben beéri a reggeli ételrenddel is. A vacsora olyan mint a reggeli. A nép szereti a jót, de sajnálja a pénzt ráköltetni. A táplálkozás általában gyöngye — egész Arad megyében így van — s ezért satnyul a nép. Orvosi vizsgálat kiderítette, hogy ezer gyermek között alig akadt 4—5 jól táplált. A testi kifejlődés is hátra marad; csak 30—32 éves korában következik be. Az ételek gerince a kenyér és szalonna, rántott leves, szűz leves, ecetes bableves, ganca, gölödin kása stb., turós csusza, töltött káposzta, turós lepény csak ünnepi eledel. A zsiros cipó és lángos kedvelt ételek voltak, de már kiveszőben mindkettő.

Más községekben kedvelt ételek, mint helyhez kötött specialitások, pl. a *sóba vízbe*, azaz gyurt tészta és krumpli összefözve rántás nélkül (Nagyvarjas), *gubó*, kenyértésztából sült zsiros tésztanemű (Ágya), *ci-bere*, ecetes, cukros víz, kenyér behányva (Ágya), *kádakban savanyított görögdinnye*, hús mellé (Medgyesegyháza), *ferentő*, mákkal behintett *főtt* tészta (Dezsőháza), tésztaleves *suhantékkal* (vereshagyma piritva kevés paprikával), *lebbencs* leves, *szarma*, *kukóleves* (Vadász), *ganca* (Magyar-pécska), *verzár* (Dézna), kukoricaliszt tejjel.

Látni ezekből, hogy a táplálék Arad megyében túlnyomólag növényi, tésztaféle, melyhez a tejneműek járulnak. A húst a disznó adja (a disznóölés szelvében szokás) s mig ebből futja, a táplálkozás erősebb. Kivételesen egyes helyeken dúsabb a táplálkozás, nagyobb a húsfogyasztás, így pl. Ágyán, Borossebesben, Nagykamaráson. Itt-ott, (pl. Selénden) már a kávéfogyasztás is kezd terjedni.

Az italok közül, főleg munkaidőben, legtöbb kelete van a pálinkának. Ünnepnapokon és alkalmakkor (vásár, búcsu napja, gyülekezések stb.) a bor kel bővebben, vasárnap délutánokon népesebb községekben a sört kezdik megkivánni.

Az étkezés a szobában történik, nyáron esetleg az udvaron; ilyenkor gyakran a földön kuporodva egy kis asztal körül költik el az ételt. *Késvillát* (eszcajg) nem mindig használnak.

Nyelv. Amennyire kevert nép lakja a megyét, oly kevert, egységes jelleg híján, a vármegye magyarságának nyelve is. Sok helyről¹⁾ szár-

¹ Lásd a monografia idevágó fejezetét.

mazott ide a magyar nép, tehát beszédét is sokféle nyelvjárási árnyalás színezi, hol feltünőbbben, hol végelesendő félben. A községek jelentékeny száma telepes község, melyek a XVIII. és XIX. század folyamán keletkeztek. A telepesek és bevándorlók Békés, Bihar, Borsod, Csanád, Csongrád, Heves, Nógrád, Szabolcs és Pest megyéből jöttek. Vannak azonban részint tiszta, részint vegyes nyelvű olyan községek is, melyeknek magyar lakossága még a török hódoltság előtti időben, a XV—XVI-ik században már feltalálható Arad megye, illetőleg az idő tájt Zaránd megye földén. Ily ősbibb magyar nép lakik pl. Ágyán, Vadászon, Feketegyarmaton, Bélzerénden — mint tiszta magyar községekben; ugyancsak ily régi eredetű, bár mint ilyen nagyon kevés számú, a borossebesi és gyoroki magyarság.

De még az ősbibb eredetű magyar és vegyes nyelvű helységeekben is a nyelvjárási ősbibb jellege kiveszőfélben van. A szorosabb érintkezés a kulturális gócpontokkal, az iskola, a napi sajtó mintha csak pusztitana a régibb kiejtést, a nyelv eredetibb alakulatait. Ez az átmenet a népi beszédéről az irodalmira nagyon megnehezíti a nyelvi sajátságok kutatójának feladatát. Állandóan kétségekkel küzd, hogy az eltérően hallott hang- és nyelvalakok közül melyik a közhasználatban levő.

Mindazonáltal megvan ennek az átmeneti állapotnak is a maga érdekessége és tanulsága. A nép t. i. eltanulja a műveltebb osztálytól a neki műveltebbnek tetsző szavakat és szólásokat, melyeket azután a legsajátosabb értelemben és összefüggésben használ. *Ágyán* pl. *jövendelmi* embernek nevezik az idegent; a rossz természetű emberről azt mondják, hogy *rossz gusztusa* van, a hizelgő ember *ispion*, a haragban lévőkről, hogy *viszonyban* vannak. Simándon *jelenleg* annyit tesz, hogy *akkor*, Zimándujfalun *tegnap*. Borosjenőben a hirtelen haragu ember: *nagy törvényű*, Magyarpécskán gyűjtött mesékben következő szavakat irtam le: élvezte (étette), jelenség (jel, tanujel).

Ily szók és kifejezések sokszor már egészen átmentek az illető községben vagy vidéken a közhasználatba, néha azonban csak momentán eltévedései a cikornyás beszédnek s mint ilyenek, muló jellegűek. *Kedélyes* beteg lett, a bolondok házába kellett vinni — mondotta egy elmebeteg emberről egy aradi asszony; nagyon *célszerű* (= rendes) kis embereket emlegetett a gyoroki magyar ember.

Hogy az aradmegyei magyarság kevert jellegű nyelvről áttekinthető képet nyerjünk, nem lehet uralkodó nyelv vagy nyelvjárási típusok szerint indulnunk, hanem tisztán a magyar községek földrajzi elhelyezését kell alapul vennünk. Így azután a következő csoportok állnak elé:

1. A *Körös-mellék*, a Fehér és Fekete Körös köze, melynek felsőbb részét *Lunkaság*-nak (lankás hely, román lunca) hívják. Ide tartoznak Feketegyarmat, Bélzerénd, Nagyzerénd, Vadász, Ágya, Erdőhegy, Kis-

jenő, Borossebes, Borosjenő, mint nagyon régi községek; Dezsőháza, Simonyifalva és Szapáryliget új telepek. Ez a megye éjszaki, éjszakkeleti része.

2. A Csanád felé eső részek, a megye nyugoti részén. Tiszta magyar községek itt: Medgyesbodzás, Nagykamarás, Nagyiratos, Kisvarjas, Nagyvarjas, Kispereg. Ezek mind XIX. századbeli telepítések. Vegyes nyelvű községek: Medgyesegyháza (új magyar-tót telepítés) és Kürtös (román-magyar, régi hely).

3. A megye közép részein újabb telepítésű magyar községek: Fazekasvarsánd, Zimándujfalu, Zimándköz, Szentleányfalva, Fakert; régebbi kevert lakosságú helyek: Pankota és Világos.

4. Különálló jellegű nyelvterület: Magyarpécska és

5. a csángó-telep Gyorokon.

A Körösök melléke. E terület nyelve a felsőtiszai nyelvjárás dél-bihari (szalontai—sarkadi) részét egészíti ki. Arany Jánosnak sok szép népi szólama e vidék nyelvéből került. Részletezve a megfigyelt jelenségeket, általában a következő nyelvi sajátságokat találtuk.

A vocalismus körében egyben-másban szórványosan, de mégis meglehetősen általánossággal uralkodnak következő jelenségek:

Az *a* ejtése a rendes irodalmi; itt-ott ó—s árnyalattal (ajakgömbölyödéssel) ejtik ki.

A magashanguak körében az *e* hang nagyon nyíltan hangzik (fél, hiszél, bënt, elmémentem), megcsendül azonban gyakran egy *e* hang is, mely megjelölhetetlen: valami közép-féle a közép *ē* és *é* között (Feketegyarmat). Az igazi zárt *ë*-t (észem, tészék, gyermek) alig ejtik e vidéken.

Uralkodó itt a magánhangzók hosszú ejtése az alanyesetben és néha a tárgyesetben is, pl. cúkor, víz, szív (tárgyeset vizet, szívet), írok, stb. Jellemzi különösen e táj nyelvét az *i* használata *é* helyett; nígy, egísz, mígysz, míz, kenyír, székríny, (négy, egész, mégysz, méz, kenyér, szekrény), néha még a ragban is, pl. seprüír (seprüért).

Zárt hang áll nyílt helyett, pl. fúfa (fejfa), lú (ló), kúduš (koldus), fogos (fogas); viszont nyílt hang zárt helyett: Keresz, (Körös, Körös). Az *ó*-t, ha *l* következik utána, diftongizálják, pl. nyouc (nyolc), pouc (polc), vout (volt), Mounár (Molnár), máskülönben is, pl. jou (jó) (Ágya, Zerénd, Feketegyarmat). Az *é* diftongizálása is gyakori: keit (két), neiz (néz) (Ágya, Feketegyarmat, Zerénd), teili (téli). Az *ő*-t is diftongizálják, pl. leőcs (lőcs), geőzőš (gőzőš). Magas és mélyhangok váltakozására több példa akad, pl. deráló (daráló), resta (rosta), berena (borona).

A magánhangzók közbeszúrása a mássalhangzók torlódásának elkerülése végett nagyon általános, pl. Kirisztus, garadics, karajcár, derága (drága), peléh (pléh), poróbál, torombita, dorót, keréta, firis, teréfa

(különösen Ágyán, Vadászon, Nagyzerénden és Feketegyarmaton). Szókezdő magánhangzó odaillesztésére példa: ispon, istrimpfli.

Mássalhangzók. A mássalhangzók felcserélődése nagyon gyakori és változatos. Általános az *ly* helyett a *j*, mint: mijen, ijén, jány, tajiga, vaspája, pájinka, fojik (Ágya, Vadász, Feketegyarmat.) Hallani viszont *l*-t a szokásosabb *j* helyett, pl. góla (gólya) (Feketegyarmat).

Egyéb mássalhangzó-csere: tanál, kucsá, csúk, bacsu (Borossebes), decka, genge, dunha, kacska, kusma, harizsnya (talál, kutya, tyúk, balyu, deszka, gyenge, dunyha, kaska, kucsma, harisnya.) Gyakori, csaknem általános fentebbi helyeken.

Alaktani sajátságok. Gyakori a birtokrag *j*-és alakja, hol az irodalom *a-e-t* használ, pl. címje, testvérije. Szótöcsonkitással: komja.

A múlt idő hosszú *t*-je megrövidül, pl. jötem, látam (jöttem, láttam). Visszaható hasonlítás mutatkozik az *ít* képzős igéknél a felszólító módban, pl. terissek, gurissak, (terítsek, gurítsak), a parancsoló mód terijj, gurijj (Borossebes). Az igéket általában iktelenül ragozzák, viszont néha ikesen az ikteleneket, pl. gyűjjék, fizessék kend, ne mongyék olyant (Kisjenő, Erdőhegy).

A *megyek* ige ragozása nagyon eltérő, leggyakoribb a megyek és megyen alak, a többes számban az irodalmi alak a szokásosabb. A szóösszetételnél eleven érzékre mutat az *eső*-ernyő.

Mondattani sajátságok. Feltűnő és az Arad megyei beszédet kiváltóképpen jellemző sajátság, hogy a helyhatározónál nem választja el egymástól a két kategoriát a hol? és hova? kérdés alapján. Hol voltál? Bienenstockék, Mathéék. Magukék(-nál) is van egy kút. (Ágya.) Hová mégy? Bienenstockék, Máthéék. Közkeletű az ilyen: Jer nálunk (hozzánk). A helyhatározásnak egyik ritkább módja pl. Én hoztam Nagyzerénddē.

Az igei alakok mondatbeli használatáról általában kiemelhető, hogy a Körösök mentén a nép nagyon kedveli a reflexiv alakot (hozdik, vivődik, tevődik) és elevenen érzi és sűrűn használja még az elbeszélő alakot (mondék, állék).

Az értelem nyomatékosítására nagyon gyakran ejtik a *la* szócskát. Hol van anyád? Ideát, *la!* (Feketegyarmat).

Hova viszed? Oda, *la* (Ágya).¹⁾

Szeretik a főnévi igenév előtt a tárgyragot elhagyni, vagyis az efféle összetételeket: gyümölcs-szedni, körte-szedni, zab-aratni, minőket Arany nyelvében gyakran találunk (Ágya).

A szavak értelmének sajátos árnyalása (jelentéstan) mutatkozik, ezekben a szólásmódokban: Három családom (gyermekem) van. (Ágya,

¹⁾ „Én rajtam, *la!*“ kiált a nagyszivű vajda. Arany, Nagyidai cigányok. IV. ének.

Feketegyarmat). A fiú: gyerek, a lány: cseléd. Hol van húgod? — Nem *jártam* vele (nem voltunk együtt). Hol *ültél* oly sokáig? (azaz: hol maradtál oly sokáig). (Borossebes). Zsinór-kassza (a tekézésnél), fa-báb (a tekézésnél). (Kisjenő). A népetimológiára példa: Mutuj (román: buta) mótör.

A *Csanád felé eső részeken* kivétel nélkül telepés magyar községekkel találkozunk, melyeknek lakósai Heves, Gömör, Borsód, Nógrád, továbbá Csanád, Pest és Szabolcs (Kispereg) megyéből származtak ide. A nyelv, mely községenként eltérő, túlnyomólag palócos árnyalású, noha az elszintelenedés, vagyis a nyelvjárásból való kivetkezés általános.

A magánhangzók körében a zártabb és nyiltabb, a hosszú és rövid, a magas és mély hangok váltakozása széltében uralkodik. Mondják: huva (hová), komora (kamara), högy (hegy), mönt (ment), nyoszolyu (nyoszolyó), gyün (jön), ustor (ostor), hún (hol), bukréta, rúzsám, kigyelmed, — elmék (megyek), mén (megy), dészka (deszka), viszont szemet (szemét) — resta (rosta), tahát (tehát), (Nagyiratos, Medgyesbodzás, Nagykomarás, Nagyvarjas, stb.) Diftongizálják a magánhangzókat elvétele (többnyire csak idősebb asszonyok) Kisperegen, melynek népe különben Szabolcsból (felsőtiszai nyelv-területről) került ide. Mondják ott: Jeézus, nem meék, jaó, (jó) vaót.

Magánhangzóval bővítésre példa: Kalári (Klári).

A mássalhangzók cseréje is sokféle és általános. Mondják: megihedtem (ijedtem), gyün (jön), paszur leves (paszuly), Varnyas (Varjas), fony, Kelemeny, Mártony (jésítés), (Nagyvarjas, Nagykomarás, stb.) Mássalhangzók kihagyására példa; szóközépen: kiát (kiájt), tesvír (testvér), szó elején: trimfli, acskó (strimfli, zacskó); szó végén: ho vótál? (Nagykomarás, Nagyvarjas).

Mássalhangzók visszaható asszimilációja, pl. Kemerme (Keverme helyett). Mássalhangzóval való bővítés (járulékmássalhangzó) pl. sihess (siess) (Nagykomarás).

Alaktani sajátságok. Szótöcsonkítás a birtok rag előtt, pl. komja (komája). A birtokos rag a harmadik személyben többnyire *i*, pl. szemi, füli, kezi, (szeme, füle, keze).

Az igeragozás körében általános sajátság, hogy a tárgyas ragozás egyes szám 3-ik személyének ragja *i*, pl. mondi, toli, huzi, kapi (mondja, tolja, huzza, kapja).

A mondattani sajátságok közül mint általános elterjedt említhető itt is a helyragnak elhagyása a hol? és hová? kérdésre megfelelő helyhatározónál, pl. Hová mész? — Öregapámék. Hol voltál? — öregapámék.

A szóvonzat egyik felülőbb példája: Édes apám *azon* oktatott (Nagyiratos).

A megye középső részein fekvő községek szintén újabb telepítések. Ujvársánd, Zimándújfalu, Zimándköz, Szentleányfalva, Dezsőháza és a kevert nyelvű Fakert új telepítések. Pankota és Gyorok régi községek ugyan, de magyarságuk kicsi számu és ez is jobbára beköltözött, nem törzsökös. A telepesek nagyrészt Arad megye más községeiből (Bánkút, Magyarpécska, Nagykamárás) vagy Csanád, Békés és kevés számmal Csongrád (Dezsőháza) megyéből költöztek be. Pankota, Gyorok nyelve alig-alig tér el az irodalmi közbeszéd-től, Világos kevés számu magyarsága, mely túlnyomó részben a középosztályhoz tartozik, semmiféle eredetiséget nem mutat. Ellenben felsőtiszai szinezésű Dezsőháza (nagyon kis község) és palócos Selénd (nagyon kevés a magyar) nyelve. Dezsőházán még lehet ilyet hallani: gyüűjjön, gyéékend (jöjjön, jöjjön kend), laány (leány), halítom a lovat (hajtom), lábús (lábos), ustor (ostor), Istvány. Selénden: kéz, kez (röviden) = kéz, ídes, míz, kinyer (édes, méz, kenyér), lu (ló). S különösen uralkodik itt a pécskai és hontmegyei sajátságok maradványaképen (mert innen jöttek magyar lakói) a jésítés: gyejjék (jöjjenek), gyinnye (dinnye) tyükör, ennyi, hajlanyi (enni, hajlani).

A figyelembe vehető egyéb nyelvi sajátságok emez eltérő nyelvű községekben:

A magánhangzók váltakozása, zárt és nyílt, pl. katalikus, hanvéd, *Gyarak* (ritka). A mássalhangzók cseréje: tróbál (próbál). A mássalhangzó kihagyása: reguta (regruta); ez Arad megyében általános.

Az alaktan körébe tartozó jelenségek közül említhető a szegedies házhon, kúthon (Zimándújfalu) ragos névszó és az adi, hozi, mari (adja, hozza, marja) igei alakok.

A jelentéstanhoz adalék: felfogtam a földet, kibéreltem (Gyorok).

A mondat-kapcsolatra nézve említésre méltó adat a *de ellentétes* kötőszónak *kapcsoló* értelemben való használata egy világosi népdalban:

Haragszik rám bíró uram, be akar záratni
Amért ezt a barna kis lányt akarom szeretni.
Ha be leszek zárva ebbe a kaszárnyába,
Minden szöke, *de* barna kis lány vigyázzon magára.

Az aradmegyei magyar nyelvet tehát általában a sokféle eltérés, a nyelvjárási árnyalások kevertisége jellemzi. Ugyanazon községben gyakran más-másképen beszélnek aszerint, amint az illető családok palóc-, tiszamelléki vagy dunántuli vidékről származtak oda. Általános vonásukul mégis a következőket foglalhatjuk össze:

Hiányzik a közép, zárt *ë* (vészék, lészék, tészék), nyílt *ê* és *â* ritkán fordul elő, még ott is, hol azt még az irodalmi kiejtés is csaknem általánosan elfogadta (êre, âra = erre, arra). (Kivétel e részben talán

Ujvassánd, melynek lakói Orosházáról, tehát eredetiben Dunántúlról kerültek ide). A névszó- és igeragokat és -képzőket a mai nemzedék túlnyomólag az *írásnak* megfelelőleg ejti. Ezzel nincsen mondva, hogy a szokottabb változatok (ból-ből, bul-bül, bu-bü, tól-től, tul-tül, tu-tü, háztu, kerttü, stb.) ne fordulnának elő, de nem *egyetemesen*.

A fenti vázlatban a szórványos aradmegyei nyelvi sajátosságok mintegy keretbe vannak foglalva. Ezekre a területekre hathatott a románság legközvetlenebbül. Nem teljes a kép, ha, mielőtt a különálló jellegű két aradmegyei nyelvről, a magyarpécskairól és gyoroki csángóról szólunk, meg nem emlékszünk kiegészítésül a román hatásról nyelvünkre.

A románság nyelvi hatását a magyarságra három irányban kell vizsgálnunk: *a)* románul tudó magyarok kiejtése (Ágya, Kisjenő), *b)* elmagyarosodott románok beszéde, *c)* román elemek a magyarságban.

A románul tudó magyarok kiejtése, a román tudás dacára, alig-alig szenvedett is az idegen hatástól. Nevezetesebb nyelvi jelenségek nem igen mutathatók ki.

Az elmagyarosodott románok beszédén már jobban érzik az idegen hatás. A vocalismus főtünete az *a* hang szélesebb kiejtése; vagyis úgy hangzik mint a hosszú *á*-nak rövidülése vagy a palócos *á*. Az *e* (nyílt, alsó nyelvvállásu) közeledik a zártabb *ë*-hez, viszont a zárt *ő*-t nyíltabban ejtik ki *e*-nek. A hosszú magánhangzó (*á é ó í ú*) rövidebben hangzik; az *é*-t halvány *í* árnyalással ejtik. A mássalhangzók közül a keményeket és lágyakat fel-felcserélik (*t-d*, *p-b*, *sz-z*). A palatális hangokat (*ty*, *gy*) váltogatják, *ty* helyett néha *cs*, *gy* helyett *d* hangzik, *ly* helyett *l* vagy *j*. A hosszú magánhangzókat röviden mondják: *látam*, *futótam*, *szében* (*szebben*). A szótagokat jobban, erősebb nyomtatékkal tagolják. A hangvonzat iránti érzék laza. A névszó-és igeragozásban el-eltévesztik a kötőhangzót. Az igét legtöbbször iktelenül ragozzák. A tárgyrag funkcióját nem érzik, mert sokszor elhagyják. A tárgyas és alanyi ragozást eltévesztik. (Nem tudom jól mágyáru). A szórendet felforgatják. Használják elvéteve számnév után többes számot, viszont a kollektív képzős számnév után (melyet Lehr határozói alaknak mond) hallottam egyes számot (négyen, öten van). Hol a román hatás nagyon intenzív, ott a szóvonzat (*rectio*) is erősen megérzi. Déz-nán így mondják: *Megy a pataknál* -(hoz), *kimegyek a mezőn* (-re), *megyünk az forrásba*.

Román szavak gyér számmal szivárogtak nyelvünkbe; a kevés jövevény szó még idegenül érzik, pl. *pruncs*, *prunkule* (gyermek), *fata*, *draku*, *mutuj*, stb. és a káromkodások (*batutyé ploje*, *Dumne sol*, stb. meghonosodott: *daku*, *mamaliga*, *pomana*. (halotti lakoma).

Arad területén két egymástól különálló nyelvsziget is van:

Magyarpécska és a gyoroki csángó telep. Mindkettő telepítés. Pécska a XVIII. század közepén keletkezett, a gyoroki csángók telepe a múlt század 80-as éveiben. Bocsássuk előre, hogy mindkét helyen a nyelvjárás kiveszöben van; csak az idősebb generáció őrizett meg még valamit az eredeti jellegből. De még az idősebb emberek is lehetőleg a köznyelvet használják.

A *pécskai* nyelv határozottan palócos jellegű.¹⁾ A község lakossága különböző helyekről vándorolt ide; Győr környékéről Nagyharányból, de leginkább a palóc vidékről: Gömör, Borsod, Heves (Recsk) megyéből. Keverék nyelv tehát ez is, de megvannak a maga sajátosságai.

Magánhangzók. A magánhangzók körül jellemzetes az *ë* hang, melyet Arad megyében ritkán hallunk, pl. lész, tész, észëm, csëndes, tē mëg, utóbbiban felváltják néha nyilt *e*-vel, te, meg és lëány helyett hallani gyakran lejány. Ellenben használják a zárt *ë*-t néha ott, hol a köznyelv a nyilt *e*-t használja, pl. bë, nëki, ëngem. *ë* helyett néha *i* van, sitit (sëtit), *e* helyett szintén *i*, pl. erigy (eregy), *u* helyett *i*, pl. iborka (uborka)

Zárt magánhangzó gyakori nyilt helyett és néha fordítva is, pl. magos, hun vótá? fëketéje, (fökötője), nagyon gyakori. A szótővégi zártabb hang, pl. tilalmot, fíjamot, magamot, másikot stb., és kendömët, tejemët, stb. Jellemző a nyilt *ë* helyett az *ö*: möre. A hosszú *é* rendszeren *i*-be megy át, pl. egíssig (egészség), kisír (kisér), fehér (fehér). Néha ez az *i* megrövidül, pl. hattá vónna békit (békét) nékem.

Váltakozva használják a hosszú és rövid magánhangzókat, pl. *ád* — *ad*, sokszor a köznyelvtől eltérőleg hosszú magánhangzót ejtenek, pl. *cúkor*, *húgom*, *búsul*, *gyűrű* (gyürü); jellemző ez alak: *ára* (arra), *mére* (merre).

A hangvonzat tekintetében jellemző a másüvé (másuvá) és megcsipta (mélyhangu) alak; és mondják így turóé (azaz túróvá) lett.

Mássalhangzók. Gyakori a kemény és lágy felcserélése, pl. Bangóbankó és viszont idegeny. Felcserélik a fog- és inyangot, pl. bizon e. h. bizony. Az inyang helyett ajakhang, pl. torom, e. h. torony. A foghangból rendszeren foginyhang lesz (jésülés), ha *t*, *d*, *n*, *l* után *i* következik, pl. vetyi, eresztyi, kapkogyik, gyiszno, kerilyi, viselyi, ennyi, innyi. A *t*-ből *ty* lesz, *ü*, *ö* előtt, tyükör, tetyü, ustyökít, aragyi.

A *ty* és *gy* előtt az *n*-ből foginyhang lesz, pl. anygyal, asszonygya, minygyan, menygyen, bonytya. Egyéb mássalhangzó-cserék: *ly*—*j*, *sej*em, *váju*, *l*—*j* *tojju* (toll, tollu), *pajinka*, *j*—*gy* *kigyutt*, *t*—*ty* *kutyig*, *d*—*gy* *agygyig*, *meggygyik* (l. fentebb).

¹ Magyar Nyelvőr VII. 121. l. Kálmány Lajos: Koszoruk az Alföld Vad Virágai-ból II. K. 226.

Hosszu mássalhangzó rövidülése : balag, regel, ott hagyja (hagyja).

Mássalhangzók kihagyása összetett szavaknál és szóvégén, pl. parasz'gazda, nincs mos'benne, szen'lélek, tes'vér, regemen'be, csen'biztos, meg kesz'te, *miko ide be' vót*, mon'ta, mé (miért), elkorthékonyi (158 l.).

Mássalhangzó közbeszurása : Monja, mijénk, tijed, tiglicz (stiglic), muskandli, é'des, menygen (K. 164).

Az alaktani sajátságok közül a következők emelhetők ki : A szóalakban hangátvetés, pl. litret e. h. litert. A ragok végmássalhangzója elmarad, az előző magánhangzó zárt és rövid lesz : elszalatt a kocsiu, megijedt a veréstü, fél a tüztü, a zégbü gyün a zaldás, buzábu sül a jó kinyér, leesett a fáru, a házho szegődött, az ekéhö áll.

A hasonlás esetében és dacára rövid mássalhangzóval ejtik a véghatározói alakokat, elmarad a véghatározó v-je, mint pl. vizé (vizzé), vére (vérré) vát, turóé vát, semmié lett a drága vagyon — elpuccolta a jányokná. Néha j van közbeszurva, pl. köjé váljon.

Az igeragozásnál különös sajátság a mult idei alak összevonása : ütte (ütötte), vette (vetette), kötötte (kötötte). Véttem buzát, még nem véttem é.

A felszólító mód alakjait így ejtik : állja (állítsa), borija (borítsa), keseríd meg, pirosid ki (keserítsd, pirosítsd), ringád (ringáld). Az alanyi ragozás alakját használják a többes szám első személyében a a tárgyas helyett, pl. megropogtatnánk a sült kolbászkát. A mondat szerkezetek körében sajátságos szólam : úgy állok az akasztófa alája (K. 150 l.). Szórendi sajátság az is-nek helye ebben a mondatban : eb az inge, aki rád is gondolna (Kalmán 103).

Sajátos szólások : Neki nyulnak a lovak, mikó mán a tanyáho közeledünk. No iszen, elvette a bajt János, halántékon ütötte a szerencse. Az egész gyerek kigyüött mán a ziskolábu. A zöreg ember még csak ballag, a fiatal még *kirugja a zikcet*.

A *csángók* nyelvének sajátos árnyalása lassan-lassan kivész. Irtja az iskola, a könyv és ujságok nyelve. Az ifjabb nemzedék az irodalmi nyelvet használja, csak az öregek ajkáról hangzik vissza az eredeti csángó beszéd. Ez sem tisztán többé, sem szüz eredetiségében.¹⁾ A jellemző sajátságokat következőkben sorolom fel egész általánosságban. Az *a-t* gyakran a köznyelvi kiejtéstől eltérőleg nyíltan, nyújtva *â-nak*. ejtik ki, pl. lakádalom, néha ugyanezt az *â-t* használják az *á* helyett pl. bánta (bánta). Az *é* helyett néha *i-t*, néha *ê-t*, néha diftongust *ie-t*

1) A mesék közt közlök alább mutatványul e műben csángó szöveget. Terjedelmesebb szöveget fogok közreadni egy aradmegyei népköltés gyűjteményemnek legközelebb megjelenendő kötetében.

mondanak. pl. miltó (méltó), még (még), neiz (néz). Az alsó nyelvállásu e-nek néha a közép nyelvállásu ë felel meg pl. elhërvad, néha nyilt ë, pl. këservesen, rëndetlen. A zártabb és nyíltabb, hosszú és rövid magánhangzókat sűrűn cserélik fel. Mondják: münk, (mink), mü (mi), szüm (szivem), es (is), késér (kisér), szovunk (szavunk), êlpacsékoltuk (elpocsékoltuk), essze (össze), berten (börtön), evék (övék), urvos (orvos), Bokovina, jova (jóvá), et (öt), kenyer, tehen, nehez. Felcserélik a mássalhangzókat: kukoriza, (kukorica), szivakodtak (civakodtak), Toronytál. Kiesik a mássalhangzó pótlónyújtás nélkül, pl. bogár (bolgár); bővítik magánhangzóval a szót, pl. sováb (sváb). Hangátvetés: ögyvez (özvegy), litre (liter).

Az alaktani sajáttságok közül feltünőbbek: A szótővégi magánhangzót nem nyújtja képző előtt, pl. facska, libacska. A vel ragot nem hasonítja, pl. gyerekekvel, becsületvel, kötélvel. Névmasi alakok: mehenk, mejénk (mienk). Személyragos határozó szók: ra, rék (rá, rájuk), hojza, hejza (hozzá). Az ért rag alakja étt: pengőétt. Igei alakoknál aszimilálja a tj-t, pl. kivessük (kivetjük). „Nem is bánom, hogy tudja meg a világ, Hogy münk szeressük egymást.“ Összevont mult idejű alak: köttem (kötöttem). „Sűrűn vëttëm (vetettem) a kenderem, Ritkán termett rajta“. Feltünik a folyamatos mult alakjának eleven érzékkel való használata:

Meghótt, meghótt a cigányok vajdája,
Felesége a sátorfákat számlálja. —
Bár, édes uram, addig még në halsz vala,
Míg egy fejr kabalát nem lopsz vala,
Turóból egy kővárat nem raksz vala.

Az igék ikes ragozását kerülik.

Csángó szók: korec (köböl, véka), dohott (kocsikenő), pácska (dohány), bosztán (tök), faraj (szolgáló leány), matat (most), idnap (ünnep), gyugván (szinültig), megképtek (elképedtek), rikót (kiált), recko (kocsi keresztfa), konc (gróf), henem (hanem), stb.

Tájszók. Vizikli, leveske, lekri, otthonka, ráncoska, kutyaing, kutya-viszi, pongyolka, gomboska: női ruhadarabok, bluzok; csurák, daku: kabát; hundri: alsó kabát; ubony: gyermeking; hancsik: göröngy; ganca, gölödény: összetört főtt krumpli és liszt keveréke; dólé, kuskadiszno: gyermekjáték; suttyó: 15–17 éves ifju; rengő: fapad (támlás és karos lóca-féle); paró: patak (Menyháza); böggő: nagy gereblye; gügyü: a házasságnál a tudakozó közbenjáró; kupciher: haszontalan, semmirevaló (Borosjenő); barber: dologkerülő, potyát leső; delivátor: hamis (lánnal enyelgő); pitar: konyha (Vadász); rajtoja: létra (Ágya); kupuli: törvénytelen gyerek (Ágya); fogos: fogas (Ágya); guriga: spulni (Ágya); pákosztos: csintalan (Kispereg); gyaporodik: gyarapodik (Bo-

rosjenő); mostoha feleség: törvénytelen feleség (Borosjenő); hamvéd: honvéd (Borosjenő); jutányozok: juttatok (Borosjenő); halomás: halál (Borosjenő); gút: vízer, vitzorkolat (Borosjenő); dolma: védőgát (Borosjenő); csentre-bentre: lim-lom (Borosjenő); gymót: töltés (Fekete-gyarmat); lunka: lankás hely; kaszroj: lábos (Dezsőháza); csikan, megcsikant: karmol; kuka: horog, a dohány felakasztására; girind: görény (Nagykamarás); kotla: háromlábu vasedény (Zimándujfalu); kukorica-csuma vagy kóré: a kukoricaszár földben maradt része; korintyálni: énekelni szent énekeket karácsony este; karakanság: huncutság (Kispereg); granic: határ (Kispereg); difinyés idő: zivataros idő; zegernyés idő: téli zord (Zimándujfalu); preitung: járás, határ (Kispereg); pakerei: sütemény (Kispereg); muszla: rest, (Medgyes-egyháza); zsingás: nehéz; zsingás munka: nehéz munka (Ágya); betyár: 4–6 heti nyári munkára felfogadott munkás; beálllok betyárnak, mondja a munkába álló (Ágya); rikódik: siránkozik (Borosjenő); langol: lobog a láng (Dézna); *vácsát* kiált, *kurját* kiált: ha tűz van, vagy tolvajt fognak el (Ágya); vatyatol: sürget valakit valamely munka elvégzésére (Ágya); bábolódik: bajlődik (Ágya), fonással, szövessel; esztepater: földporhanyító eke: exstirpator. (Zimándujfalu); kasornya: ételhordó; plehengya: rest, tunya (Magyarpécska); csabókos: durva, veszekedő (Magyarpécska); sivó, vadászi sivó: tehetetlen, gyenge; bökk: bükköny (Ágya); pritusz: spiritusz (Ágya); kláka: potya munka és utána áldomás (Menyháza); alsovány: kocsideszka (Kispereg); gerád (garád): kerítés (Kispereg); paripa: herélt ló (Kispereg); takaró: arató; szakmány (munka): átalján munka, nem napszámba menő; irringálni: csuszkálni (Selénd); cucingolni: vizelni (Selénd); tojóka, bujóka: árnyékszék (Selénd); tulé: kukoricaszár (Kürtös); koróizik: kukoricaszár (Vadász); ettég: eddig, nyegenye: jegenye, tunáru: tulnan, kacurozni: játszadozni, burgyék: gödör, kátyu; kékbeli ember: módos ember, sirvarró ház: siralomház, (Magyarpécska); fütyülő, edény: kétdecis kis üveg (Borosjenő); jajaj: liba (Székudvar); eláll: elfárad (Nagyzerénd);

Szólásmódok, közmondások. Agyonütte a szita a zurát (megesett a lány, (Pécska). Ugy látszik, te is etté, patkán hust (szójáték: padkán hust, Pécska.) A zőreg ember mán csak ballag, a fiatal még kirugja a *zikcet* (friss erőben tud sietni, Pécska). Huzd a kutya fejét az asztalra, csak visszahuzza azt. (közmondás, Medgyesbodzás) Hallgasd el, de üsd pofon, úgy sem árt neki (Medgyesbodzás.) Megyek faluba (megy barátot, rokont látogatni, Ágya). Kózsába esett (ha valakit rajtacsipnek valami rosszaságon, Ágya). Cigány az egész falu, csak a pap nem igaz. (Medgyesbodzás). Amilyen a feje, olyan az esze. (Medgyesbodzás) A szamar nem öszül, se nem kopaszul. (Medgyesbodzás) Nagyra nőjj, mint a tót kalap. (Zimándujfalu) Rossz a rosszal, de rosszabb

a rossz nélkül. (Az asszony mondja, ha rossz ura van, Zimándujfalu). Elverte már előtte a harmatot. (Későn fogott valamihez, Zimándujfalu). Fahegyen állt a nap. (Rézsut jött a sugara, Zimándujfalu). Ne légy olyan félkótya (Totyakosan jár, Borosjenő). Annyit ér, mint döglött lón a patkó (Borosjenő). Egyenes, mint a görbe (Borosjenő). Annyi pénzem van, mint békán a szőr. Nagy fát mozgat: Nagy dolgot kezd.

Népköltés. A magyar népköltés Arad megyében nem mutathat fel sok újat és sok eredetit, mindazonáltal a költői forrás elapadásáról nem panaszkodhatunk. Mindenütt felhangzik még a dal: a kalákában, a fonóban, a fosztókán, hol ezek még divatban vannak, a lakodalmakon, a disznótoron, sőt még a halotti toron is. A *reguta* dalolva járja végig a sorozás napjaiban az utcát s a munkából hazatérő legények, de különösen a leányok, messzehangzó nótával, a kitörő kedv éles rikoltásaival verik fel az alkony csendjét. A gyűjtőnek így látszólag bő aratás kínálkozik, de sajnos, nem mindig kerül a frissiből, a javából és eredetiből. A dalok sokszor idegenből származtak át, gyakran a népdal szokott szólamainak és közhelyeinek szövevényei, néha költőietlen verselmények, máskor ismert motívumok sikerült vagy kevésbé sikerült változatai. A Körösök közébe a bihari részekről, Nagyvárad—Szalonta környékéről kerülnek a dalok, a megye közép-részein Arad szolgáltatja a nóták java részét, míg a nyugoti széleken Szeged—Csanád nótái járnak.

A megkönnyített, olcsó közlekedés, a műveltség középpontjaival fenntartott nagyon élénk forgalom egyszersmind közvetítője a nép lelki szükségletét kielégítő zenének és költésnek is. Beáll télire a falusi lány a városban cselédnek, hallja a színház dalait és kupléit, a cigánybandák újabb keletű nótáit, kiviszi falujába és terjeszti. Jellemző, hogy mindig többet visz ki, mint amennyit behoz. De meg mintha szegyenlené is a maga szűz-eredeti, egyszerű falusi nótáit. A legény a katona- és kaszárnya-életben tanulja a dalokat, melyeket otthon dicselkedve terjeszt. Maga a dal így másod- harmad kézben már teljesen elforgatott, elváltozott alakban csendül meg. Alábbi sorozatban lesz rá utalás, hogy változtatják itt is, ott is a szöveget.

Sokszor csak a dallam marad meg az emlékezetben. Ilyenkor a legőcskébb forrásból — a ponyva bőven ontja — keritének hozzá szöveget, melyet hozzátörnek, hozzáformálnak s ennyiben a nép költői inspirációja is közreműködik, de, természetesen, csak nagyon kicsi mértékben. Különböző helyeken különböző szövegeket vesznek fel és alakítanak át. Innen van, hogy ugyanazon dallam a legkülönfélébb szöveg szerint járja.

A nép zenei invenciójának alig akadunk nyomára, ámbár a zenére való kedv és hajlandóság megvan, mit a néprajzi felkutatások alkalmá-

val talált *saját készítésű* primitív húros hangszerek (citora, tambura) bizonyítanak. A harmonika is minden faluban található. A naturalisták-ból alakuló nép-bandák még erősebben tanuskodnak a nép kifejtettebb zenei érzéke mellett.

A zenei invencio eme hiányát megsinli a költői alkotó kedv. Hiába, a népnek a dal akkor kedves, ha első sorban *nótának* születik.

A zenei alkotások meddőségén kívül károsan befolyásolja a nép szabad költői alkotó kedvét a *mesterkedés* elharapódzása. Parasztszelsők voltak és vannak, kik hitvány verselményeiket ráerőszakolják a népre. Igaz, hogy ezek az izléstelen gyarlóságok nagyon is rövid életűek. Nincs egy sem, mely köztudatban élt és maradt volna. Rosszabak és károsabbak ezeknél a ponyvának és vásári rikkancsoknak gyakorlottabb kézből eredő verses árucikkei. Űgyesen szövögetik össze a nép költőibb szólamait, néha Petőfi, Arany és a régi szüzi tiszta népköltés nyelvének legszebb virágait. Költői műgyártmányok ezek, sőt néha valóságos költői hamisítványok.

Ilyeneken a nép, sajnos, nagyon kap, mivel a hang, a szólam, sőt néha a belforma is sajátjaként s nem idegenül tetszik neki.

De bár még annyi akadályja volna, a nép eleven költői ösztöne csak nem pihen. Megtalálja módját, miképen jelentkezék, miképen érvényesüljön. Megbontja a létezőt, hogy újra felépítse; tehát újra formálja, bővíti, kiegészíti, módosítja. A másik mód az, hogy eltulajdonítja, a maga körébe viszi által, vonatkozásait a maga falujába plántálja, által. Végül a sok idegen és eltanult mellett elvitathatatlanul maga is termel. Ily *sajátos vegyülék* tehát az oly vidék népköltése, mely nyílt s melyen a külső hatásnak nincsen gátja, sem a belső autochthon életnek természeti elszigetelője.

A gyűjtőnek mind a három dal-alakulatot számba kell vennie. Az átalakításnál feltaláló képesség és belformaérvék jelentkezik, az átültetésnél egyénítés (hely, idő, tárgy, személy mint ismert van említve), a tisztán eredeti dalban a néplélek töredékszerűen nyilatkozik meg.

Az átalakítás mily feltaláló képességgel jár, mutassa egy példa!
Régi, jól ismert dal ez:¹⁾

Elmennék én te hozzátok egy este,
Ha az anyád az ablakon nem lesne, . . . stb.

Alapmotívuma az, hogy a legény — a „*falu rossza*“ — elhagyja a leányt, mivel ennek az anyja rája les és a kutya megugatja.

¹⁾ (Arany — Gyulai, Népköltési Gyűjtemény, I. 264. és VII. 57. l.)

Aradmegyében több változatban, új motivummal bővítve él e dal.

1. Elmennék én ti hozzátok egy este,
Szemetes a ti házatok eleje;
Rézsarkantyum szedi fel a szemetet,
Te veled sem kötöm el a fejemet.

2. Elmennék én ti hozzátok egy este,
A kutyátok a kapuba van kötve,
Tanítsd meg a kutyádat emberségre
Ne ugasson becsületes legényre.

3. Elmennék én ti hozzátok egy este,
Ha az anyád az ablakon nem lesne,
De az anyád olyan csalfa menyecske,
Kihallgatta, mit beszéltünk az este.

Új motivum az, hogy nem veszi el a lányt, mert szemetes az udvar, a leány nem ápolja a rendet, tisztaságot. (Gyorok).

Gyorok helyviszonyai közé van átültetve a következő nagyon ismeretes dal:

1. A gyoroki csárdába
Ecet ég a lámpába,
Három gyertya benne ég,
Három huszár a vendég —
Találok én szeretőt,
Minden ujjamra kettőt.

2. A gyoroki hegytetőn
Integtet a szeretőm.
Ne hitegess engemet,
Ne csald meg a szívemet,
Sirhatok én eleget,
Hogy a babám nem szeret.

3. A gyoroki peacon.
Sétálgat egy kisasszony,
Fehér kendőt lobogtat,
Engem arra csalogat;
Nem kell nekem kisasszony,
Van már nekem galambom.

A csárda, a hegytető, a piac Gyorok tér-rajza.

Forma és tartalom tekintetében az aradmegyei nép dalai nagyon változatosak. Néha tisztán, üdén csendülnek, gyakran mesterkéltek és cikornyások. Petőfire emlékeztető tisztaság és szép gondolatfűzés (eszmetársítás) van pl. ezekben:

1. Ősz az idő, ködös nagyon,
Szántani kéne galambom,
Az ekém is széjjel vagyon,
Hol szedjem össze, galambom.

2. Szántóvasam a kovácsnál,
Gerendelyem a bogárnál,
Vetőmagom nincs a zsákba,
Elment a sok adósságba. (Vadász).

Tele van a temetőárok vízzel,
Tele van a szívem keserőséggel,
Jó az isten, kiapasztja a vizet,
Visszavárom a régi szeretőmet.
(Nagyvarjas).

Én belüllem nem jó csillag lett volna,
Én az égen nem jó ragyogtam vóna,
Éjfél tájba' megkerülném az eget,
Kiragyognám, hogy a babám kit szeret.
(Erdőhegy).

Kimegyek a temetőbe pihenni,
Hol a szívem nem fog fájni, sajogni,
Oda lenn majd megszűnik a fájdalom,
Temetőbe gyere hozzám, angyalom.

Temetőbe gyöngyvirágos sirhalom
Mély ölében nyugszik az én galambom,
Szomorú fűz ráhajlik a sirjára,
Ez az élet örök rabság tanyája.
(Kispereg).

Tartalmi szempontból tekintve, vannak *szerelmi* dalok, *katona*-(kaszárnya), *korcsma*-(mulató), *pásztor*-(juhász, gulyás, csikós) és *tréfás*, *enyelgő* dalok. A szerelmi dalok száma a legnagyobb. A hangulat bennök bánatos, csüggeteg, életről, örömekről lemondó, néha viszont a szerelem tüze és mámor, öröme és reménye nyer kifejezést a dalban. Pl.

Dezsőházi, dezsőházi rózsás temetőbe'
Ott nyugszik egy barna kis lány tiszta feketébe,
Én nekem is, én nekem is oda van vágyásom,
Mert meguntam életemet ezen a világon. (Dezsőháza).

Minek menyék én már a templomba,
Ha a babám nem látom a sorba,
Minek néztek én más kedvesére,
Ha az enyém elvitték messzire. (Zimándujfalu).

Előbbiben halál-vágy, utóbbiban lemondás van kifejezve ; szerelmi mámor és exaltáció nyilatkozik ebben :

Gyöngyharmat a réten, pitypalatty az ágon,
Egy szép szőke kis lány heverész a pászson ;
A szép szőke haját lengeteg szél fujja,
Leveles virágból van a koszoruja.

Harminchárom kasza mind egyszerre vágja,
Harminchárom csókot csókolok a szádra,
Harminchárom renden mennyi fűszál vagyon,
Annyszer öllelek, csókolak galambom. (Acélháza).

Festőiségöknél fogva hangulatos dalok :

Esik eső, szép csendesen csepereg,
Az én babám szobájában kesereg,
Ki-kinyitja szobája két ablakát,
Ugy hallgatja az eső suhogását. (Vadász).

Hüvösen fuj az őszi szél,
Sárgulva hull a falevél,
Bús dalokat zeng a daru,
A puszta vidék szomorú.

El kell mennem hosszú útra,
Még magam sem tudom hova,
Itt kell hannom *csendlakomat*,
Kökényszemű galambomat.

(Magyarpécska).

Katonadalok véghetetlen számban teremnek s nagyobb részét köz-
keletűek. Régibb eredetű s Aradmegyében elterjedtebb :

Ha felül a huszár fekete lovára,
Lehúzza csákóját gyászos homlokára,
Lehúzza csákóját szép fekete szemére,
Hogy ne lássa senki, hová hull a könye.

Hull a, hull a könye lova sörényére,
Ugyan, kedves babám, jutok-e eszedbe ?
— Jutul az eszembe, el se leszel felejtve,
Rózsaszegfű leszel a csákóm tetejére. —
(Zimándujfalu, Kispereg).

Ujabb :

El kell menni katonának, huszárnak,
A szegénynek csak úgy, mint a gazdának,
De a gazda ájja pizzel, bangóval,
De a szegény siralommal, jajszóval.
(Vadász).

Bimbó voltam, mikor szeretni kezdtem,
Rózsa voltam, mikor katona lettem,
Rózsa voltam, ica te, a babám ablakába,
Hervadok az aradi kaszárnyába.
(Magyarpécska).

A kaszárnyák a dalokat csakúgy ontják, tartalmuk leginkább a
katonaelet szenvedése, vágyódás szerelmese után és honvágy, gyakran
a katonai szigor ellen kitörő panasz. Formailag a dalok gyakran nagyon
gyengék. Mulató nóták, bordalok is vannak nagy számban. Pl.

Bort nem iszok, fogadásom tartja,
Vizét innék, ha az babám hozna,
Azt is csak úgy, ha szájába hozna,
Mint a galamb a párját itatja.

Korcsmárosné hozzon bort hitelbe.
Itt hagyom a subámat helyébe,
Ha ki nem váltom hónap dére,
Akassza ki a cégér végére.
(Változat: Adja oda, aki pénzt ad érte).
(Magyarpécska).

Pásztor-dalok is nagy számmal vannak. Kevésbé ismertek pl.

Kondás-nóta.

1. Felment a kondás a fára,
Makkot ráz a malacára,
Kicci szőke, kicci barna,
Majd levág a kondás-balta.

2. Már két hete avagy három,
Mióta számadóm várom,
Amoda jön, amint látom,
Fehér husu számár-hátom.

3. Jó napot. édes bojtárom!
Azt kérdezem, van-e károm?
Nincsen kárja de nem is lesz,
Míg e falka kezemen lesz.

4. Teli a bográcsom hussal,
A csobányom vörös borral,
Egyél-igyal, jó bojtárom,
Mert te tőled nem sajnálom. (Vadász).

Csikós dalok :

Most gyüttem én Gyuláru,
 A gyulai vásárru,
 Szilaj csikót hajtottam,
 Magam is elfáradtam ;
 Terits alám lepedőt,
 Párnát oda vagy kettőt,
 Adok rózsám hatot is,
 Majd léfekszék magam is. (Magyarpécska).

Csikós vagyok, ugy keresem kényerem,
 A faluba hires csikós az nevem,
 Csikós vagyok, van is gondom reája,
 Szeretöm a falu legszöbb leánya.
 (Magyarpécska).

Tréfás, enyelgő, humoros, gúnyos dalok.

Szalmaszálból csináltattam szekeret,
 Befogtam kilenc kopasz egeret,
 Ára hajtom, amére, amére a nap lejár,
 Ugy tudom meg, hogy a babám máshoz jár. (Magyarpécska).

Ha bemegyek a Bableves csárdába,
 Ott mulat a krumppli csuszpajz magába,
 Sárgarépa huzatja a nótáját
 Tök káposzta veri össze bokáját,
 Zöld paprika kapaszkodj, . . .
 Halpaprikás a legjobb a világon. (Erdőhegy).

Tari Panna tornyos nyoszolyája,
 Zsidó káplár huzódik alája,
 Mennél jobban huzódik a . . .
 Annál jobban kilátszik a
 Sarkantus csizmája. (Eredeti pécskai dal).

1. Bencze Klára, zöd iborka
 Csilári lom,
 Elment kukoricát lopni
 Csilári lári lom
 Késsel vágta le a csövít,
 Csilári lom,
 Hogyne hallják a zörgésit,
 Csilári lom.

2. Meghallották a zörgésit,
 Csilári lom
 Elvették az cickötőjét!
 Csilári lom
 Cickötőjit, gyocs pendelyét,
 Csilári lom,
 Fehérsiku viziklijét,
 Csilári lári lom. (Magyarpécska).

A kántor vött két kutyát, két egy kutyát,
 Egy fehéret egy tarkát,
 Egye még a tork' alját, fark' alját,
 Mér něm vött mán egyformát. (Magyarpécska).

1) Alul rojtos kötő.

Népballadák is el vannak terjedve a nép között. Nagyoobbrészt a székely balladák hatása vehető észre tartalmukon és alakjukon (pl. Csáki Biró leánya). Vannak azonban eredeti alkotások is, de ezekben is ismétlődnek a kuruc költésből és a székely balladákból átvett sorok, sőt egész strófák. Két eredeti magyarpécskai balladát mutatunk itt be.

Gál Mátyás halála.

(Magyarpécskai eset.)

Hallották-e hírét hat legény tettyinek,
Ennek az átkozott pécskai tömlöcnek ?
Hírét is hallottam, szenvedtem is benne,
Verje még az isten, aki építette.

Tömlöcöm rostóján egy madár hegedül,
Szálljal a babámho, maga van egyedül,
Ha kérdi, hol vagyok ? mondjad, hogy rab vagyok
Pécskai tömlöcben térgyig vasba vagyok.¹⁾
Térgyig vasba, könyökig bilincsbe,
Verje meg az isten, aki rám verette !

Jó egészséget hát, szép Pécska várossa,
Tudom, hogy tiz évig lábunk nem tapossa,
Teremhetsz zöld füvet vizállós lapossa,
Tudom, hogy tiz évig lábom nem tapossa.

Nincsen ojan kinyêr, mint a szegény rabé.
Könyhullajtásával hámozza még szegény,
Gyerünk, pajtás, gyerünk a vármegye közü,
Hogy meg ne kóstoljuk siralmas kinyerét.

Látod, pajtás, látod azt a csonka fűzfát ?
Az leszen te neked gyászos akasztófád.
— Kár vóna még nékem akasztófán csüngni,
Szép göndör hajamat szélnek elhordatni,
Szép göndör hajamat szélnek elhordatni,
Négy *szeles* gatyámat szélnek lebegtetni.

Megölték Gál Mátyást, kirabolták, agyonütték szőlőkaróval. Török Matyi és Dorogi János voltak a gyilkosok. Ezt a balladát a gyilkos Török maga komponálta.

Szépszáju Mariska.

(Magyarpécska. Való eset.)

Sarkon van egy kis ház, fehérre meszelve,
Abba van egy asztal, sárgára van festve,
Pohár is van rajta, méreggel van tele,
Aki abbul iszik, elhervad a szive.

¹⁾ Ismert sorok a kuruc költészetből.

Szépszáju Mariska is ivott belüle,
 Látszik a színirü, hogy hervad a szíve.
 — Édes anyám, lelkem, nem t'om, mi lelt engem,
 Három rőf pántlika nem ér körül engem ?
 Még a mutkor mértem, csak egy rőföt vettem,
 Mégis elő-hátu bukorra (csokorra) kötöttem.

Lányom, lányom, lányom, mi dolog ez, lányom,
 Hogy elől rövidebb a szoknyád mint hátu ?
 Szabó nem jó szabta, varró nem jó varrta,¹⁾
 Verje még az isten, de elfuserálta !

Vasárnap délután egyre jár az óra,
 Minden pécskai lány készül a kocsmába,
 Szépszáju Mariska is készül a kocsmába,
 De az ég fölötte gyászba van borulva,
 Beborult, beborult, be is sötétedett
 Szépszáju Mariska el is keseredett !

Gyermekdalokat játék és tánc közben énekelnek. Számuk nagy.
 Bemutatunk itt egyet közülök, noha nem ismeretlen.

(Gyermekek körbe állanak és egy a középre. Dalolják :)

Fehér lilililomszál,
 Sej, ugorj egyet a Dunába, (*ugranak*)
 Tániszd még az oldaladat (*ugranak, kéz a csipőn*)
 Sej, az aranyos vasvilláddal,
 Sej, az aranyos vasvilláddal!
 Fésükdj még, mert borzos vagy (*fésüldödnék*)
 Sej, mosakodj, mert piszkos vagy (*mosdanak*)
 Sej, törükdj még, mer' vizes vagy (*türüldöznek*) . . .

(Magyarpécska).

Itt egyet a kötőjénél fogva behuz a középre és az marad bent.

II.

Körbe állanak, dalolnak, körül forognak :

Kis kacsa fürdik fekete tóba,
 Annához készül Lengyelországba,
 Érik a meggyfa,
 Levelibe kis menyecske,
 Ölelj, akit szeretsz (*megölel egyet, táncolnak*)
 Ezt ölelem, ezt kedvelem,
 Mert már régen ezt szeretem,
 Ha penduska pendelné,
 Rózsa volnék, teremnék
 Mégis kifordulnék.

(A behuzott lány bent marad, a másik kimegy). (Magyarpécska).

1) Székely ballada-sorok.

Magyarpécskai dalok.

1.) *Élénken*

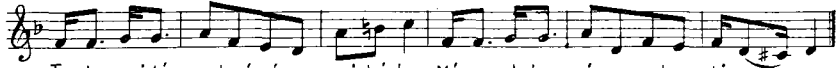

Él-des a-nyám lel-kem Nem tom-mi-lell en-gem Há-rom rőf pán-ti-ka Nem ér kö-rü en-gem.

2.) *Élénken*

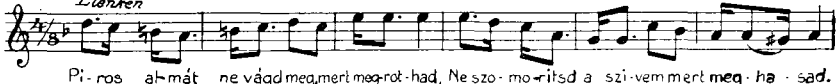

Jaj, de ba-jos egy-ván-ko-son fe-kün-ni A-ki egy-mást nem i-ga-zán sze-re-ti

Tu-dom paj-tás, mert már ré-gen pró-bá-lom, Még az el-len-sé-gem-nek sem kí-vá-nom.

3.) *Élénken*

Pi-ros a-l-mát ne vágd meg, mert meg-rot-had, Ne szo-mo-ri tsd a szi-ve-m mert meg-ha-sad.

Úgy-is úgy kell an-nak a bar-na lány-nak, Mi-nek tar-tott két sze-re-tőt ma-gá-nak.

4.) *Élénken*

Sza-gos a roz-ma-ring, Sza-gos a roz-ma-ring. Le-naj-lott egy ó-ga

fáj az én szi-ve-m is, fá-j az én szi-ve-m is. Egy sző-ke te-ány-ra

Lám az e-nyém sző-ke, cse-rél-jük el vé-le, A-mi-vel töb-bet ér,

a-mi-vel töb-bet ér, rá-fi-ze-tek ér-te.

5.) *Élénken*

Ta-ri Pan-na tor-nyos nyosz-o-lyá-ja. Zsi-dó káp-lár hú-zo-dik a lá-ja

Mi-né job-ban hú-zo-dik a' An-ná job-ban ki-lát-szik a sar-kan-tyús-csíz-mé-ja'.

Akiről a Szépszájú Mariska c. ballada szól, valamint az is, kiről a Tari Panna tornyos nyoszolya kezdetű vers szól, ma is élő személyek. Annak idején e dalokat széltében énekelték Magyarpécskán.

6.) *Friss*

Hej, bum bum bum ga-lam-bom, Ta-po-gasd meg a com-bom,

Ta-po-gasd meg a com-bom, Még a légy-nek sem mon-dom.

7.) *Friss*

Fe-ke-te cse-resz-nye hosz-szú szá-ron, Meg-ö-lel-tem

a ga-lam-bom ta-valy nyá-ron Ke-rek a ró-zsám kő-tő-je

e-le-je, O-lyan mint a szé-na bog-lya te-te-je.

8.) *Élőnten*

Még azt mond-ják a ka-pá-sok nem lesz bor, Mit i-szik a

sze-gény le-gény i-lyen-kor. A-lig a-lig, a-lig vár-ják

az es-tét, Pá-ro-sá-val ö-le-lik a me-nyecs-két.

Kána menyegzőben.

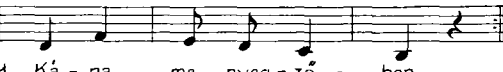
9.) *Élőnten.*

- Oh te sze-gény em-ber mért jöt-tél, Ta-lán bi-zony nyúl-húst e-het-nél,
- Az i-gaz Mes-si-ás már meg-jött, Sok fé-le cso-dás-kat tett köz-tünk,
-

- Jobb te-né-ked ká-posz-lás hús, Mint-sem az a so-vány nyúl hús,
- A vi-zet is bor-rá tet-te, Nász-né-pét meg-ven-dé-gel-te,
- Jobb lesz ne-ked ha-za men-ni, A kuc-kó-ban le-fe-kün-ni,

- Ká-na me-nyeg-ző - ben.
- Ká-na me-nyeg-ző - ben.
- Ká-na me-nyeg-ző - ben.

Mesék. A mesemondás szünőfélben van. A fonók és fosztókák régi meséi feledésbe mentek, az ifjúsági iratok és olvasókönyvek nem mindig naiv elbeszélései pótolják őket. Mégis sikerült szorgos gyűjtéssel mintegy fél száz mesét a feledéstől megmentenem. Ezek nagy része ismert mesei motívumok összeszövése új alakban, új változattal tarkítva. Mutatványul álljon itt két példája :

A kovács.

(Magyarpécskai mese.)

Vót egy kovács. Meghát a felesége és gyerekei. Maga vót, senki sē mēnt hozzá beszélgetni. Csak az ördögök is gyünnének!

Az ördögök basája mondja: Halljátok? Mellik mén el a kovácsho beszélgetni estére.

Elmēnt az ördög hozzá.

— Minek gyüttél?

— Hát hittál beszélgetni.

Üjj a lócára!

És leült . . . Kovács, én nem birok félkelni!

— Maradj ott.

A kovács elővette a nagy kalapácsot, jól elverte. Az ördög még-szabadút és elszaladt.

Dolgozott a kovács tovább. Másik este megint mondja:

Csak gyünne valaki, még ha az ördög is!

Jött a másik ördög.

— Minek jöttél?

— Hittál.

— Hittalak; üjj lē a székre.

Leült.

— Kovács, nem birok félkelni.

— Maradj ott.

Kimēgy a kovács dolgozni. Bejön — látja ott az ördögöt. Hozzá ragadt a seggepartja. Mégverte. Az ördög elszaladt haza a pokolba és elmondta.

Harmagyk nap is dolgozik a kovács. Mondá: Csak jönne valaki beszélgetni estére.

— Halljátok? mond az ördögök basája. Ki mén el estére?

— Én, de nēm ülök sē a székre, sē a lócájára.

Hát jó van. Elmēnt. Összeszedelődzködött a kovács és elmēntek vándorolni. Vitt magával a kovács csobolyót, bográcsot, nagy kalapácsot és kulacsot.

Mēnnek, mēndégélnek, látnak egy körtefát.

— Ereggy fél ördög, rázzál egy kis körtét az útra; jó ótvány körte!

Félmént az ördög, a fán maradt, nem birt legyünni.

— Gyere lē, ne rázzál többet!

— Nēm birok.

Félmént a kovács, elővette e kalapácsot, jól elverte s az ördög elszaladt.

Megy a kovács, mendégél s elérkez a pokol ajtajához, hogy bēmegy s mēgveri az ördögökēt.

— Nē ereszétek be, — mond az ördögök basája, — mind agyonver bennünket.

Nēm eresztették be a pokolba, hát elmént a mennyországba. Ott Szent Péter nem ereszti be.

— Pokolba indultál, mennyországba most nēm eresztelek be.

Szent Péter sēprégetett az ajtó előtt. Mēgáll a kovács. Lát fényeséget, hogy kék ide bēmēnyi?

Ahogy Szent Péter sēpregetett, nyitva felejtette az ajtót, a kovács bēugrott, mindēn *mócsingot* (cókómók) lērakott és bēhuzódott az ajtó mēgé.

— Erigy ki!

— Nēm mēgyek, itt nagyon jó, szép fényesség van.

Szent Péter mēgy Uram Teremtőmhöz: Gazember kovács elsőb pokolba indút, hogy sōprōgettem, most bēszőkött ide. Küldtem, hogy menyjen és nēm mēgy.

— Né félj, majd kimēgy! — mond Uram Teremtőm.

Uram Teremtőm odarēndēlt tizenkēt muzsikást. Ráhuzzák, nagyon szépen huzzák.

— Ejnye, de szépen huzzák, mond Szent Péter kinyitja az ajtót és kimēgy nézni. A kovács is kiugrott nézni, miféle banda? Elkezdett táncolni, táncolt, Szent Péter mēg kirekesztette a menyországbul. A szerszámját: kalapácsot, csobolyót, bográcsot, kulacsot *kihánta* utána. Így tudták ki a menyországbu.

Mit csinájjon. Mēgy, mendégél. Összetalálkozik a halállal. Mēnt egyik házba ki, másikba be; betegökēt vitt el.

Kérdi a kovács: Ugy-e tē halál, hogy birsz bēmēnni a házakba?

— Ujanokra elváltozok mint egy *masina* (gyufa), mint egy szalmaszál. Beférek minden hasadékon.

— Nézd, van egy nagy csobolyón két juk. Tróbáljuk, beleférsz-e? ki birsz-e gyünni.

Belebujt a csobolyóba a halál. Bēdugta mind két jukat a kovács, úgy vándorolt. Hat álló esztendeig hurcolta hátán, aggyig nēm halt mēg senki. Aggyig a sok nép mēgszaporodott.

— Uram Teremtőm, mond Szent Péter, nem gyün lélek a menyországba!

Mond Uram Teremtőm: A kovács a hátán hurcolja csobolyóban a halált, azért nem gyün lélek a mennyországba. Mikor hat év után a kovács kieresztette a halált — anélkül is vékony volt, még vékonyabb lett.

A hűtlen asszony szeretője.

(Oláhországi eset. Csángó elbeszélés.)

Oláhországba vótunk. Van ott egy magyar konc (főispán). Hát a feleségihez odakapott egy komája, egy gróf (bojér).

Aszongya a kocsisa: Nagyságos úr, mondanék egyet magának, ha nehézségire nem esnék.

— Csak mondjad, fiam, hadd lássuk, mi lész az!

Mondta a kocsis: Nagyságos úr, feleségihez idekapott egy komája.

— No, ha ki nem bizonyitod, hát én fejbe lölek tégedet.

— Kibizonyitom . . . Készűjünk fél s mongyuk, menyünk *Jásba* (Jassy), három nap *ülünk* (időz) ott.

— Pakój fél szénát és zabot! Ha kérdi az asszonyom, mondjuk, mēnünk *Jásba*; három nap *ülünk* ott.

Elindulnak, bēfognak, de hogy kiérnek a végibe a városnak, Botosánnak, behuznak egy korcsmába. Üdöznek ott estig. Este aszongya a kocsisa: Nagyságos úr, mikor én mondom, mēnynyünk haza! Elindútak haza, hazamēntek. Bé vót zárva a kapu. *Rikócs* (rikolts) a kapusnak! — Nyisd ki a kaput! *Bécsērget* (robog) a hintó. Elmén az ajtóra: Eressz bé, feleség! (Magyar embēr vót, idevaló Magyarországba). Mēgijed a komája, hogy hova bujjon el. Lē volt vetkőzve; mūlattak. Vót egy nagy kaszli . . . Bujjon bé ide! Ahogy bēmēnyēn az úr, lēveti a kabátját, akassza bé a kaszliba. Hát ott van a komája.

— Jó estét adjon Isten, komám uram!

Nēm szól a komája sēmmit.

Ej komám uramék nēm is beszél velem? Lēpjék ki onnat!

Kijött onnat a gróf, a komája.

Parancsolja a koncz a kocsisnak: Hojzál bé *dohottat* (kocsikenő)! Bévitték a dohottat, szépen levetkēztették *csórén*, bēkenték az egész testét, fejét képit, mindēnütt. Ojan vót, mint egy ördög. Bévitték egy nagy *reckót* (kocsikeresztfa, mely az oldalakat összetartja), hejza kötötték a kezit. Így mikor félfeszítik, csináltak forgácsot, száját félallozták, hogy nē tudjon szóllani, kicsapták az utra a város kezé (városba).

Hát ő amint ott járkát, mint csak birt, mēnt egy koméja haza a vendēglőbū négy lóval. Mēgállnak a lovak. Elészól a kocsisának: Hajcsad!

— Nēm mēnnek, uram, ördög áll elől.

Szólítsa a bojért a komája : Ki vagy ? Mér' nem szólasz ?
Mindjár körösztüllőlek !

Az csak nem birt szólani.

Aszongya a kocsisának : Szállj lē, neizd mēg : ördög-e vagy embēr ?

Aszongya a kocsis : Ördög ez, uram, emberalakba, mert tiszta fekete.

Leszökik a bojér, oda mēnyēn, neizi, lássa : valami a szájába van.

Bütte (bedöfte, be-ütte) a szájába a forgácsot, amivel ki volt fesztive.

— Ki vagy ? aszongya.

— Én vagyok a komája.

— Mi lölte magát ?

— Mégmondom máskor.

Hamar megfogta kezit, feltette a hintóba. Hideg vót akkor, tél-víz. Ráadta a maga köpönyegit. Aszongya a kocsisának : Hajts most, mett *he* (ha) nēm, mēgfagy. Elvitte haza. Mēgállott a kapuba.

— Mēnyjēn bé komám uram . . . itt lakik !

Elmēt, kéredzēt bé : Eressz bé, feleség !

Kinyitották a kaput s neizték : ez ördög !

A kaput *békúcsolták* (bezárták).

— No, aszongya a komája, gyöjjön nálunk ! Haza viszēm hejzám.

Otthon mēgmosta, de nēm mēnt le az zsiros dohott róla. Osztán fölötöztette, másnap úgy haza vitte. Lēfektette az ágyba, ott fekütt ēgy hétig. Azután a koncz haza küdte a ruháját s akkor tudta mēg a felesége, hogy hova járogatott az ő ura minden este.

A koncz osztá kocsira rakta a maga feleségit, hogy ebbe megtalálta, elküdte az apjához.

Mēg máig es élnek ha mēg nēm hótak.

Betlehem játék sok változatban él a nép között. Egy magyar-pécskait közlünk itt.

Személyek : Káplár. Öreg juhász. Középső juhász Kis juhász. Angyalok.

Káplár. Szerencsés jó estét, nemes, nemzeti uraim ! Kint vannak társaim. Igen szép betlehemet hoztunk, de nem azért jöttünk, hogy tréfáljunk vagy figurázzunk, hanem az Isten tiszteletéről szép példákat mutassunk.

E szavakkal kérdem, szabad-e bejönni ?

Angyalok.

Csordapásztorok, midőn Betlehembe

Csordát őriznek éjjel a mezőbe,

Csordát őriznek éjjel a mezőbe . . .

Ó szerencsés jó estét, jó estét!

Boldog ez az óra, melyből vagyunk gyermekeskék

Vagy mennyeyi kincsecskék, vagy arany vagy gyémánt szálocska

Jöve e világra, alleluja, alleluja, József és Mária.

Káplár.

Jöjjetek be pásztorok, pásztorok,

Néktek örömet mondok,

Mert ma néktek született

Amit jövendeltetek,

Egy szűznek méhéből, véréből.

Megváltó Ur Jézus, alleluja, József és Mária

Kis juhász. Szerencsés jó estét a házi gazdának, még pedig a legszebb lányának! Tányér vagy tallér de nagyot csördült! Talán bizony a piszkos szógáló a moslékos dézsába dült. Ugorj ki, te piszkos szógáló a moslékos dézsából, kapd a létrát, menj a kéménbe, hozz tiz-husz szál kolbászt, mert többen is vagyunk odaki. Gyere be, Jakab, törjön ki a nyakad!

Középső juhász.

Én, midőn Juda-Bethlehembben csordát őriztem,

E farkasoktól magam körül-körül védtem,

Kampómmal harcoltam,

Hogy a lelke majd kí adtam.

Lássák e subámon mily nagy lukak vannak. Ezt mind tegnap éjjel vágták rám a farkasok. Ha nem hiszik, majd behijom a vén kandurt, majd bebizonyítja az. Gyere be, te vén kandur!

Öreg juhász. Szerencsés jó estét a házi gazdának, még pedig a legszebb leányának!

Én iszonyu nagy hegyek közt jártam,

Iszonyu nagy bakkecskéket láttam.

Fogától, morgásától igen megrettentem,

Lássák fél bockorom el is veszítettem.

Pajtásaimtól elmaradoztam,

De hála' Istennek, hogy ide jutottam.

Hej pajtás, ti isztok-esztek,

Én rólam el is felejtkeztek?

Kis juhász. Nem eszünk, csak a csontot szopogatjuk.

Öreg juhász. De isztok.

Középső juhász. Nem iszunk, csak a kulacs száját nyalogatjuk.

Káplár.

Feküdjétek le pásztoraim csendesen,
 Megőrizem nyájatokat szivesen,
 Mert mi tőlünk dühös farkas messze jár,
 A botomnak súlyos vége rájok száll.

Pásztorok.

Én bundámat leteszem, leteszem —
 Én subámat felveszem, felveszem —
 Én juhász nem leszek, nem leszek,
 Inkább ide lefekszek — (Lefekszenek).

Angyalok. Mennyből az angyal lejött hozzátok, pásztorok, pásztorok, hogy Betlehembe sietve menvén, lássátok pásztorok: Istennek Fia, aki született jászojban, jászojban, fekszik barmok közt — nyugszik Mária szent fia.

Káplár. Juhászim, bojtárim, de de elaludtatok! Megszámlált nyájatok Mind sürgős postátok. *Kisjuhász.* Gloria! *Középső juhász.* Hel-lod pajtás, gomolya! *Öreg juhász:* Bizony jó volna, ha kettő-három subám alá gurulna!

Kis juhász. Nem a, nem a!

Tarka tehén elszalajtott a fiát a barlangba, kilencvenkilenc bogács akadt a farkába, kilencvenkilenc szál kolbász a nyakába, mikor szedjük azt ki?

Középső juhász. Hónap dére. *Öreg juhász.* Inkább ma estére.

Káplár. Pásztorok felkejjetek, Betlehembe menjetek, Ott a Jézus jászojba, Sirdogál egy pólyába.

Kis juhász. (a középsőnek). Fogd meg pajtás, neked is öreg apád! *Mindketten.* Nosza pajtás kejjünk fel, kejjünk fel, Betlehembe mennyünk! Imádjuk urunkat, ártatlan Jézusunkat! Bárcsak régen felébredtünk volna! De lám, most ébredtünk. Talpra pajtás, már is csendült a fülembe az angyal szólása: Hol született a kis Jézus? Lám az istállóban.

Káplár. Gyere, öreg, Betlehembe, Betlehembe, Induljunk, dudaszóval ballagjunk! Aleluja, József és Mária! *Kisjuhász.* Én kis Jézuskám, nem hoztam számodra egyebet, mint két kanta tejet. Amint jöttem a sík tengeren, elestem, puf kanta, oda van a tej! Édes Jézuskám, bocsáss meg!

Középső juhász. Édes Jézuskám, nem hoztam számodra egyebet, mint két kerek sajtót. Amint jöttem a sík tengeren, elestem, a sajt

elgurúlt. Édes Jézuskám, bocsáss meg! *Öreg juhász.* Édes Jézuskám, nem hoztam számodra egyebet, mint két göndörszörű bárány szőrét *botosnak*, bőrét *bocskornak*. Én olyan hű szolga vagyok, hogy egy pár bocskorral három gazdát is kiszolgálok. *Káplár.* Öreg, nézd meg az óra *pontosát*. *Öreg juhász.* Éppen tizenkettő.

Az angyalok.

Tizenkettőt üt az óra,
Most született Isten Fia,
A mi lelkünk válságára.
Hát te József, mit gondoltál,
Hogy istállót választottál
Ilyen kemény hidegbe,
Ilyen kemény hidegbe.
Elzárták a szentházakat,
Mint a vendégfogadókat,
Nincs a Jézusnak helye,
Nincs a Jézusnak helye.

Szállj le hozzánk Máriáddal,
Született kis Jézuskáddal,
Lesz a Jézusnak helye,
Lesz a Jézusnak helye
Vigan zengjetek citorák,
Jézus született;
Harsogjatok gyors trombiták,
Isten ember lett!

Isten küldött te hozzád és méhébe fogadá eztet. Gábrriel arkan-
gyal áldottnak mondá már, az Egek Teremtője immár meglepett, ron-
gyos istállót választott, abban született Szüz Mária Szent Anya hideg-
szívű magzattya. Áldassék és dicsértessék minden órába, áldassék és
dicsértessék minden órába!

Juhászok. (Táncolnak).

Járad lábam a táncot a gazda kedvié',
Majd elküd a kocsmába öt-hat icce boré',
Ha a gazda sajnálja öt-hat icce borát,
Róka koma furja ki a boros hordóját, (Tánc közben kisorolnak).¹⁾

Gyermekjátékok. Ámbár az elhibázott nevelés, vagyis inkább a neve-
lésnek hiánya lényegesen megrontja a gyermeki gondolkodást, a gyermek-
lélek szüzi tisztaságát, a gyermek legerősebb ösztönét, a játékra való
hajlamát és kedvét még ez a gondatlan gazdálkodás sem ölheti ki.
Mint csecsemő anyja kebelén, mint karonülő, a gyermekkor minden fá-
zisében és időszakában az anyjával, anyja mellett, későbbben egykoru ját-
szótársaival folyton ott van a nagyok vigalmainál, látja a dözsölést,
hallja a rikoltozást, szemléli a duhaj legények és céda lányok kedv-
teléseit. E benyomások azonban csak később válnak benne eleven ható

¹⁾ Gomolya: gombolyag juhtúró; botos: csizma. — Nézd az óra pontosát. Pon-
tos: az óra számlapja (zifferblatt). Régebben pontok jelölték az órát a mai római
szám helyett.

erővé, egyelőre, fizikai fejletlensége idejére, megmarad a maga gyermeki ösztönei és hajlamai körében. A játékkedvet misem ronthatja meg benne. Sokféle a játék, melyet az aradmegyei magyar gyermek-ifjuság kedvel.

A fiúk gyakoribb játékaik ezek:

Kövecsezés, gombozás, lovazás, tekézés, labdázás és még egyebek.

A labdajátékok különfélék: körabdázás, kótyás, kifutó, langa (méta), hátbaverés (Ágya), stb.

A *kiolvasás* szövege pl. ez:

Egyedem-begyedem bölömbika bikálás,
Kender Gábor, lőpordia ketsz.

Vagy:

Kis utcába süt a nap,
Beharangozott a pap,
Gyere pájtás iskolába,
Öltözzünk fel papruhába,
Inc, pinc, te vagy kint.

Vagy:

Török császár udvarán¹⁾
Minden délben dobolják,
Ki felköti a kardját,
Annak adja a lányát
Szita, szita péntek,
Szerelem csütörtök
Dob szerda . . . (Borosjenő).

Vagy:

Egyedem begyedem karkantyú,
Nem vagyok én fél nyakú,
Isten kovácskája.
Szent Pál lovát patkolom,
Fényes szöggel szögelem
Kim-kum Péter bácsi,
Szedd ki, vedd ki
Méhed innen,
Ezek közül esztet. (Magyarpécska.)

Játékok pl. ezek: *a dólé*, két végén meghegyezett fa, melyet fával kiütnek s a kanászok a várba visszahajítanak, stb. Néhol *huhukot* készítenek sárból; az a győztes, kié nagyobbat szól. (Pécska.)

Játszák *a láncjátékot*: összefogóznak; a lánc végén áll a *gazda*, különállva nézi a *cigány*. A lánc úgy alakul, hogy a kezek a mellen keresztbe tétetnek. Megszólal a cigány: Mennyiért adja a láncot? — Öt forintért. — Nézzük meg jó-e. Ezzel a gazda meg a cigány addig huzzák, míg a lánc valahol el nem szakad. Ekkor a gazdát és a cigányt

¹⁾ Régi eredetű lehet, az alliterációs alak utal erre.

kergetik s ha lefoghatják, kérdik egymástól: Neked miből kell? Fejéből. (Levágják = Nagykamarás). Egyéb játékok még: *Farkas és cigány* (künn a bárány, benn a farkas), *Hid, kanász-játék, Katonajáték* (fiúk). A fiúk erősen összefogózza sorba állanak. A sorral szemben áll a gazda: Ekkor a sor végén lévő első elkiáltja: — Adj katonát erőset: vagy egy hideglelőset! — Én katonát nem adok, inkább magam szaladok. Ekkor nekiszalad a sornak és a hányat a láncból elszakít, az vele megy előbbi helyére. Ez folytatódik, míg az egyik félnél egy sem marad.

Leányok játékaik: *Buj buj zöld ág, Ostor ing* . . . A lányok, sokszor fiúkkal vegyesen körbe állanak s egymás kezét megfogva gyors szaladás közben éneklnek: Ustoring, ustoring, ustoring, ustoringa, cérna. Szép lány, Rózsikám fordulj angyal módra! Az ének elhaltával kiabálják: „Majd meglátjuk ki lopta el a baltát! A forgás mind sebesebb s a ki a sorból, a körből kiesik, arra kiáltják: Te loptad el a baltát! *Macska-játék* (cicázás), *Angyal és ördög. Nyisd ki asszony a kapudat.* Lánc alakban összefogoznak, elől áll az anya s vele szemben két leány összefogott, de nem feltartott kézzel. A láncban lévők éneklnek: — Nyisd ki asszony kapudat, hadd kerüljem váradat. Felelet: — Nem nyitom, nem nyitom, mert a héten erre jártatok, hidom lábát letörtétek s fel nem csináltátok. — Fölcsináltuk, fölcsináltuk, bíró bocfából, ebből a világból. — Hun vettétek ezt a sok aranyat? — Föl föl mentünk boldog asszony *pallására*, s ha nem adták, loptuk. Ekkor a kapusok feltartják kezeiket, a sor keresztül szalad alatta, az utolsót azonban a kapusok elcsipik. És az addig folyik, míg csak az anya marad. Ekkor két sorban állanak, középen az anya, s tenyereiket összezacspakodva kiáltják: „Fenjük, fenjük a kaszát, majd el vágjuk a nyakát!“ Ekkor megfogják az anyát s kézzel a nyakvágást utánozzák. *Héjjázás.* Egy leány az anya, a többi csirke. Héjja mondja: Nagyot ellopom. Anya mondja: Nem hagyom, — s míg a csirkéket egyenkint el nem fogják, mindig ezt mondják. *Málét vágok kétfelé. Cikázás.* (Néz az égre, köpj a földre. Cika.) A hintázásnál mondják:

Hinta, palinta,
Karácsonyi kis hinta,
Kis katona gyere haza,
Vár a jó vacsora.

Egy üveg alma,
Két üveg alma,
Három üveg alma,
Négy üveg alma,
Öt üveg alma,

Hat üveg alma,
Hét üveg alma,
Nyolc üveg alma,
Kilenc üveg alma,
Tíz üveg alma.
Tíz, tíz, tiszta víz,
Ingem-gatyám csupa víz,
Száj le barát a hintarú,
Nem a te pénzéd ára.

Ünnepi szokások. A *karácsony* is hoz valami népi mulatságot, igaz, hogy csak a gyermekek részére. A *bellehemesek* körüljárnak, hogy pénzt szerezzenek. Nem az ünnepi kegyeletről van többé szó. A fiuk csákóval, a káplár csákóval, karddal, a juhászok nagy kifordított bundában kísérik a betlehemet, melyet két angyal visz. A betlehemet a fiuk csinálják s maguk díszítik nagyon ügyesen. Bejárják a falut, a várost és *koringyálnak* (énekelnek) az ablak alatt :

Csordapásztorok, midőn Betlehemben
 Csordát őriznek éjjel a mezőben
 Isten angyala jövének melléjek,
 Nagy félelemmel teli merő szívvél.
 Örömet mondok nektek, ne féljetek,
 Mert ma született a ti üdvösségtek,
 Isten titeket hozott szent fiunkhoz . . . stb. (Nagyvarjas).

Vagy pedig beszélnek : Meghallgatják-e az angyali vigasságot? . . . Ahol betérhetnek, ott betlehem-játékot adnak elő. Az ajándékpénzen megosztzkodnak.

Divatban vannak az ujévnapi, de még inkább a *vizkereszt*i köszöntések. Vizkereszt napján csillaggal járnak s vagy bemennek a házba, vagy künn az ablak alatt mondják el az éneket :

Három királyok napját, országunk egy istápját,
 Dicsérjük énekekkel, vigadozó versekkel,
 Szép jel, és szép csillag, szép napunk támadt.
 Hol van zsidók királya, mert megjelent csillaga,
 Betlehemben találják, kik Jézust körülállják,
 Szép jel, és szép csillag, szép napunk támadt.

(Pécska, Kispereg, Nagykamarás, stb.)

Ha a vizkeresztii köszöntőket nem akarják meghallgatni, az ablakon belülről kopogtatnak. Említhető, hogy vizkereszt ünnepén néhol az ajtó felső részére G. M. B. betűket irnak bizonyos imádságok kíséretében. A betük jelentése ez : Gáspár, Menyhért és Boldizsár védjék lakóit minden veszedelem ellen (Zimándujfalu).

A *farsangi* mulatságokhoz tartozik némely helyütt az, hogy egy vízszintesen fekvő forgó kerékre erősítenek két furcsán öltözött bábut, ezeket végig vonszoltatják (húshagyó kedden) a falun, miközben maskarás vagy bekormozott képü, jókedvüen rikoltozó legények követik. Ez különben németektől eltanult farsangi szokás (Hans und Grete). Vannak helyek, hol a maskarás öltözködés farsang utolsó napján divatban van (Medgyesbodzás).

Hamvazó szerdán néhol gyász jelül bekormozzák egymást (Nagyvarjas).

A *husvétii* locsolkodás széltében divatban van. Valamikor kút mellett locsolta meg a legény a lányt, ma már nem ritkán szagos vizes.

üvegcseivel megy hozzá. A leány pálinkával, nagyon gyakran husvéti tojással viszonozza a legény figyelmét. A tojás változó színű (piros, lila, fekete) s gyakran műizlésre valló rajzzal ékes. Szokás néhol ilyenkor is a rigmus, pl. Mikor én kis kertész vótam, az utfélen egy ibolyát elhervadni láttam, az ibolya el akart hervadni, Szabad a lányt lelocsolni.

Szokásban van, bár, ugy látszik, szünő félben, a *májusfa* (*májfa*) állítása is. Vagy fiatal élő fát vágnak ki e célra, vagy hosszú rudat állítanak fel, végén zöld galyat tűznek fel és színes kendőkkel, üres üvegekkel díszítik. Rendesen lányos házak udvarára, a kapu közelébe, vagy a kocsmá tánchelye elé állítják a május elsejére virradó éjszakán. A fa május végeig ott marad, ekkor kidöntik, de el nem viszik. Világosan Szent Nepomuk védőszent tiszteletére május 16-án táncmulatságot tartanak; ekkor a májusfa felállítói 2—2 koronát kapnak a megtisztelt gazdától. Ezen táncmulatság alkalmával szokás egy koszorúval ékesített bárányt kisorsolni.

Még szokásos sok helyen a *pünkösdi üdvözlés* is. Pünkösöd vasárnapján 5—6 éves lányok, néha nagyobbak is, néha többen, de leginkább csak hárman házhoz mennek énekelni, táncolni. A három közül egyik a menyasszony, másik a vőfény, a harmadik a nyoszolyu lány. A menyasszonynak koszoru van a fején. A vőfénynek bot van a kezében, amelyre virág és pántlika van kötve, a nyoszolyu lánynak zseb-kendő van kezében, abba szedi a pénzt. A háznál táncolva forognak és éneklük az ismert énekeket:

Mi mi mama, mi mi mama,
piros pünkösöd napja;
Hónap lesz, hónap lesz
a második napja.

Mi van ma, mi van ma?
Piros pünkösöd napja,
Holnap lesz, holnap lesz
A második napja.

A vőfény.

András bukrétás, feleséged jó táncos,
Jó megfogd, jó megfogd a lovad kantárját,
Ne tipossa, ne tapossa a pünkösdi ruzsát,
Mert ha letaposta, nem lesz rajta rózsza,
Szeggye föl a menyasszony, kösse koszorúba.

András, bukrétás, jól felkösd lovad kantárját,
Le ne taposd, le ne taposd a pünkösdi rózsát;
Mert ha letaposod, nem lesz rajta rózsza,
Kihajlik az utra;
Szeggye fel a menyasszony, kösse koszorúba.

A nyoszolyu.

Én kicsike vagyok,
Nagyot nem szólhatok,
Mégis az Istennek
dicséretet mondok.

Király koronája,
Királyné pálcája,
Szálljon erre a házra
Az Isten áldása. (Nagyvarjas).

Én kis lélek vagyok,
Nagyot nem szólhatok,
Mégis az Istennek
Dicséretet mondok:

Királyné pálcája
Az Isten áldása
Szálljon házatokra.
(Nagykamarás)

Szent Iván estéjén is vannak némi népi ceremóniák, ámbár ritka helyen. Az út közepén a falu több helyén szalmát tesznek és meggyújtják. A lobogó lángon ugrálnak át a lányok és legények, hogy védve legyenek a tüztől, betegségtől, valamint hogy bekövetkezzék házasságuk boldogsága (Zimándujfalu).

A névnap-i köszöntések gyakoriak. Cikornyás rigmusokban beszélnek ilyenkor is, melyeknek befejezése:

Ma virradt N. N. vig neve napjára,
De hogy egészségben érte neve napját,
Illő, hát dicsérjük az egek királyát.

Lakodalmi szokások. A lakodalmi ünnepség Arad megyében általában bizonyos ősi hagyományok megtartása mellett folyik le. Ezek a hagyományok nagyjából a különböző községekben egyeznek, csak itt-ott van a részletekben némi eltérés. Természetes, hogy a lakodalmat a mátkaság előzi meg, ezt meg az ismeretség.

A fiatalok ismerkedése, ha egyéb úton nem történt, a kocsmában, a vasárnap délutáni tánc alkalmával kezdődik. A legények a vendéglői nagy szalában vagy kávéházban gyűlnek össze s kiki lefizeti a muzsikusnak a 20—40 filléres díjat. A lányok kívül állnak, vagy ha a tánc a kocsmában előtt folyik, valamivel távolabb a legények csoportjától. Sok helyen a legény nem hívja a leányt, hanem hivatja egy *bevivővel* (Magyarpécska). Ha többször és ismételten hivatja, akkor lehet már gondolni, hogy céljai vannak. Ilyenkor aztán a sógorság, rokonság, komaság kezdi szövögetni a szálakat, beszélve ennek is, annak is. Fődolog azonban ekkor is az, hogy a konvenció mindkét részről meg legyen legyen, rang, tekintély, becsülés dolgában. Ha ez nincs meg kellőleg, a családok részéről akadály támasztatik s ekkor az udvarlás annál tovább tart. Az udvarlás szülői néma engedéllyel jóváhagyott intézmény. Pécskán a legénynek kétszer egy héten van megengedve, hogy a lánnyal találkozzék este. A lány a kis kapun belül áll, a legény kívül. A küszöböt nem lépi át. A beszélgetés 11 óráig tart. Ekkor a lány bucsuzik, bezárja az ajtót és bemegegy szüleihez.

Ha az érdekelt két család között a megegyezés a kelengyére és egyebekre nézve megtörtént, a közvetítő nő, Panna néni vagy Örsze néni, követségbe megy a lányhoz s ha ettől kendővel tér vissza, a legény immár vőlegény, a leány menyasszony. A mátkaságot ezelőtt *kendőlakással* vezették be. Ez holmi lakodalommal felérő céció volt a lányos háznál, melyen azonban csak a közeli rokonok, a legközelebbi

szomszédok, a család legbizalmasabbjai, a komák és komaasszonyok vehettek részt. Ma már a *kendőlakás* rendszeren elmarad. A jegyesek érintkezése ezentúl sűrűbb és bizalmasabb. A lány régebben *ké*-nek szólította a legényt, ma már inkább magázza; a legény tegezi menyasszonyát. Hogy a vőlegény menyasszonyával szemben már a mátkaság idején gyakorolná a férj jogát, nem szokásos; esetleg csak akkor, ha a legény *szeretőjét* veszi el. A mátkaság időtartama nincs rendszabáshoz kötve. A körülmények döntenek, várnak alkalmas időt és napot, ünnepet, farsangot, stb. A nagy mezei munka idején nincsenek lakodalmak.

Ágyán, Feketegyarmaton, stb. a leány a legénynek 15—20, gombostűkkel összetűzött fejkendőt ad és ezek egy csipkés, színes virágokkal kivarrt gyolcs *jegykendőbe* vannak pakolva és olcsó brostűkkel és szallagcsokrokkal feldíszítve. A legény 10—20 koronát ad leánynak, ez rajta egy gyolcsingnek valót vesz, megvarrja, sok gommbal, stikeléssel díszíti. A legény ebben esküszik.

Végre beköszönt a lakodalom napja. A lakodalom lefolyása az aradmegyei magyar lakósságnál általában egyforma. Sőt a rigmusos meghívók, üdvözlések és köszöntések is csaknem azonosak s legtöbbször a vásári vőfélykönyvekből vannak betanulva. Mindazonáltal találkoznak eredetiekkel is, melyek itt-ott írásos másolatokban lappanganak a nép kezében.

A lakodalmakat Arad megye magyar községekben egyházi rendelkezés szerint többnyire szerdán tartják. Így van ez Ágyán, Erdőhegyen és sok más helyen. A szerdát tartják különben is a jó szerencse napjának. A lakodalmat megelőzőleg három nappal, tehát rendszeren vasárnapon, a vőfélyek (népiesen vőfény, vőfél és vőfé) megindulnak hívogatni. A vőlegénynek két vőfélye van, a menyasszonynak egy. A kabáton és kalapon kitűzött bokrétával és a zsebben szépen kihimzett zsebkendővel járják be a meghívandók hosszú sorát. Botjuk felső részére különféle színű szallag és himzett fehér vagy színes zsebkendő van kötve. Vannak külön e célra készült nagyon diszes botok is, pl. Kisperegen a legszebbek, ahol pattogatott kukoricából és dióból vannak ügyesen összeállítva. A meghívószavakat a *nagy vőfély* mondja el. Tiszte végzésében támogatja a *kis vőfély*, ki a menyasszonyi házhoz hívja a vendégeket. A meghívás lényege ez a rigmus:

. . . mi ezen házhoz mint követ jöttünk,

Hogy meghívást illő tisztelettel tegyünk

N. N. vőlegényünk öröme napjára,

A ránk következő hétfőn (szerdán) délutánra

A lakomára általunk meghivatnak

Egész összes tagjai e becses családnak, stb. (Kispereg, Pécska).

Hallva a hivogató szót,

Éd'sám (édes anyám), ugy-e elmenünk? mondja a pécskai lány.

— Nem t'om, mit szól apátok.

Ő'aszonta, hogy el.

— Asztán mit viszünk?

Elvisszük azt a kotlót, amejik ojan rosszul kötött, meg a kis kakast, meg cukorpakarajt.

Mikor a lakodalom napja elérkezik, a vőlegény két vőfélye elmegy a lányos házhoz, ott a leányt *kikéri*, az anyakönyvi hivatalba való megjelenésre felhívja, illetőleg meghívja a templomi esküvőre, viszont a nő vőfélye is éppen így *invitálja* meg a férfiházat. A vőfélyek ezután házaikhoz térnek vissza s azután indulnak bandaszóval — néha rizedudaszóval (Nagyzerénd) — az esküvőre, az anyakönyvi hivatalba. Mikor itt végeztek, a templomba mennek táncolva, nagy danolással, kurjogatással, zeneszóval. Mikor a templomból kijönnek, egy nagy torku legény elkiáltja: „Három cipó, három legény, N. N. nem lesz többé legény.“ Egy másik rákiáltja: „Három kocsi, három szán, N. N. nem lesz többé lány“ (Nagyzerénd). A templomba menet vőlegény és menyasszony külön mentek, most már együtt jönnek ki. Együtt mennek, míg el nem válnak, mert most a vőlegény is, a menyasszony is a maga táborával hazatér.

Egy pár óra mulva, mondjuk 1—2 óra között a vőlegény vendégei bandaszóval a násznagy vezetése alatt megindulnak a menyasszonyért. Midőn megérkeznek, az utcaajtót zárva találják. A bennlevők különféle bohókás kérdéseket tesznek fel az érkezett vendégeknek, pl.

Mondjanak nekem oly nyolc szót, amelynek mindegyike *v* betűn kezdődik! — Voltál valaha Váradnak várába, voltál valaha vénasszony *v* ba? A Körösben milyen kövecs van legtöbb? — Fehér (Erdőhegy). Mejjik hálnak van legközelebb a fejéhez a farka? — A kicsinek. Mit nem teremthet az isten? — Hegyet völgy nélkül. Mi munkátok haladna előre, ha hátra mennétek? — A kötélverés. Mér kapar a kotló a csirkének? — Mert nincs vetése; nem arathat. Mi kisebb ha tesznek hozzá, mi nagyobb ha vesznek belőle? — Az árok. Mikor szalad a hegy a nyulnak? — Ha nyársra huzzák. Mikor állt Szűz Mária féllábon? — Mikor a számárra akart ülni. Mi áll fel legelébb, ha vőlegény-menyasszony lefekszik? — A párna csúcse. Mi lesz fordítva a vőlegénné meg' a menyasszonná ötven év mulva? — Ma a vőlegényé nagy, a menyasszonyé kicsi, 50 év mulva fordítva lesz. Mi különbség van a vőlegén meg a veréb között? — A verébnek hátul, a vőlegénynek elül van a farka. Mi tátja a száját mindég az ég felé. — A kút. stb. (Pécska). *Zimándúfalu*n csak három kérdést szoktak adni: *Mi gyümölcsözik legjobban a világon?* — A munkás két keze. Hol kezdődik

a boldogság? — Ahol a nagyravágyás megszűnik. Miért szűrik meg a tejet? — Mert nem lehet megmosni. Ki volt a kánai menyegzőn a vőlegény és menyasszony? — Simon Péter és Zsuzsanna. Kinek van a faluban legmagasabb kutágasa? — Kutnik Györgynek, mert ennek kútágasa élő eperfa. Miből volt a Vargának a kis kapuja? — Kerékből; azt gördített helyébe, midőn kidőlt.

A násznagynak e kérdésekre meg kell felelni, addig aligha eresztik be.

Midőn bejutottak, a vőfély a menyasszony násznagyától vendégei, mint fáradt utasok számára szállást kér. A násznagy megadja, ha magukat jól viselik. Erre a vőlegény vendégei bevonulnak s egy pár nótás tánc után megkezdődik a bucsuztató, melyet a nagy vőfély mond s melyben elbucszuk a menyasszony sűrű könyhullatások között apjától, anyjától, testvéreitől, rokonaitól és leánytársaitól.

Előbb azonban a vőfély is megköszöni a vőlegény nevében a menyasszony szüleinek, hogy őt, t. i. a menyasszonyt számára felnevelték. Ezt a vőlegény néha maga mondja el. A bucsuztatót minden negyedik sor után megszakítja a *vivat* és a cigány tust húz rá. Mikor mindez elmúlt, a menyasszonyt a lakodalmas házhoz viszik. Zene, tánc, hangos kurjantások kísérik. Eközben megindul azonban az évelődés, pajkos csipkedés, élcelődés is. Pl. Dűvő, dűvő a lagziba, A menyasszonyba kis baba va' (Kispereg). A bámulókra szokták a legények kiáltani: Aki kinéz az ablakon, Isten nyila üsse agyon! (Kispereg). Aki miránk bámézkodik, ide közénk kívánkozik. Jaj de sokan néznek minket, áldja meg az Isten őket! Aki kiáll a kapuba, nem mén a lakodalomba. Ez az utca petrezselöm, a menyasszony talpig selöm. Ez az utca jaj de tüskös, a vőlegény jaj de rücskös. Ez az utca kanyarodik, a menyasszony vigyorodik. Réztepsibe süll a málé, a vőlegény jaj de málé. Prémes dolmány, sejöm sujtás, asszonyra kapott a pajtás. Aki kinéz az ablakon, kerüljön ki, megcsókolom. Három szekér szénaszál, nem lesz többet ez mán lány. Ma menyasszony, holnap asszony, holnapután komámasszony. Dezsóházi széles árok, itthon vénültök meg lányok. Arany bárány, arany kos, esküvőről jövünk most. Piros alma de kerek, tálalják ki a levest. Sárga csikó, bársony nyereg, asszonyra kapott a gyerek (Dezsóháza).

Dezsóházán, mikor a násznép a menyasszonyt ura házához kíséri, egy fazék hamut vágnek a kerítéshez. Az ifju asszony utját szalmakötéllel zárják el, melyet el kell tépnie. Az anyóst a násznép így köszönti:

Hallod-e, te vén boszorkány,
Nézd meg, mit hoztunk.
Ezért a szép lányért
Mi fáradoztunk.

Ha nem kell neked, visszavisszük
Édes anyjának,
Ki felnevelte — Kaszás Bálintnak.

A vőlegény így vezeti be anyjához a menyet : Édes anyám, gyujts világot, itt hozzuk a gyöngyvirágot.

A lakodalmas házban egész délután vigan folyig a dolog. Táncolnak, mulatoznak. Közben megérkeznek az ajándékok. Aki csak teheti, egy-egy szép tyukkal, kappannal kedveskedik és sűrűn hordogatják oda a pakarajt, pakerajt (cukrosüteményt) és kiváltképen tortát. Valóságos búcsujárás ez.

Este, mintegy hét óra tájban jön a vacsora. Ebédet nem adnak. Az asztalterítés kezdetét a vőfény rigmusos mondókában jelzi. Mikor az asztal meg van terítve, újra verset mond. Végre vacsorához ülnek; újra vers. A vacsora étrendje a tehetőséghez képest gazdag és mindig változatos. A főétek ezek : marhahús leves, főtt hús mártással, tormás hús, paprikás, sült hús, sütemény és köttészta-félék, gyakori a szárma (töltött káposzta). Az ételek rendje nagyon változatos. Minden új fogás felhordásánál megszólal a rigmus. Következnek egymás után a sűrű felköszöntések, melyekből mindenkinek, násznagyoknak, új párnak, szülőknek sőt még a muzsikus cigánynak is kijut. Éjfél felé a menyasszonyt *felkontyolják*, vagyis leveszik a menyasszony koszoruját, haját tekercsbe kötik s ettől kezdve igazán asszony, vagyis menyecske. Régebben ekkor tették fejére a bobítás aranyos főkötőt (Pécska). Most következik a *menyasszony-tánc*. Mielőtt ehhez kezdenének, egyes helyeken elküldik a vőfélyt a lányos házhoz, hogy az ott időzőket *hérész-be*, *híresz-be*, *kárlátó-ba* hívja. Midőn a *hérészek*, *kárlátók* megérkeznek, a vőlegény és menyasszony egy-egy égő gyertyával az ajtóban fogadják őket és addig maradnak kint, míg a násznagy a vőfély hívására ki nem jön és a belépésre az engedélyt meg nem adja. Az engedélyt csak feladott kérdésekre való felelettel lehet megszerezniök. Ezek a kérdések nagyobbrészt bibliai vonatkozásuak, pl.

Mikor ordított a szamár akkorát, hogy az egész világ meghallotta ?

— Noé idejében, midőn ez a bárkából kiszállott.

Néha trivialis a kérdés :

Melyik asszonyon van több lyuk ?

— Kinek a füle is lyukas. (Nagykamarás).

Most néhol (pl. Nagykamarás) a násznagy egy kendővel letakart rostát és ez alatt egy cserép tányért vesz és az asztalfőre ül. A vőfély bevezeti a menyasszonyt és elkiáltja magát : Most járjuk a *menyasszony táncát* ! Ezzel egy pár krajcárt dob a rostába és újra elkiáltja magát : Eladó a menyasszony ! Ezután folytonos pénz-dobás mellett táncoltatják a menyasszonyt, folytonosan alkudva és fizetve : Enyém vagy N. N.-é a menyasszony. Nem csak pénzt, ajándék-tárgyakat is lehet a rostába dobni. Mikor a vőlegény már megelégette menyasszonya táncát, a ros-

tába pénzt dob és azt kiáltja: Enyém a menyasszony. Ezzel hirtelen átöleli, más szobába viszi, hol *felkontyolják* az ott várakozó asszonyok. A felkontyolás után újból a vőfély vezeti be és bemutatja az új menyecskét: Eddig lány volt, most menyecske; és azután rövid időközökben eljár vele három lassú és három sebes csárdást, az ugynevezett *páros táncot*. A fiatalság, míg e tánc tart, incselkedik az új asszonnyal. Gyújtót gyújt s megállapítja, hogy: Sánta a menyecske, a menyasszony. Előfordul, hogy egyes házaknál *megpörkölük* a menyasszonyt. A legénység az ablak alatt tüzet rak, oda kivezetik a menyasszonyt és muzsikaszó mellett körültáncolják a tüzet. Ezen tánc után a menyasszony a szobában egy darab téglával és vízzel tréfálgatás közben megmosdatja a legényeket, de nem *ingyen*. A neki segédkezők a munka díját kérik s kiki annyit ad, amennyit tud. Ezek a mozzanatok Nagykameráson fordulnak elő, másutt elmaradnak, néhol egy kis változattal meg is toldják. Csúfolkodnak, hogy a menyasszony *kaptás*, löcslábú, míg végre a vőlegény kirohan a menyasszonnyal a legények sorfala között, miközben aki csak teheti, hátba üti a vőlegényt. Ez a legényélettől való elbúcsúztatás (Dezsőháza).

Ahol a felkontyolás a menyasszony-táncot előzőleg és nem közben történik, a násznagy feláll és kérdi a vőlegényt: Elismered-e, hogy ez az a nő, akivel házasságot kötöttél? Hasonló kérdéssel fordul a menyasszonyhoz is. Mikor erre a kérdésre *igen*nel felelnek, hivatalos képpel ezt mondja: Az Isten ismerjen el benneteket. A menyasszony-táncban mindenki részt vesz s fizet valami kis összeget. A tánc végén a begyült filléreket a násznagy e szavakkal adja át az új asszonynak: Ez a legelső kereset, melyet közösen kerestetek; szaporítsa az Isten ezer annyira!

A tánc reggelig tart. A hajnali órákban következik a bucsúztató. Ékes rigmusokban bucsúztatja el a vőfély az ifju házasságokat a szülőktől, végül pedig élteti a legényeket és leányokat.

Egyik említésre méltó mozzanata még a lakodalmi ünnepségnek az ágykiváltás (Nagykamerás). A lakodalmi táncok között felemlíthetők mint a régiség maradványai, a *koszorús* tánc és a *párna-tánc* (Ágya). A koszorú-táncot a felkontyolás előtt járják el a vőfélyek, a menyasszony, a nyoszolyó-lányok és a menyecskék, kéz-kézbe. *Szüzek táborá*-nak hívják őket együtt, noha menyecskék is vannak köztük. Ezen tánc után következik a felkontyolás, t. i. felteszik a menyasszony fejére a nagyon is virágos fejkötőt. Majd a párna-tánc következik, de ma már nem abban a formában, ahogy régen s ahogy Arany János leírta,¹⁾

¹⁾ Majd a párna-táncnak következőn sorja,
Legény is, leány is a térdvánkost hordja,
Keres egyet: csókért leteszi elébe,
Meforgatván kissé, az marad helyébe.

(Toldi Szerelme XII.)

Körben állanak a legények, leányok s táncolnak egy dallamra. Az egyik legény zsebkendővel csapkod a leányra, kit a kör közepére táncra hí, táncolnak néhány percig, most a leány csapkod meg valamely legényt, akit középre táncra hí. Így megy ez felváltva. Régebben a táncra hívó legény vagy leány *zsebkendőre* térdelt a felhívott elé, kitől csókot kapott.

Szigoruan nem tartozik ugyan a lakodalmi szertartásokhoz, de lakodalmon is eljárják néha a *verbunkós* táncot. Ezt a legénység csak mulatságból végzi. Ma már ritkán fordul elő, azelőtt gyakoribb volt. (Erdőhegy). Történik pedig következőképen. Kiáll egy legény a középre, kezében egy keményre összefont kendő, a többiek, nők és férfiak, félreállanak. A legény elindul *verbuálni*. Rigmusokat mond, melyeknek változatban visszatérő sora:

Csapfj fel tehát pajtás, add be a kezedet,
Jó katona lészel, látom személyedet.

Mikor négy-négy sort elmond, a megszólított legény feláll és követi a verbunkóst (főkáplárt). Közben a cigány rázendít a verbunkós nótára. A főkáplár ismét megáll egy másik legény előtt, rigmust mond, s ekkor ez a legény is feláll és táncolva követi az előbbit. Így tart a verbuválás mindaddig, míg csak a verbunkós alkalmas legényt kap. Mikor már 10—12 katonája van, körbe állítja, letérdelteti és megesketi őket. Ezek három ujjukat feltartva, utána mondják az esküt:

Az erdőben, a mezőben valamennyi makkfa, ugyanannyi tölgyfa; a szarkában, a tarkában valamennyi fehér toll, ugyanannyi fekete. Egy nagy kerek erdő, abban a kerek erdőben egy nagy fa, abban a nagy fában egy odu, abban az oduban egy madár, az a madár olyan madár, hogy csakugyan az a madár ássa ki a szemetek világát, ha ezen főkáplárnak szavát nem fogadjátok. Amen. (Erdőhegy, Kispereg).

Ezután kezdődik a harc. A legények szorosban egymás háta mögé állanak s mindegyik az előtte állónak derekát mindkét kezével erősen magához szorítja, ekkor a főkáplár, aki a sor előtt áll, kit a mögötte álló szintén magához szorítva tart, megforgatja a kezében levő tekercsbe font kendőt. Most kezdődik a *csuhé-puhé*. Hol jobbra, hol balra csap a mögötte állók oldalára. Némelykor jobbra int s a vendégsereg óriási hahotája közt balra csap. Hull a csapás gyors egymásutánban, mint a jégeső. A legények úgy védekeznek, hogy balra is, jobbra is csavarodnak, miközben olyan a sor, mint egy tekergődző kigyó. Legtöbb ütést kapnak a sor közepén állók. Így tart ez mindaddig, míg a főkáplár szét nem verte az egész seregét. Ekkor a legények megszöknek s a tánchelyiség különböző részein, rendszeren a nők háta mögé elrejtőznek. A főkáplár keresésükre indul *hol van? hol van?* szavakkal s ha

egyét megtalál, megragadja, a nők visongása közben a középre vonszolja, egy párszor megforgatja s indul a többi keresésére. Mikor már a szökevényeket mind összeszedte, következik a büntetés. Kitesznek a tér közepére egy mosószéket; a legényeknek sorban az alatt négykézláb kell elbujniok, miközben a káplár nagy kacaj közepett nagyokat húz a fenekökre. Az ügyesebbek gyorsan átsurrannak a szék alatt, mások azonban három-négynek is kiveszik a részét. Mikor már mindenki elszenvedte a büntetést, folytatódik a tánc reggelig.

Az új asszony most már férjénél marad.

Másnap, csütörtökön reggel, a vigadók bandaszóval megindulnak utcáról-utcára s néhányat a vendégek közül visszavisznek a vőlegényes házhoz. Ezek az utcán mindenféle mókát cselekszenek: láncot csörgetnek, kolompot ráznak, lepedőt öltenek magukra, meszelőt visznek, stb. Az ifjú férj maga 11 óra tájban elmegy a menyasszonyos házhoz, ahol már minden csendes, s meghívja a menyasszony szüleit s a közelebbi rokonokat ebédre. Némely helyen ezt nevezik *kárlátónak* (hérész). Ez az utómulatság 3—4 óráig tart, azután elcsendesedik minden. Kisperegen ez a *hérész* így megy végbe. Csütörtökön délután a vőlegényes háztól az új pár, a vőfélyek, a közeli rokonok s egy *ál* vőlegény és menyasszony — rendszeren legény öltözik fel menyasszonynak — egy meszelővel a kezében zeneszó mellett elindulnak a menyasszonyos házhoz és meghívják egy kis utómulatságra, mely reggelig tart. Mikor a házhoz érnek, az álmenyasszony a menyasszony anyjának a nyakába borul és elkezd jajveszékelni, hogy őt az ura visszahozta, mivel — úgy mond az ura — nem tud dolgozni, sem sütni, sem főzni, sem meszelni. Ekkor a sáros vízbe mártott meszelővel elkezd a konyha vagy szoba falait meszelni. Pedig lám milyen dolgos, mily jól tud meszelni!

Szólnunk kell még a lakadalmi ünnepség folyamán sűrűn felhangzó rigmusokról. Ezeket a nép jobbára a vásári ponyván árult vőfélykönyvekből veszi. Jól betanulják és elhadarják. Akadtam azonban olyan verselményekre is, melyek eddig, mint mondják, másolt kéziratban lapanganak és vásári könyvekben kinyomatva nincsenek. Ilyen gyűjtemény pl. az erdőhegyi és kisperegi. Tüzetesebb vizsgálat azt a hitet erősítette meg bennem, hogy lehet, hogy a nép ilyenmű verselményekhez a ponyva útján jut, de azért maguk a verselmények nem tisztán légből kapott koholmányok, hanem gyakran eredeti népi termékek mesterkelt átalakításai, torzításai, kiforgatásai, elváltoztatásai. Erősíti e hitemet, hogy maga az előadás sok helyt a régi népiesség és diák-poézis vegyületének hamisítatlan színét viseli magán, tehát ama költését, mely tudós is, népies is és mely Csokonaiban igazi költői képviselőjére talált és már Gyöngyösiben látja egyik követőjét.

Ki ne emlékeznék Csokonai modorára ezeknél a részleteknél :

A menyasszony-tánc előtt.

Nosza Bandi koma, muzsikád pendüljön,
 Ugy, hogy a menyasszony füle megcsendüljön ;
 Huzd el a Rákóczi híres áriáját,
 Melyet dalolt, mikor vivta Belgrád várát,
 Ámbár nem látunk itt egyet sem apácát,
 Járjuk el hát frissen a menyasszony táncát.
 (Erdőhegy).

Latinos tudákosság csendül meg ezekben:

A vőfély bucsuzót mond a vőlegény nevében.
 Ez érdemes házhoz felgyult *szolentiás*, (sollemnitas)
 Engedelmet kérek, hogy légyen hallgatás.
 Gyermekek oda hátra, szünjön a suttogás,
 Mig itt röviden foly a bucsuztatás. stb.

Vagy a paprikás behozatalánál.

Paprikás hust hoztam jó vereshagymával,
 A kanász vágta le fényes baltájával,
 Egyenek hát ebből, uraim, gusztussal
 Mindvégig, kívánom, jó appetitussal.

Jellemzőbbek ezeknél a verbunkós vers és a perorációk (asztali dikcio) egyes részletei.

A verbunkós vers kezdete.

Böles Jupiter, ki a földet igazgatod.
 Az ég abroncsait fel s alá forgatod,
 Mi az akaratom, előre tudhatod,
 S amin egyekszem, azt is sajdíthatod.
 Kiszállt egy uj vitéz Marsnak mezejére
 Villog a kard, legény kéne a végére,
 Segélj meg Jupiter, légy dolgom vezére,
 Szálljon áldás tőle mindnyájunk fejére.

(Vivat).

Részlet a perorációból. (asztali köszöntő)

Fébus is indítja futásnak lovait,
 Apollo örömmel mutatja muzsáit,
 Készítgeti szépen a játszadozásra
 Rebegő is most indul szólásra.
 Mostanába jöttem híres Perzsiából,
 Követül jöttem én *önökhöz* Szittyából
 Utánam érkeznek megterhelt tevéim,
 Mindjárt következnek im pompás étkeim.

A magyar nép humorának legsajátságosabb megnyilatkozási formája a valótlanág és *képtelenség* felhordása, a dolgok való rendjének csodás finom érzékkel összekavarása. Érezte ezt Arany, mikor Buda Halálában Czerkóval, a törpe, fitos bohóccal, így mulattatja a hallgatókat :

„Borju nyerítését, uraim ! kergettem,
Nyúl köhögős álmát agyon is ütöttem,
Veréb árnyékába szalma nyilat löttem,
Vén fa csikorgással tarsolyt teli szódtam. Arany, Buda Hal., X.

A vidítás, megnevettetés emez eszközeivel bőven élnek a köszöntők, meglepő körmönfonsággal hordva össze a lehetetlenségeket. Pl.

Részlet egy perorációból.

Az első tál étel bagoly-nyerítés,
Ezt fogja követni a kemence-nyögés
A csirkeordítása és borju-köhögés,
Végre érkezik az üres kocsi-zörgés.

Oda künn egy vaddisznó van megláncolva,
Két beteges bolha lesz a nyársra huzva,
Sült pecsenye helyett a nagy fejsze foka,
Hetvenhét esztendő keréknek az agya. stb. (Kispeereg).

Részlet asztali beköszöntő beszédből.

Künn jártam a konyhán . . .
Azután megnéztem tömérdek hordókat,
Üstöket, tepsiket, kerek lábosokat,
Sorra kóstoltam egy öles kanállal,
Elláttam sóval, paprikával.
Hogy mi mindent főznek, fogalmuk sincs róla,
Kocsonyának készült tizenkilenc gólya,
Hizlalt verebeket forgatnak a nyárson.
Medvetalpat sütnék ébenfa parázson.
Nyulaknak farkából főzik a paprikást . . .
A pulickát oláh papok gyóntatják
A kásába a húst gőzhajón szállítják. stb. (Erdőhegy).

Beszéd-részlet a cigányokról.

A muzsikásoknak föl egy fakalapács,
Dróttal bispékelve egy pár tatár korbács.
Ez után lesznek ily drága étkek immár,
Cigánysark reszelve. sörben pirult kantár,
Ráspollyal spékelve egy régi rozsdás zár,
Malacocska helyett egy egész sült szamár.
Egy görcsös botot is az imént vezettek,
Tudom a kohóba eddig be is tettek,
Ez a szátok izét meghozza, higgyétek.
A malacok bőgnekek, nevet a vén kakas,

Döglötten nyújtózva ordit egy nagy farkas,
 Hóból sült pereccel tele van egy nagy kas,
 Nyáron számotokra pirult egy tarka sas.
 Ezek után lesz majd tök lencseolajjal,
 Inni való pedig timsós viz olajjal,
 Vén lóhurka, pacal, döglött kutya-vajjal,
 Ehettek purdéstul, földre zuhanással.

49. ábra. Kisjenői menyasszony és vőlegény.

Az említett sajtóságokon kívül még késztet arra a feltevésre, hogy a lakodalmi rigmusok közül sok eredetileg népi termék volt s csak idő multán fajult vásári ponyva-műtermékké, a nyelvnek itt-ott feltűnő jellemzetessége, egy pár törzsökös népies szólam és fordulat, melyek nagyon gyakran Arany és Gyöngyösi István nyelvének is üdéségére emlékeztetnek. Pl.

Részlet a házasságról szóló beszédből.

A rideg legénynek unalmas az élet,
 Nincs, kívül felossza, hogyha kedve éled,
 Nincs, ki vigasztalja, ha meggyült a gondja,
 Nincs, ki édes szóval kedvesének mondja.

De nem bánom, ha a szemem kiássák is,
Mégis kimondom, hogy némely asszony rosszabb mind az *ápis*.

Dühöng, mint a sárkány, kerepel a nyelve,
Jaj annak a férjnek, aki ilyen veve!
Duzzog, pöröl, dörmög, savanyu az arca,
Mint a ma szakasztott éretlen vadalma.
Aki ilyetént kap, megverte az Isten . . . stb.

(Kispereg).

Csakis régi népies alakok és szavak ezek:

Borból a fehérnép *képezzent* (amennyit megbír) fogyasszon,
Mert nincs rútabb látvány, mint a részeg asszony. (Kispereg).

Majd kiesik nyelvem *megbágyadt* helyéből. (Erdőhegy).

Béfogadtatok mint *utonjárókat*. (Erdőhegy).

Itt van a marhahús mártással, tormával,

Látják, hogy *kavillál* (döföd) most is a szarvával.

A nászlakomát bőven fűszerezi *a bor*. Ennek fogyasztása vagy önkéntes, azaz kiki akkor iszik, mikor kedve tartja, vagy néha bizonyos alkalmat keresnek, azaz felszólítják egymást. Kisperegen ezt a noszogatóást ily párbeszédbe öltöztetik:

Násznagy, az asztalfőn ül: Kunkapitány uram, délről ha borul télbe', ne várjon esőt!

*Kunkapitány*¹⁾, az asztal alsó végén ül: Elég baj ez rám nézve, jó volna, ha eső esne . . . (Istnak) . . .

Divatosak még azok a régi humoros rigmusos felköszöntők is pl. Szerencsét kívánok tisztelt uraimnak, ezt kívánom a magyarnak. Legyen tele mind az itce, mind a pince, mind a verem, mind a bolt, mint ezelőtt régen volt. Legyen szolga a magyarnál mind a német, mind az oláh, mind a szerb és mind a tót, hogy ne legyen se dolmányán, se nadrágján semmi folt. Ezen bornak szőlőtöke volt a neve, zöld volt a levele, édes volt a leve. Kapásokkal veregetett tőkéske, görbe vassal sanyargatott veszőcske, tölgyfába töltetett borocska, mogyorófával összekötetett hordócska. Ez a bor oly jó bor, ma szívvidámitó, holnap emberbolondító, ruharongyító, országpusztító. Ugyan te bor, mondd meg nekem, hol van benned az a nagy erő? Ha belőled iszom, miért vagyok olyan vakmerő. Igyunk az ércpintesből aranszínű bort, igyunk, míg oly vidámak nem leszünk, hogy a kedvesünkhöz se mehessünk. Pedig már tegnap este is haragudott rám, hogy olyan borszagu volt a szám. No de én akkor azt mondtam: Csókoljál meg, kedves rózsám, amire ő azt felelte: menjek tovább teringette! Jaj, én azt de szégyenlettem, hogy ily haszontalant tettem. De

1) „Volt kunkapitánya hátul egy asztalnak“. Arany J. Toldi Szerelme, II. é. 61.

még sem volt az haszontalan, mert a bornak jó ize van. S az én babám még egyet szólott, de az már egészen nyájas volt. S ajkamra egy csókot nyomott és aztán nem tudom, mit szólott, mert én akkor felébredtem s egy részét elfelejtettem. S most ne tehát veres, mars az arisztomba, mint a német mondja: egy huszonnégy órai rövid vasra. Szentkut verebely, hadd ballagjon lefelé! Adjon Isten minden jót, ami tavaly szűken vót: hegyen-völgyön jó búzát, a szegényből jó gazdát; a németnek bugyogót, legyen rajta ezer fót, a tótnak pedig jó kaszát, hadd arasson a magyarnak jó búzát. (Kispereg).

Még ha ponyvai termék ez is, népi eredetét el lehet hinnünk.

Babonák. A babona Arad megyében szélteben el van terjedve, noha terjedésének gátló körülménye az, hogy a színmagyarság nagyobb része református vallású és ez a vallás viszont nem kedvez a babonának. Ellenben nagyon terjeszti és meggyökerezteti a babonát a román nép hatása, mely alól a szórványosan közte élő, vagy szomszédos magyarság nem vonhatja ki magát.

A babonának, hogy úgy mondjam: *szellemi tartalma* az, hogy eszközt, módot keresnek benne és általa valamely ártalom eltávolítására, a sors valamely kedvezésének megszerzésére, tehát a jó szerencse kicsikarása, itt-ott a jóslás vágya, rejtett erők felfedése, stb. efféle. Minthogy a leggonoszabb ártó, dämonikus elem a betegség, a babona sokszor belejátszik a kuruzslás körébe is. De vannak más ártó elemek is: visszás időjárás (aszály, nedvesség,) jószágban dögvész, tolvajok és cinkosok, haragosok, stb. A babona eszközei, melyekkel az ártó elemet eltávolítani, hatásában paralizálni akarják, bizonyos tárgyak használata, melyekhez varázserőt fűz a képzelem (ilyen pl. a nyirfavessző), vagy az idegzetre fizikailag ható eljárás (pl. az öntés), vagy, ami legáltalánosabb, autoszugesztión nyugvó, a képzelődés hatására számító cselekedetek elkövetése.

Általánosan, Arad megye területén szélteben elterjedt babona alig van. Helyenkint azonban nagy számban található. S mily bizarr dolgokra akadunk gyakran! Pl: ha valaki haragosa istállójában egy döglött ló fejét temeti el, a gazda lovai csakhamar elsorvadnak s elhullanak. Hogy a hűtlenné vált szerető visszajöjjön, hajából egy pamatot meg kell égetni. Az elégett haj hamuját pogácsába keverik s ha ezt a hűtlen megeszi, szerelméhez okvetlenül visszatér. — Hogy a halott békében nyugodjék, a temetés után azon a helyen, hol ravatala állott, egy tálban friss vizet kell tartani és tiszta törülközőt. Ha az eltemetett benne megmosdik, mennyországba jut. — Ha a fekélyben szenvedőre egy család hetedik szülötte ráolvas (azaz mellette imádságot mond el), a beteg meggyógyul. — Ha az istálló ajtóba egy nyirfa seprűt nyéllel lefelé állítunk, a boszorkányok nem rontják meg a tehenet. — Ha az

uton vasat falálsz, nem lesz szerencséd. — Harangozáskor ne indulj útra, mert baleset ér. — Ezek és hasonló babonák közkeletűek *Medgyesbodzáson*. Naplemente után nem szabad tejet eladni, mert elapad a tehén teje. Ha valaki mégis elad, az sót vagy kenyérmorzsát tegyen bele. — Érdekes az új házba való beköltözés, melyet házszenteléssel kötnek egybe, de úgy, hogy a szentelést nem a költözés előtt, sem nem utána tartják meg, hanem költözés közben. A butorok egy részét beviszik a lakásba, közben megtartják a szentelést és azután folytatják a költözést. — A költözés alkalmával legelőször kenyeret és sót víznek be a lakásba: azt tartják, hogy akkor mindig lesz mit enniök. — Az utolsó kenet alkalmával a paptól használt vattát elégetik. Ha füstje lefelé száll, a beteg biztosan meghal; ha felszáll, akkor a beteg felépül. — Esküvőknél az oltárnál meggyújtott gyertyák lángját kell megfigyelni; lobog-e akkor, amikor az egyik vagy másik az esküt mondja. Amelyik félnél jobban lobog, az fog előbb meghalni. A *pankotai* magyar és német nép tartja ezeket.

Ha valakinek a testét fekélyes sebek borítják, azt kádban, teknőben vagy dézsában meg kell fürösztetni. A fürdővizből egy bizonyos mennyiséget egy fazékba töltenek, benne kilencféle dolgot (paszuly, borsó, lencse, rizs, köleskása, tengeri, stb.) főznek meg s az ily kutyvalékot *pénteken* éjféltizenkét órakor a keresztútra kell kiönteni. Aki ez „öntés“-be először beelép, a fekélyek arra fognak szállani, míg a beteg megtisztul. A fürdővizet, melyben egy fekélyes beteg megfürdött, kutyára kell önteni, még pedig, ha beteg nő volt, nőtény kutyára, ha férfi volt, hím kutyára. Ha ez megtörténik, a beteg megtisztul. Az útról kendőt, ruhát vagy más tárgyat felvenni nem szabad; aki megcselekszi, annak testén fekélyek támadnak. Az ily beteget következőképen gyógyítják. A beteget megfürösztik, a fürdővizbe zsebkendőt vagy más ruhaneműt kell mártani s azt este vagy éjjel hátratett kézből az utcán le kell ejteni. Visszajövetkor azonban hátranézni nem szabad.

Ha valaki kérobe megy akár a maga, akár más valaki részére, a konyhában a boglyakemence szája előtt levő úgy nevezett *tévőt* (elötét) fordítsa meg, akkor eredménnyel jár. Ha nincs boglyakemence a házban, akkor a szoba ajtaját belépte után hátrálva, vállával csukja be. — Luca-napkor egy almát meg kell harapni és karácsony előtt való nap átadni annak, kit birni akar. Ha az illető megesz, halálosan beleszeret. — Nászéjjelén aki megfordítja a párnát, az lesz úr a házban. — Ha a leány a 16-ik évét már betöltötte és ha év elején, mikor az első égzengést hallja, hátát a dörgés idejére sövénykerítéshez támasztja, abban az évben férjhez megy. (Medgyesegyháza). Pécskán a Szentiván tüzét ráolvasással mulasztják el, a nehézséget ólomöntéssel. — Az ajtóba keresztbe tett piszkafa a boszorkányt nem engedi bemenni. — Az istálló küszö-

bére patkót kell szegezni, akkor nem mehet be a boszorkány. — Ha ellés után mérik meg a tehenet, ha a tyúk elültetése előtt tojást kérnek kölcsön, ha kakast kérnek cserébe tyúkért, kár lesz belőle. — Kereszt útra hintik a gonoszok a bábukat. Ha keresztül mégy rajtuk, vagy felveszed, veszedelmes bajt kapsz. — Jó magunknál tartani egy Szentgyörgy napja előtt fogott pillét vagy gyiknak a farkát. Nem fog rajtunk a rontás. — Ha boszorkányt akarunk látni, készítsünk Luca-széket, üljünk rá éjféλι mise alkalmával a kórus alatt visszafelé, akkor meglátjuk.¹⁾ — A zivatar a boszorkányok tánca. Vágj egy baltát a küszöbre, attól eláll a zivatar, a jégverés meg másfelé megy. — Ha nagy szombaton, mikor a harangok megszólalnak, elsöpröd házad elejét, elkerüli azt minden féreg. — A halált nagy betegnél bejelenti a kutya vonítása és a kuvik madár. (Pécska.) — Ha a leányt szeretője elhagyta, úgy tudja meg a leány, hogy szeretője merre ment, hogy egy bábut dob a folyóba s amerre az úszik, hűtlen kedvese arra van. — A leány hűtlen kedvesének gatyamadzagából, a legény pedig a hűtlen leány ingéből egy darabot az eresz csurgója alá ás; mire az elrohad, a csábitó meghal. — Esküvőről hazajövet, ha valaki a násznép közül a menyasszony szülői házából került cserépfazékba tollat tesz, akkor a házaspárnak könnyü lesz az élete; ha szöllöt tesz, akkor gazdagok lesznek. Ha pedig valami rosszakarója egy új cserépfazékba hamut tesz s a menyasszony ruhája hozzáér, akkor az új házások élete folytonos veszekedés lesz. — Ha az utolsó kenet feladása után a gyertyát elfujják és füstje kifelé száll, akkor a beteg meghal. (Borosjenő). — Ha valakinek háza négy sarkáról csirke-ültetéskor földet lopnak, annak nem lesz csirkéje; ha rongyba takart pernyét a ház eresze alá dugnak, akkor nem lesz szerencse a jószágban. — Ha rongyból készült kis zacskót madzagra akasztva ott feledünk szándékosan a padkán, az illető család beteg lesz. — Valakinek lábanyomát felvesszük lapáttal, egy kendőbe csavarva füstre tesszük, akkor, ahogy szárad vagy fonnyad a föld, úgy szárad, fonnyad az, akinek lábanyomát felszedtük. — Tehenet úgy lehet megrontani, hogy három kútból vizet vesznek, összekeverik ezt a megrontandó tehen tejével és istállójának földjével, ezzel meghintik az istállóajtót, akkor a tehen nem ad tejet. (Selénd). — Nem jó a lámpát elfujni, ha az asszony gyerekágyban fekszik, mert már volt eset, hogy a boszorkányok kicserélik a gyermeket. — Betegét vittek a tudóshoz (kuruzsló). A lovak egyszer csak megállnak. Kérdik a tudóstól, miért nem birták őket a lovak. Haj lelköm, kilencvenkilencen

¹⁾ A Luca széke egy kis szék vagy zsámoly, melynek készítéséhez Luca napján (dec. 13.) kell hozzáfogni s mindennap csak egy vágást kell rajta tenni, úgy hogy ily módon a szék karácsony első napjának éjféλι 12 órájára legyen kész. Ekkor gyorsan a templomba kell vele futni.

ültek a kereködön, hogy ne bírjal ide jönni — felelt a tudós. — Ha a kis gyermek szája fáj, azt mondják, hogy kilenc bubát kell megforgatni szájában. A bubát aztán ki kell vetni a keresztútra, mikor jön a csürhe. Ha ez nem használ, fiúnál kan macska, leánynál nőstény macska farkát kell szájában megforgatni. — A boszorkányt így lehet megfogni: Ha hozzád jön s meg akar nyomni, rántsd ki gatyád madzagját, kösd le vele a kilincset, akkor meg bírod fogni, mert akkor macskáé válik és addig üsd, míg meg nem fogadja, hogy nem nyom meg többé. (Nagyvarjas). — Midőn a legény a gügyüvel (házassági közbenjáró) lánykérőbe megy, a gügyü a legényt előre beküldi s ő hirtelen megfordítja a kemence száján lévő *előtét* s úgy megy be. Akkor megkapják a lányt. Mikor elmennek, a gügyü, ha csak szerét teheti, visszafordítja az előtét, hogy boldog házas életük legyen. De ezen műveleteket senkinek sem szabad látnia. — Karácsony böjtjén nem szabad semmit sem enni, sem inni. Este, midőn le akar feküdni a leány, a konyhaajtó küszöbére terítsen egy zsákot, abba szurjon egy gombostűt s üljön reá; bontsa ki a haját, tükörből fésülködjek meg, mosdjék meg, de meg ne törülközzék. Ezután egy használt férfi gatyát és inget, úgyszintén a tükröt és fésüt tegye a feje alá, akkor álmában meg fogja látni a tükörben, ki lesz az ura. Már sokan látták így előre jövendő férjüket. — Ha karácsony böjtjén férfi jön először a házhoz, a ló vagy tehén hímet, ha nő jön először, nőstényt ellik. Ha a leány meg akarja tudni, merről jön majd leendő férje, akkor karácsony éjjelén, míg az éjjeli mise tart, seperje ki meztelenül a házat (szobát) s midőn úrfelmutatásra harangoznak, vigye ki a szemetet. Amerről hallja a kutyát ugatni, arról jön majd leendő férje. — Ha valaki meg akarja tudni, hogy az évben lesz-e halott a házban, karácsony éjjel, az éjféλι mise alatt seperje ki meztelenül a házat (szobát) s midőn az úrfelmutatásra harangoznak, kerülje meg a házat s mindannyiszor nézzen be az ablakon és halva fogja fekdüdni látni az illetőt, aki meg fog halni. — Luca nap estéjén a tyúkokat az ülön piszkafával megpiszkálják, hogy sokat tojjanak. A seprüt az ajtó mögé állítják, hogy a boszorkányok be ne jöhessenek. (Dezsőháza.) — Nagykameráson és vidékén általános a *tüzes ember*től való félelem. A *tüzes ember* rostaformát hord fején, éjjel tüzet fuj a szájából s főkép azokat kísérti meg éjjel a mezőn, kik feleségeikkel rosszul bánnak és hosszú útra indulnak. Ha valaki káromkodik, a tüzes ember elszalad; ha imádkozik, a tüzes ember közelít. — Esős, sáros időben a szerelmes lány meglesli hűtlen kedvesét s annak az utca sarában hagyott lábnyomát, jó mélyen alányulva felveszi és saját lakása felé fordítja, vagy ruháját, kapcáját ellopja és otthon megfőzi, forralja. Így térítheti vissza a hűtelent. (Nagykamerás, Borossebes). — Feketegyarmaton az elveszett jószág hollétét *rostavetés* utján akarják megtudni.

A rostavetés következőképen megy végbe. A rosta felső szélébe egy olló hegyes végét beszúrják, aztán a balkéz nevetlen újját átdujják az olló lyukán s annál fogva felemelik és elkezdik mondogatni azok nevét, akikre gyanakszanak. Mikor annak nevét említik, ki a kérdéses tárgyat — libát, tyúkot, vagy szerszámot — ellopta, a rosta megmozdul. — A betegséget embernél, jószágnál *ráolvasással* is gyógyítják. A ráolvasás formulája ez :

Tizet látok, nyolc kihulljon,
Az a kettő hadd maradjon.
Nyolcat látok, hat kihulljon,
Az a kettő hadd maradjon,
Hatot látok, kettő hulljon,
Az a kettő hadd maradjon.

Négyet látok, kettő hulljon,
Másik kettő hadd maradjon,
Kettőt látok, egy kihulljon,
Az az egy még hadd maradjon.
Egyet látok, hol az az egy ?
Nézzétek már amoda megy.

Mig a ráolvasás történik, a beteg jószág gazdájának odanézni nem szabad. (Feketegyarmat) Ha embereken és állatokon minden nemben bőrbetegség-, kelés-, gilva-, daganat, fogfájás, szájgörbülés van, egyes férfiak és asszonyok így tesznek: A jobbkez gyűrűs ujjal keresztet vet a fájó részre és háromszor körülhúzva azon ujját, 3-szor mondja: Távozzál el innen te támadás, nem voltál te ezen a testen, mikor a Krisztus Jézus megváltott a bűntől, pokoltól és az ördög rablásból; azért távozzál el a fekete föld színe alá; ott emészszzen meg a föld, mint a vasat a rozsdá.“ Akkor kezével — lehajolva — a földben ás és elkaparja. (Medgyesbodzás).

Az elrejtett kincset tükrrel lehet megtalálni. A hetedik gyermek kezébe veszi a tükröt — az anyja t. i. betanította — s elkezdi járkálni a megjelölt szántóföldön vagy kertben, mignem egy helyen megáll s kijelenti, hogy a kincs, arany, vagy ezüst, hordóban vagy valami másban két ölnyre van a föld alatt s azt ilyen vagy amolyan színű kutya őrzi. Aztán elkezdik ásni a földet s mikor már közel érnek az említett mélységhez, keresnek egy olyan színű kutyát, minőt a gyermek említett, leölik és vérével megkenik a gödör fenekét. Aztán tovább ásnak. Ha nem találnak kincset, el volt hibázva a megölt kutya színe. (Feketegyarmat.) — Ha a kotlós tyúk alá teendő tojást sapkában viszem, kakas lesz belőle; ha kötényben viszem, akkor jérce. (Kispereg). — *Ágyán* a nép nagyon babonás; nemcsak az asszonynépség, hanem a férfiak is hisznek boszorkányban, mely kutya és macska képiben jelenik meg. „Bántja a boszorkány, az *icaka* is összetörte a testit,“ mondják, ha valakinek ideggörcsei vannak. Ha valaki részeg fővel valamiképen megsérül, akkor is a *rossz*, a boszorkány bántotta.

Ha a legény a szülők ellenkezése dacára szereti a lányt, akkor is *megrontották a legényt*. — A nagy betegnek kilenc sirhalomról hoznak földet s abból főznek fürdőt, de aki hozza, annak nem szabad se kö-

szönni, sem senkihez szólni, mert akkor a fürdő nem használ. — (Ágya). — *Menyháza* tájékán hétfőn nem szabad költözni. — Ha a tehénnek jó tögye van, piros csillagot kötnek a farkára, hogy meg ne igézzék. (A piros csillaggal a figyelmet elterelik). — Fogyó holddal szerdán és pénteken bekenik a tehén tögyét trágyával. — Ha valaki meg van igézve, szemet oltanak. Ez következőképen történik. Pohárba, bögrébe friss vizet öntenek, bele tesznek három darab parazsat, aközben emlegetnek több férfi- és nő-nevet. Ha a szén lemegy, a beteg meg van igézve. Most megmossák a vízzel a beteg arcát, kezét, lábát és itatnak vele egy csöppet, a maradék vizet az ajtósarkán végig öntik, vagy macskára öntik. — (Menyháza). *Déznán*, hol a magyarságot betelepített iparosság és munkás nép képviseli, legkirívóbb a románság hatása. Szárazságban ekét vittek a patakba, egy asszony huzta: megszántották a vizet. Ettől megjön az eső. — Ha valamit ellopnak, a károsult hét asszonytól kölcsön kér lisztet és sót, süt valami kalácsfélét, elviszi a gör. kel. lelkészhez, hogy ossza ki a hivek között. Ez elosztja s ha a tolvaj a templomban van, bünbánólag jelentkezni fog. — Pénteken nem szabad kenyeret sütni, mert akkor jön a Mart Sára (az oláhok hite szerint: boszorkány). — Parazsat nem szabad kölcsön adni, mert eldöglenek a csirkék. — Eladott tejbe sót tesznek, mert ha nem tesznek, véreket fejnek. — Szerdán nem szabad fésülködni, mert boszorkányok jönnek.

Kuruzslás. A kuruzslás, mely még mindig nagyon el van terjedve a nép között, lényegileg szoros kapcsolatban van a babonával, amennyiben nagyobb részben azon alapszik. A nép a betegséget igézésnek, rontásnak veszi s a fő előtte az, hogy a *rosszat* eltávolítsa, vagy paralizálja. Sokféle módot követ ebben, leginkább azonban az öntést, ráolvasást, lelki megtisztulást (imádságot), stb. efféléket veszi igénybe. Nem érhető bele a kuruzslás fogalmába a könnyű, megengedett házi szerek használata, miben a nép tényleg nagyon járatos. A gyógyító füvek hatása és sikeres alkalmazása valósággal kitünteti a nép megfigyelő képességét s egyszersmind tapasztaltságát. A kuruzslás titkait azonban nehéz kipuhatolni. Aki vele mintegy iparszerűleg foglalkozik, nem árulja el titkát, mert leggyakrabban tiltott eszközöket használ és tiltott célokat követ, pl. magzatelhajtás. A titkolt szerek nélküli gyógyítás pedig nem igazi kuruzslás. Ismertebb kuruzslási eljárások pl. ezek:

Ha a gyermek sorvad, a legjobb gyógymódnak tartják, ha az elhasznált kék konyhakötényt kifőzik és ezzel a lével itatják a beteg gyermeket (Borosjenő). A kelés ellen vöröshagymával körülkenik a lobos részt és eldobják a hagymát. Aki megtalálja, az kapja meg a betegséget. — Kelés ellen vöröshagymát, szappant és sót használnak. — A fájós szemet sós vízzel mossák. — Ha a jószág felfuvódik, vé-

kony terpentint töltenek szájába. — Akinek seb van a kezén, annak megkenetik rézpénzzel a nyílt gennyes sebet és a pénzdarabot eldobják. A seb elmulik. (Selénd). Lázás, hidegleléses betegségeknek hétféle babot főznek, annak levével megmosdatják a beteget, azután kiöntik (lehetőleg keresztútra). — A sárgaságban szenvedőknél sárga szallagot tesznek kötés nélkül a beteg nyakára és sétálni küldik, hogy a szallagot elhagyhassa. Hol és mikor esik le, arról a betegnek ne legyen tudomása. — Szemfájásban levőknél napfelkelte előtt húzott vizet használnak, melyet használat után kiöntenek. (Nagykamarás).

Házás élet, várandóság, születés, keresztelés. A nép az élet minden mozzanatához sajátos hitet fűz, mintegy külső körülményekhez véelve kötöttnek a jövőt, a várható eshetőséget. Megelégszik sokszor a pusztá jóslattal, néha tesz hozzá valamit babonaszerűleg, hogy emez vagy amaz eshetőséget előmozdítsa vagy gátolja. A legtöbb bekövetkezett jelentős mozzanat bizonyos külsőségek között folyik aztán le, pl. a keresztelés.

A házás élet eshetőségeihez már annak első percében fűzi a menyasszony a maga hitét. Ha nem akarja, hogy gyermeke legyen, zárjon be egy lakatot, mielőtt esküvőre megy s mikor onnan haza jön, nyissa ki — : így nem lesz gyermeke. Mikor a menyasszony kijön az esküvőről, a templomajtóból tekintsen szét; ahány kéményt lát, annyi évig nem lesz gyermeke (Dezsőháza). Sok helyen az esküvőről jövő menyasszonyt sóval, földdel dobálják meg, hogy szerencsés legyen. (Borossebes).

A terhesség idejére is vannak bizonyos rendszabások, melyeket követni kell. Terhes állapotban az asszony ne bujjék kemencébe (tapasztani), mert gyermeke néma lesz. Ha az asszony valakire rácsudál, hibás lesz a gyerek. Ha lángot lát, veres lesz a gyermek haja. Kötél alatt terhes asszónak nem jó járni, mert rácsavarodik a köldökzsínór a magzat nyakára. Katlanba terhes asszony ne fujjon, mert gyermeke sipos mellü lesz. (Dezsőháza, Pécska, Erdőhegy).

A szülés gyakran a földön — nem ágyban — történik. Ha a szülés nehéz, a szülő nő mellére tesznek két imádságos könyvet. Szülés után a bába a gyermek arcát a másával megtörli, hogy szeplős ne legyen (Dezsőháza). Pénzt kell tenni a fürösztő vízbe, hogy a gyermek pénzes legyen. A pénz a bábáé. Szülés után vagy néhol a keresztelés után, a gyereket az ágy alá vagy az asztalláshoz teszik, hogy olyan jó legyen, mint a nyoszolya vagy mint az asztalláb.

A kereszteléshez a gyermeket diszesen bepólyázzák. A bába-asszony és a komaasszony viszik a paphoz.

— Pogányt viszünk, hogy keresztényt hozzunk, — így szokták mondani, mikor távoznak. — Pogányt vittünk, keresztényt hoztunk, vagy

báránykát hoztunk, — mondják, mikor érkeznek. Leteszik a földre, majd felveszi, akinek kell! Felveszi az apa, magasra emeli: Nagyra nőjj!

A keresztelés legtöbbször reggel történik. Különösebb szertartások nincsenek, legfeljebb, ha az előző estén vagy a keresztelés után hideg étket adnak be és süteményfélét. A jelenlevők némely helyen ezentúl mind komáknak tartatnak. Ahol ünnepebb a keresztelés, mint pl. Nagyzerénden, ott is így folyik le.

A keresztelőnél már estve van az összejövetel. Csak az első szülőttnél tartanak nagyobb keresztelőt, melyre 30—40 komát is meghivnak s ha valaki nem megy el, az nagy haragot von magára. A vacsora végén a bába elindul egy tányérral kéregetni ruhára a kis szülőttnak, mert az *ruha nélkül* jött a világra. Mindenki tartozik valamit adni. Most a bábaaszony a maga számára is kéreget, mert — ugymond — míg a kis szülött után járt s a vacsorát felhordta, *a cipője talpa elnyűtt*. Ily vonatkozásu Aranyrak e kifejezése:

Talpa fáradságát megveszi a bába (Az első lopás). Most *ujabb* keresztelő következik. Aki még keresztelőben nem volt, annak arcát a bába egy tányér vizből meghinti, vagyis *megkereszteli*. A megkereszteltnek keresztszülőt kell magának választani. A bába a keresztelésért megint kap valamit. E keresztelés megtörténvén, megszólal a zene és táncolnak reggelig. A keresztelőbe is süteményeket szoktak ajándékuul figyelemképen vinni.

Temetés. A temetésnél a szokott egyházi szertartáson és a népesebb gyülekezeten kívül, mely mint gyászkeséret követi azután a halottat, különösebb szokást csak itt-ott, elvéve találunk. Mindenütt *virrasztanak* a temetést megelőző éjszakán a halott mellett, mondanak halottas énekeket, beszélnek csendesén a kimult viselt dolgairól s közben-közben folyik a pálinkázás és kártya is. Másnap van a temetés. Mikor a halottal a koporsót kiviszik a szobából, némely helyen a küszöböt háromszor érintik vele, hogy a halott lelke ne legyen hazajáró (Borosjenő). A temetési szertartás alatt a családtagok sirnak s jajgatva összefüggés nélküli szavakat mormolnak, pl. az özvegy: *Árva vagyok jaj! Ki keres eztán kenyeret nekünk? Oly jó volt kend, jaj! Nem találom meg kendet többet. Áldja meg az Isten a kend lökét stb.*¹⁾ Másutt, mikor a koporsót a szobából az udvarra viszik, hol a gyásznép, pap és kántor várakozik, a család nőtagjai zokogva ilyenforma siró éneket rögtönöznek: Anya fiánál (nőtlen): „Oh aranyos vőlegényem meghaltál, sir a te menyasszonyod, mert árván itt hagytad. Mi lesz én belőlem, drága magzatom? Oh, minék is haltál meg? Kivisznek a temetőbe s én nem

¹⁾ Egyes helyeken, míg az ének tart, az özvegynek mezitelen hátához földet tesznek, hogy könnyebben feledje a halottat (Ágya).

látlak többet. Leányok özvegy anyjuknál így: „Kiviszik mán kendet, oda teszik éd's apám mellé, osztég ott lesz kend a párja mellett, ott szeretik egymást megint.“ Ehez hasonló zokogó ének taktusban tart, míg a holttestet el nem földelik. A halottat néhol nem a Szt. Mihály lován viszik ki, hanem két karón, rendesen öregebb emberek. A lányokat legények, a legényeket lányok viszik négyen.

A temetés után legtöbb helyen halotti tor van, mely néhol valószínűsággá, féktelen tivornyává fajul. Így pl. Déznán szinte dő-

50. ábra. Erdőhegyi temető, fejfákkal.

zsölnek, játszanak mindenféle játékot, u. m.: *Haragszom rád*-ot, *Add ide a gyűrűmet*, *Vágok máltét kettőbe*, stb. Néhol a halotti tor alkalmával a főhelyen a halott részére egy teríték tartatik fenn s abba a tor minden ételéből szednek s azt vagy koldusnak adják, vagy tűzbe dobják (Dezsőháza). Régi maradvány. Egyes helyeken, ha legény vagy hajadon hal meg, temetés után lakodalmát tartják, zajos mulatsággal (Magyarpécska).

Sírok, sírfeliratok. A halottak iránt a nép kegyelettel van. A sírok virágdiszei nem ritkák, ámbár inkább csak nagyobb községeknél. A sírkövek falukbæn ritkák, itt általánosabb a *fejfa* (fütül való fa). De kezd terjedni a síremlék is. A feliratok legtöbbször egyszerűek, név és évszámok vannak rajta. Itt-ott a sírfeliratok virágos beszédűek; pl. (szó szerint lejegyezve)

Ember néz ez emlék fára
 bíró József sir halmára meg-
 halt életének 91. évében
 1898.

Néz ember ezen emlékfára
 Pálfi Sára sírhalmára 53
 éves korában tétetett a föld
 gyomrában 1877-dik évben
 február 18-dikán béke
 lengjen hamvajin.

Tösir István volt a nevem
 míg a világon éltem hattam
 árvát özvegyet, Istenem le-
 gyen veletek. Élt 43 évet.
 Béke lengjen hamvaira. El-
 hunt május 18. 1908.

Ember e sir felet megálj
 nézd hogy lekaszált a halál
 míg e világon éltem Tösir
 Lajos volt nevem 53 évet
 éltem hátrahagytam hű öz-
 vegyem és 6 árva gyermekem
 1894.

Leánypajtásaim nézetek e
 fejfára Káracsony Eszter
 sírhalmára Kimultam. 1907.
 évben 24-én júliusban. 17
 évet éltem. Isten Hozátok.

Itt nyugszik Takács Imre
 Édes Annnyával. 1868. Zöldi
 Illés Szerkesztett.
 (Erdőhegy).

Jóslások.

Időjóslás. A nép megfigyelő képessége sokszor feltűnően jelentkezik abban, hogy bizonyos jelenségekben felismeri később történő vagy történhető dolgok előjeleit. Leggyakoribbak e részben az időre, időjárásra, de egyéb (gazdasági) dolgokra is vonatkozó észleletei. Pl. Az állatok nagyon bogarasak — eső lesz. (általános). Ha játszanak a libák vagy napon fürdenek, ha a tyúkok porban fürdenek — zivatar lesz. A bezdini harangok esőt jósolnak. (Magyarpécska). Ha nagyon kukurékolnak a kakasok, ha nagyon piros az ég alja, ha hangyák nagyon kijönnek, ha nagyon brekeg a zöld béka, ha a szamár ordít — eső lesz. Ha Medard-napján esik, negyvennapos lesz az eső. Amely napra esik üszögös Péter (febr. 22.), azon a napon nem szabad a búzavetést kezdeni, mert a búza üszögös lesz. Azon a napon kell kezdeni a búzát vetni, amely napon először látni éjjel a *fiastyukot*, akkor sok búza terem. (Magyarpécska). Ha este az állatokat hazahajtják és megitatják, a szamár lefekszik ivás után a szabadban, de ha ivás után egyenesen az istállóba fut, akkor azon az éjjelen eső lesz. — Ha a gulyát hazahajtják este és a bika meg az egész gulya elkezd ugrálni, akkor az nap éjjel fagyni fog. (Szenttamás).

Régi naptárakból a nép kiszemeli magának azokat a napokat, melyeket szerencsétleneknek tart. Ily baljóslatu napokon ha valaki megbetegszik, meghal; ha gyermek születik, az meghal; házasodni nem szabad; útra indulni, építkezést kezdeni, baromfit szaporítani nem jó. Kiválóan szerencsétlen napok április 1, mert e napon akasztotta fel magát Judás; szeptember 1-én, ekkor vettetett le Lucifer az égből; október 1, mert e napon sülyedt el Sodoma és Gomorah. Ezekben a napokon még az érvágás sem jó, mert halált okoz.

A *jövendölést* valójában azonban csak a cigányasszonyok végzik és pedig kézjóslással, kártyavetéssel, cernajóslással. A kézjóslást

nem gyakorolják a chiromantia megállapított elvei szerint¹⁾ az ujjak s a tenyér vonalainak alakulata alapján, hanem pusztán chaotikus értelmű szavak elmormolásával. Pl. Ülő kereszt mutatja, hogy maga kiszómondó, tiszta szeretetű, kinek akarja szól, szembe megmondja és háta megett nem titkolja és ország-világ mondta volna, hogy ezeknek átmenjen, mit átment eddig, sohse hitte volna. Két év alatt harmadikba fordul, nem úgy szolgál az öröme és a szerencséje, ahogy kívánta volna jó Istentül és a tehetsége után. Amit a jó Istentől legjobb szerencsét várt volna, nem szerencséje volt, hanem szerencsétlen esembe megvolt. Amibe legjobban szerencsét várt volna jó Istentül, abba megcsalatozott. A gondolatja mit gondol, véletlen öröme nyilatkozik rövid idő alatt. Több bajnak keresztül ment egy pár év óta, mint ha legjobb öröme lett volna stb.²⁾

A kártyavetésnél még van valami következetesség, mert mindegyik kártyának szimbolikus jelentőséget tulajdonít. A *cérnajóslásnál* hókuszpókuszokat végez egy szál cérnával, egy pohár vízzel s egy zsebkenővel. Itt is homályos értelmű szavakba fulasztja a jövőndölést, pl. Lemérem ezt a szál cérnát, mérem el a bajt, mérem el a szerencsétlenséget. Kedves ez a cérna, az országba-világba kedves legyen a szerencséje, stb.

Ösfoglalkozások.

Cselédélet. A nagybirtokok jelentősebb számánál és a parasztság nagyobb birtokszerzésénél fogva a gazdasági cselédek száma is gyarapodott a megyében. Életmódjukban és viszonyukban gazdájukhoz, vagy az uradalomhoz sok az ujtás, de mégis jobbára a tradíciók uralkodók. Még mindig *kommenciót* kap a cseléd, s noha bére nagyobb, ennek kiadása, módja a régi: természetmény, készpénz (70—140 korona egy évre), 24 kg. só, lakás, fűtőanyag, sertés- és tehéntartás, legeltetéssel, tengeri-föld, veteményes föld. A paraszt-birtokosság cselédjeinek bér- és szolgálati viszonyai egészen mások. Ha nőtlen a béres, rendszeren bennkosztos s a gazda asztalánál étkezik ennek családjával együtt, úgy szintén a munkában is együtt dolgozik a gazdájával, ezért munkája is erősebb és legtöbbször bére is valamivel nagyobb. Legjobban jellemzi a cselédosztályt elfojthatatlan vándorösztöne. Szereti helyét változtatni. Köszönöm a szolgálatot, megporóbalom szerencsém másutt — e szavakkal tudatja gazdájával, hogy elhagyja. Költözködési ideje Szent Mihály napja, Szent György napja s néha január elseje.

1) G. W. Gessmann: Katechismus der Handlesekunst. 2) Szószertint jegyeztem le egy cigányasszony szavait.

A gazdasági cselédek négy kategóriába tartoznak: felügyelők, béresek, kocsisok és pásztorok. A felügyelők magtárosok vagy kulcsárok, külső és belső (major belterületén) csőszök. A béresekhez tartoznak: a béresgazda, az első béres, a béresek, kiknek kezére az ökröket bizzák, rendszeren négyet, és a kisbéres. A kocsisok közt is van nagyobb uradalmakban kocsisgazda és alatta állanak az igáskocsisok, kikre három lovat bizznak.

A pásztorélet a megyében részben hanyatlóban, részben ősi jellegéből kivetkőző félben van. A legelők feltörésével és ennek következtében a juhállományok csökkenésével az igazi pusztai élet is immár csak

51. ábra. Kisjenői juhász.

a múlté. Ősibb és jellegzetesebb még a pásztorélet a hegyvidéken, de itt a pásztorok mind románok, sőt a síkságon is nagyobb számban románok végzik a pásztorkodást. Mindazonáltal kell szólnunk a juhászokról, csordásokról, kanászsokról (kondásokról) és csikósokról.

A juhnyájak gondozása a számadóra (juhászgazda) van bízva, ki a nyájról felel. Alatta vannak a bojtárok. Néhol a juhászgazda fizeti a bojtárokat, másutt az uradalom tartja őket. A juhász jellegzetes viselete a kivarrott szűr, tarisznya, és faragott kampós bot, mellyel a birkát megfogja. Hol a juhászatot nagyobb mértékben, rendszeresen üzik, ott így oszlanak el a nyájak: anyajuhok, toklyók (két éves) apácák vagy *szűz falka* (három éves, kos alá bocsátandók), ürük (meddő) és kosok. A nőstény bárány neve *jerke*. A kosok őrzője a *koslegény*.

A juhokat a légeltetés megszűntével akolban (sopa, hodály) tartják, az egyes falkákat az akolban külön-külön rekesztékben. A deszkából, lécekből összerótt választófalak neve rács vagy saráglya. A juhok közül csak a kosnak adnak esetleg nevet és pedig személynevet: Jancsi, Pista, stb. Pizskos, zsiros, gyakran szándékosan zsirba itatott gatyát visel tisztább gatyá fölött a juhász, hogy a juh zsiros gyapjától óvja ruháját.

A falu és uradalmak szarvasmarháit a *gulyás* őrzi, többféle ágazat szerint. A tinót, ökröt, bikákat, (meddő) tehenet őrzi a tulajdonképeni gulyás, a teheneket a tehéncordás, a borjunyáját a borjucsordás. A gulyás kint éjszakázik nyájával kora tavasztól késő őszig, a tehén- és borjucsordások reggel hajtanak ki, este haza. Nyáját mindegyik jól ismeri s csaknem mindegyik darabnak a nevét is. Ökröket szarvok vagy egyéb tulajdonságuk szerint szoktak elnevezni: Pirók (a szarva tövén pirosló a szőr), Szőke (fehér a szőre), Fátyol (keselyes a szőre, hajnalszinű), Bokros (könnyen megbokrosodik), Csákó (felfelé széjjel álló szarvu), Bimbó (felfelé összehajló), Virág, Gombos, Villás (fellen-gős szarvu). Tehén nevek: Szegfű, Vojka, Virág, Kesely és adnak neki nagyon gyakran személynevet: Rózsi, Zsuzska, Mari, Julcsa stb. A bika-nevek nagyobbbrészt személynevek: Károly, Laczi, Pista, de vannak külső vagy belső tulajdonságot jelző nevek is: Vihar, Szultán, Huszár.

A pásztoreMBER hű segítőtársa a kutya, melynek több fajtája van: puli, juhászkutya és mindenféle korcsvérű. Nevét e kutya vagy valamely tulajdonságáról kapja vagy egészen esetlegesség szerint. Kutya-nevek: Huncut, Pici, Kесе, Vigyor, Fattyú, Fűrge, Filkó, Hattyú (szőréről), Vigyázz, Vitéz, Betyár, Sajó, Bodri, Tisza, Farkas, stb. — továbbá: Mit-látsz, Mit-érsz, Bilét (adójegyeről). A kutya roppant tanulékony s megérti a gulyás minden utasító szavát, aki így szól rá: Mici te, ott azt! tereld vissza! — Erigy elébe, te! stb. A gulyások rendes járuléka minden darab után $\frac{1}{4}$ véka búza, $\frac{1}{4}$ véka kukorica, 40 fillér, egy fejés tej, $\frac{1}{2}$ kenyér. A gulyások öltözéke és szerszáma: szűr, széles kalap, bot, karikás, tarisznya.

A *kondás* (kanász, sertéspásztor) kezére van bízva a sertéscsorda. Reggel hajt ki, este vissza. Szokottabb sertésfaj a mangalica (melyet murgának nevez a nép); azután vannak a korcsok. Egyébként vannak még: kan, koca, süldő (fiatal 7—8 hónapos), ártány (herélt).

A *csikós* a falu növendék lovait őrzi. Kinn éjszakázik a mezőn. Nappal gyalog, éjjel lóháton követi legelésző nyáját. A lónevek szintén vagy az állat valamely tulajdonságát jelzik, pl. Madár, Csinos, Kesely, Büszke, Török, Lepke, Szultán (fiatal herélt ló), Vitéz, Fogoly (deres színű), Tündér, Csillag, vagy személynevek, pl. Lencsi, Fáni, Rózsi, stb.

A pásztorok pihenő helye és rossz időben menedéke a kunyhó. Ennek régi, *kontyos* alakja ma már alig található és gyakoribb az az alakja, minőt az előbbi kép mutat. (51. ábra).

Halászat. A valamikor virágzó aradmegyei halászat ma már teljesen hanyatlóban van. A folyók szabályozása, az áradásos, talajvizes területek megszűnése, a szennyvizek beleömlése a folyókba lényegesen megcsökkentette a hal-állományt, úgy hogy a halászat többé nem jutalmazó. A hegyes vidék pisztráng- és egyéb nemes hal-fajok halászata a legocsmányabb orrvadászatnak esik áldozatul. Dinamitpatrónnal irtják, nem is halásszák a halat. A halászok mesterségökből többé nem élhetnek meg s nagyobb részét földmives munkára tértek át, a halászatot csak mintegy mellékfoglalkozásul üzvén. A régi magyar halászatnak főhelyei a Maros-melléken Magyarpécska, a Körös-melléken Feketegyarmat, Nagyzerénd és Erdőhegy. Úgy a marosi, mint a körösi halászatban a tiszai halászat eszközei és módjai voltak és vannak még részben alkalmazásban. A magyarpécskai halászatban következő halfajok szerepelnek: harcsa, potyka, kecsge, márna, keszeg, kardos (fehér hal), orsó, durbincs, menyhal, széles keszeg és egy speciális halfaj, melyet népiesen barátf . . . nak neveznek. A következő hálófajokat ismerik és használják: kerítő háló, istáp (stáp-álló), piritty, hegyes kece, kusza, pendely, tapogató. Halászati eszközük az egyágu vagy kétágu szigony.

Feketegyarmaton és Nagyzerénden ugyanazon fajta halakat fogják kiegészítve a sort következőkkel: döbbencs (durbincs, kis szűrős hal, népiesen p . . . rágó, p . . . fűsű), tolvaj hal, *buckó*, paduc (fekete belül, hosszukás fejű hal). A Körös mellékén ezeket a hálókat ismerik: kerítő háló (itt *húzó* háló), érzős vagy szákháló, bóka vagy pókháló (emelő háló), csömpöly, pendelyháló (tiszai eredetű), kaparó háló. Halászó eszközül használják (hajtásra) az egy vagy kétágu szigonyt. Tompa orru 3—4 méter hosszú ladikot (bárka) használnak. A hal részei az ismert nevéken kívül: *füle* vagy *koppoti* (kopolyu), *pénz* (pikkely). A hal-fogást *pórázra* fűzik fel, úgy viszik piacra. Régebben éjjel halásztak, most csak nappal. A csendörök tiltják az éjjeli halászatot. Téli viz idején a halászat jobbára szünetel. A nép bámulatos készültséggel ismeri a halfogás minden csinja-binját, a hal természetét és rejtekhelyeit.

Vásári élet. (*Kupec-szokások*). A népéletnek még mindig egyik legjelentősebb mozzanata a vásár. Ámde ez is nagyrészt kivetkőzött ősi jellegéből. Igaz, hogy a gyerek részére a *vásárfia* megvásárlása s az *áldomás* még mindig szokásban van, hogy tehát a mézesbábosok még mindig jó vásárt csinálnak s a vásári lacikonyhák, a pecsenyesütők sátrai, a faluszéli kiskorcsmák még mindig tömve vannak, de mindezen ősdíszágokon immár rést tör az új kor igénye és vágya, szóval modernsége. A sokadalom a régi, a színes öltözékek szintén meg

vannak, de az árúiban a vásári handa-bandában sok már az új. A mézesbábos árú mellett megjelennek a jobb fajta cukros sütemények, a rőfös árúk kartonja mellett ott van a mindenféle fajta új szövet, fel a legfinomabb fajta selyem kelméig, selyem kendőig. Megjelent a mindenféle színes nyomatban pompázó képes levelezőlap, de azért a vőfélykönyv és ponyvatermék is fogy s nagykeletű immár a nép között a pornografikus képes lap is. Nemcsak a szűr, a szironyos bunda, a ködmön kelendő, hanem a jobbszabású úri viseletű kabát is; az úri szabású női kabátok, a női kalapok jó keletnek örvendenek. E mellett, mint az új kornak legigazibb gyermeke, ezer fogással, éktelen erővel dolgozik a reklám. Rikoltozás, ének, lármás hangszerek és gyerekjátékok süvöltözése hívja fel a járókelők figyelmét a felkinált árúcikkre. Melódiás operett-részletek tudatják a közönséggel, hogy :

Lipi lipi lap,
Levelező lap.
Csak két krajcár
Máma egy darab.

Lipi lipi lap,
Levelező lap.
Kettő a fényes,
Három a matt.

Hét, hét, hét, minden darab hét,
Válogatva máma hét,
Hét az ára, licitálva,
Hétért lesz ma elpredálva,
Hét, hét, hét, minden darab hét.

Ehhez az újszerű reklám-zsivajhoz képest meglehetősen csendes a marha- és lóvásár képe. Itt csak a lacikonyhából felhangzó muzsika cincogása s egy-egy jókedvű vásáros kurjongatása veri fel a csendet. Az állatvásár jobban megőrizte ósdi jellegét. Az alkuvás, parolázás hosszadalmassága csakúgy megvan, mint régen. Ahogy az alkú tárgyát képező állatot vizsgálják, körülnézik, hibáit keresik, az mind az ősmagyar szokás szerint történik. Természetes, hogy főcél marad mindig az eladó jószág hibáinak eltakarása. Különösen a lókupecsek élnek ezerféle fogással a ló fogyatkozásainak leplezésére. A vevő mindig óvatos. Figyelme kiterjeszkedik mindenre, nehogy becsapódják. A hibák megjelölésénél többféle elnevezés a lovaskatonák műnyelvéből került a kupec-nyelvbe. Ez itt a kis modernség. Jártatják a lovat, nincs-e *pókja*, nézik a *nyulat* vagy *öztetemet* (hátsó lábán elhajlás), a csüdben (boka és pata közt) egyenes-e? Ha kifelé hajlott, akkor *franciás*, ha befelé, akkor *hegytipró*. A csüdön a kinövés *kapta*. Ha a lónak agybaja van, akkor *butacsírás*. Ezt úgy próbálják ki, hogy a vevő a ló fülébe teszi az ujját. Ha türi a ló, akkor van baja, ha nem türi, nincsen baj. Nézik, a lónak nincs-e számarkörme? (hátral patája oly magas, mint elől). Ha a csüd puha, a ló *leül*. Lehet a ló *puha dereku* (horpadó) és macskahátú (felhajló). A szélütöttséget úgy állapítják meg, hogy a lovat trap-

polás után hirtelen megállítják, ekkor a ló hátulja *alászalad*. Ha a lónak görbe az eleje, akkor *imádkozik, jó keresztyén, sokat jár gyalog*.

A ló hibáit úgy takarják, hogy pl. ha egyik lábán sánta, a másikon is megsántítják. Megfurják fogát, hogy fiatalítsák, kihuzzák a tejfogát s bicskával vagdossák helyét, hogy idősbítsék. A *keh* ellen sárga ecetes agyagot adnak be neki, vagy egy kutya heréjét megszáritják, porrá törik s beadják. Ez rövid időre elnyomja keheességét. Hogy ha a ló csiklandós, vagy más hasonló rossz tulajdonsága van, hogy ezt palástolják, pálinkát öntenek belé, mitől elkábul. Szépséghiba a lónál, hogyha görbén tartja a farkát. Ilyen esetben ellenkező oldalra oly erősen csavarják és kötik föl a farkat, hogy ez a hiba észre nem vehető. Hogyha a ló patája meg van repedve, azt oly ügyesen tapasztják be fekete viasszal, hogy a legjobb szem sem látja meg.

Ha a kupec a lovat vezetteti és az sántit, azt mondja rá „biciklizik.“ Egyik különös kifejezés, mely általánosságban ismert, a *karórágó*. Ha t. i. a ló szájával valami tárgyat megfog és ezalatt száján keresztül lélegzik. Ez tüdőbaj jele. A hosszú lábú lóra azt mondják *meggy-szedő*. Hogyha a ló ügetésben hátsó lábait a rendesnél magasabbra emeli, azt mondják *kakasosan jár*. Ha görcsösen kapkodja hátsó lábait, azt mondják rá *csöbörbehágó*. Ha a ló befogva túlmagasán tartja fejét, *csillagvizsgálónak* mondják. Hogyha a hátsó csüdök meredtek, menés közben pattognak, azt mondják: *kecskél* vagy *csülköl*. Hogyha az első láb térdben hátrahajlik, azt *borjusnak* nevezik. A vastagnyaku lóra azt mondják *bikanyaku* vagy *csödörös*. Hogyha a ló menés közben hörgésszerű hangot ad, *hámsíronak*, *hörgősnek* mondják.

A kupechumor is jelentkezik. Törvénybe foglalták: Ha a ló egyik lába kese — vedd meg; ha kettő kese — nézd meg; ha három — gondold meg; ha mind a négy — b. meg.

A vásárokon kívül szólhatnak mint népi összefogetelekről a *búcsukról*. Ezeknek lefolyása ismeretes. Mézesbábosok és más kereskedők, iparosok ütik fel sátraikat és árulgatnak. A falu legénysége, leánysága délután és este táncol a korcsmaudvaron vagy korcsmateremben. A vendégségek ilyenkor nagyok. Egészen különleges a máriaradnai búcsu, melyről Máriaradna leírásánál lesz szó. A nép őszi és téli esti összefogetelei a *fonóka*, *fosztóka* immár szünőben vannak s lassan-lassan feledésbe mennek. Ameddig divatban voltak, víg dal és meseszó járta. Tollfosztáskor, mely még mindig divatos, a ház asszonya morzsolt kukoricát főz, azt törött mákkal és cukorral jól behinti, ezzel kínálja a fosztókat. (Medgyesbodzás).

Dülönevek és egyéb topografikus elnevezések. Minthogy Arad-megye nagyobb részét románok lepték el, a topografikus nevek sok

száza román. A német telepítések idején a lakosság a határ egyes részeit németül nevezte el és számmal jelölte forduló (Flur) szerint. A községek tulnyomó részben telepítések. A föld felosztás egyenletességénél fogva itt is számmal jelölték a dülőt, de ez nem gátolhatta azt, hogy a betelepedett magyarság mégis csak természeti sajátása szerint jelöljön meg egyes határrészt. Másrészt a régi eredetű községek is megtartották az ősi határ-neveket. Ennélfogva a magyar topografikus nevek meglehetősen számára találunk a megyebeli magyarlakta helységekben. Érdekesebb, jellegzetesebb dülő-, határrész-, rét-, erdő-, szőlő-nevek, stb. ezek: Rókafalva, *Alsókamarás*; Porta-sánc, Lapászt (lapos, vizenyős hely), Bugyér (Bugy-ér), Négyhalom dülő, Traján dülő, *Alsósimánd*; Bitang (irtás hely), Cseret erdő, Belénszeg, *Apáti*; Sósrét, Malommező, Szarkafóka, Sajgó (terméketlen) dülő, Korhány (korhányos lápos föld), Horgas (horog alakú tó veszi körül), Peres (per alatt levő), Törzsökös (fatörzsös), Ördök árka, Pagony (vadás kert), *Ágya*; Sártó (sár-tó), *Bátyafalva*; Belsőszeg, Kisgyepű, Szókeszeg, Örményzűg, Várzűg, Hályogos, Fenyestó, Sút, Szárazerdő, Paphalma, *Bélzerénd*; Farkaság (farkas-ág), Potoku (víz-járás), Dombos (puszta), Roksi (puszta, v. ö. Ráksi, Somogy megye), *Bokszeg*; Ugor (= ugar), Girbova (= görbe), *Borosberend*; Vizehely, *Borosjenő*; Sárdülő, *Borossebes*; Lap, Jerikó, Kótyás (puszták), Nagyszik, Földhid, Csontornó, Nyáráshát, Szárazfa, Fok erdő, Derigát (lapos), Vészér, *Feketegyarmat*; Kutyahely, Csordásdomb, Bökér, Róna, *Gyulavarsánd*; Hollók rétje, Rét Imre (szántó), Jakabér, Fulér, Menyér (erek), Szarvasrét, *Kerülő*; Háda-kert, Sasér, Korhány, Töltés, *Kisjenő*; Bánomföld, Templomhely, *Kisperég*; Farkaság, Borság, *Köved*; Csurka, Kenderhalom, Tapasztó, Udvarmező, Ponyvahát, *Kürtös*; Nyúlhegy, Tüskés, *Lugozó*; Hitlány, Remeteág, Gedus, Cseh-ér, *Magyarpécska*; Csókás, Dohányos, Szénás (puszták), *Csermő*; Mocsár, Sforasu (forrásokban bővelkedő hegyoldal), Zápolya, Szallós, Czebe, Hajágos, Zsidovina, Határár, Dán köve, *Dézna*; Száraztó, *Doroszlófalva*; Papi domb, Katonaszeglet, *Elek*; Telekdülő, Paprét, Forr ásdülő, Dant rét, *Erdőhegy*; Négydülő, Pogányér, Dohányos, Horgostó, *Nadab*; Bibolár, Homokos, Tüskés, Tapasztó, Temetődülők, Csúcs, Bikarét, *Nagyiratos*; Paprét, Borzas, *Nagypél*; Négyhalom, Szőlőshalom (rét), Gyepdülő, *Nagyvarjas*; Nagygyep, Parlagmező, *Nagykamarás*; Báránytó, Dereskút, Hanyos, Nagysziget, Vajdasziget (kaszáló), Újkút (legelő), Nyilas (szántó), Kutyahely, Böndös-ér, Kéterdő, Nagylapos, *Nagyzerénd*; Babos, Forgács (álló víz), *Ópécska*; Kikis (kékes tó), *Sikló*; Pincekert, Újirtás, Kistelek, *Simonyifalva*; Nagypipaj, Kispipaj (puszta), *Sikula*.

E topografikus nevek során végig menve, képet nyerünk a magyarság enyészetéről a történeti idők folyamán Arad megyében. Oly községekben, melyek ma tulnyomólag románok, vagy melyekben a lakosság ma

tiszta román, magyar neveket és elnevezéseket találunk, pl. Dézna, Nagypél, Kürtös, Nadab, Alsósimánd, stb. Mennyire *magyar* birtok volt itt e föld, mennyire *magyar* gazdálkodás folyt megyénkben, még jobban bizonyítja, hogy a topografikus elnevezések mily nagyszámban mentek át a románságba, melyben, természetesen, a román hangtörvények szerint alakultak át. Ilyen topografikus szók: Pustuța (pusztácska), Sarto (sár-tó), Potocu (patak-vizijárás), Ugor (ugar), Șatra (sátor), Yimboți (zsombékos), Teglărie (tégla-telep), Șălas (szállás), Hotar (határ), Râtu Sargei (sárga rét), Pârlog (parlag), Pălincrie (pálinka-főzde), Holumb (halom), Yâp (gyep), Gunoște (trágyás hely), Lopiș (lapos), Nadis (nadas), Sălăsel (kis szállás), Viznic (vizmosás), Dâmp (domb), Hălăstău (halas-tó), Dâmpu stogului (asztag domb), Usu mereu (hosszú mező), Rechitas (rekettyés), Kutina (kút), Colibă (kaliba), Holdă (hold), Cereu (cser), Sforasu (forrásos) Bicaria, Ritu (rét).

Észrevehető, hogy e topografikus nevek között vannak történeti vonatkozásuk is, pl. Traján-dülő, Porta-sánc, Szt. Király-dülő, Zápolyadülő. Egyes helyekhez és tárgyakhoz néphagyomány fűződik. *Dân kőve*: a szikla, honnan Dán egy török basát lőtt agyon. (Dézna). Van egy *Pásztor-kő* (Peatra pacurarului) nevű szikla a Gubó nevű erdő déli részén, Pais község határában. Ennek meséje következő: Két juhász legény neveltette nyáját a völgyben. Az egyik azt mondta a másiknak hogy ha ő felviszi a hegy tetejére a követ, akkor neki adja a nyáját. A legény vállalkozott rá. Felvitte a követ a hegy tetejére s a fáradtságtól kimerülten feküdt a kő mellé. A másik juhász, elrémülve attól, hogy nyáját elvesztette, felment a hegyre s levágta alvó társának a fejét. Az esetét a kősziklába véste. Magyarpécska határában van a *Hitlány*a nevű erdőrészt. Ehhez is fűződik valami népmondaszerű hagyomány. Egy török leányt, aki azonban anyai részen magyar származású volt, talált fel itt egy bujdosó kuruc ifju, akít azután nőül vett. Azt a helyet, ahol a török lányt találták, ennek pogányságára való tekintetből *hitlen lány* erdőrésznek nevezték és ez *Hitlány* módosulásban ma is fennáll.¹⁾ Legismertebb azonban a mondák közül az, mely Dézna várához fűződik. Jókai írta meg gyönyörűen annak történetét: Hogyan foglalt el száz magyar leány a törököktől egy várat? A vár bégje ugyanis száz magyar leányt akart adó fejében a szultán háremébe szállítani. Ép a századik hiányzott még. Mig a szomszédban ezt felhajsolni készült, addig a fogoly magyar lányok amazon hada a várat hatalmába ejtette s kiverték belőle a visszatérő béget. Más variációval: felrobbantották a várat és elpusztultak.

Családnevek. Azt a kevertséget, mely Arad megye magyarságát

¹⁾ Buja Sándor: A magyarpécskai Hitlány regéje. (Kézirat).

jellemzi, misem mutatja jobban, mint a családnevek sokféle eredetre valló változatossága. Ugyanabban a községben a legmagyarabb hangzású családnevek mellett felhangzik az idegen nevek sokasága. Pl. *Nagykamaráson*: Szabó, Bojtos, Borsos, Bodor, Fodor, Gulyás, Varga stb. és Hudák, Sajtz, Liebszter, Tanner, Krupicska, Kucsera, Turbuj, Lolé, stb. *Dezsőházán*: Kőszegi, Barna, Kávai, Száraz, Gémes, Czirok, Lakos, Telek, Becsei, Martonosi, stb. — és Lipták, Lezsák, Nedó, Krisán, Kruzlicz, Hermány, stb. *Medgyesbodzásán*: Varga, Baráth, Fekete, stb. és Szivák, Pleskovics, stb. *Kürtösön*: Varga, Csonka, Czirok, Csányi, Juhász — és Hemmert, Holtl, Kravec, Nürnberger, stb. *Borosjenőben*: Juhász, Kovács, Jakab, Horvát, Nagy, Kőműves, Tábi, Vagyon — és Miklicza, Mihárcz, Henyecz, Töröcsik, Cserenyecz és egész sora a cseh, morva, tót családneveknek.

Megfigyeléseim és a sorozó lajstromokból, anyakönyvekből szerzett tapasztalataim szerint az aradmegyei magyar családnevek következő kategóriába oszthatók: *a)* testi (esetleg lelki) tulajdonságokat felölelő nevek: Nagy, Kiss, Fehér, Vörös, Fekete, Hosszu, Kövér, Sánta, Vastag, Kardos, Szomorú, stb.; *b)* foglalkozást jelentő tulajdonnevek: Bognár, Varga, Pintér, Kovács, Lakatos, Katona, Gulyás, Kőműves, Kocsis, Takács, Szűcs, Szakács, Szabó, Borbély, Molnár, Faragó, Juhász, stb.; *c)* nemzetiséget jelentő nevek: Rác, Tóth, Németh, Magyar, Oláh, Török, Cseh, stb.; *d)* tárgyak, dolgok nevei: Vas, Kabát, Krajczár, Harmat, Virág stb.; *e)* származási helyről vett nevek: Szénási, Dorogi, Recski, Tokaji, Cseri, Vásárhelyi, Bodrogi stb.; *f)* végül a német, román, tót, szerb, olasz, cseh nyelvből került százféle neveken kívül a homályos és megfejtethetlen értelmű magyar vezetéknevek: Bordács, Bartók, Bondár, Barta, Borka.

A románság beolvasztó hatása a tulajdonnevek révén mutatkozik legjobban. A tiszta román *Zaránd* község lakói között vannak ilyen nevűek: Deák, Kurta, Varga, Farkas, Szekeres, Lakatos, Lukács. A tornovai sorozó lajstromban következő *román anyanyelvű* állítás-kötelesek szerepelnek: Rác (Ratiu), Farkas (Farcas), Bíró (Bireu), Nádas (Nadasan), Bitang, Kis, Csizmás, Domokos, stb. Ilyen nevekre százával akadunk. A *medgyesegyházai* tótok között ilyen nevűek szerepelnek: Csepregi, Csetnegi, Farkas, Kovács, Varga, Pap, Pusztai, stb.

Népi foglalkozások. A nép foglalkozása körébe belejátszik a kezdetlegesebb és könnyebb ipari tevékenység is. E részben a tradíciók táplálják a hajlamot. Magyarpécskán a pékiparosság vagyis a kenyérsütés ősi hagyomány. *Agyán, Vadászon*, mely községek — ma már kiirtott — rengeteg erdőség tövében feküdtek, a famunka, fúrás-faragás, keréktalp- és dongakészítés, szerszámfák, kocsirészek gyártása nagyon el volt terjedve. Ugyanezen két községben a nép butordarabjait: farag-

ványos székeket, *búsuló* (karos) széket, tékát, konyhakaszlit, lócákat, sífókat, faragványos ágyakat, intarziás asztalt, üveges szekrényeket maga készítette. (Lásd az idevágó kép-táblát!) Az alakuló néprajzi múzeumnak eredeti gyűjteménye van e tárgyakból. A szövés-fonás és takácsmunka a Körösök közében (Vadász, Ágya) télen ma is gyakori házi foglalkozás. Láttam Ágyán saját szövésű két szélből összeállított lepedőt, melyeket *görög-íres* csipkével kötöttek össze. Ma már ily fajta csipkét nem horgolnak. A szakajtókészítés, cirokseprű- és vesszőseprű-kötés elterjedt foglalkozás Magyarpécskán, Nagyvarjason, Fekete-gyarmaton és más helyeken. A cserépégetés, vályogvetés, tégláégetés mindenütt divik és nem mindig kizárólagosan a cigányok foglalkozása.

Nagyobbszerű lendületet nyert a megyében utolsó években mint női házi foglalkozás a *hímzés*. Igaz, hogy e női ipar tulnyomólag a románok kezében van. Az aradmegyei hímzés főbb típusait, mint tiszta népi produktumot, Dömötör László ismertette.¹⁾ Azóta főleg a románság csodálatos formai gazdagságot és magasabb műizlést vitt bele e foglalkozásba. A magyarság szintén halad e téren. Mindenütt találkozunk már szép, de még mindig népies stílusban tartott himzett munkákkal. Legismertebbek a gyoroki csángók hímzései. Ők is haladtak és lassanként felemelkednek a legkiműveltebb műizlés fokára. Hímzéseik eredeti típusai ezek: *a)* babos, *b)* makkos, *c)* pókos rózsaszegővel, *d)* kakastaréjos, *e)* szekfűs, *f)* tányéros, *g)* cserelapis, *h)* nagyszekfűs, *i)* cserelapis galambbal, *j)* kis tányéros, *k)* emberkés, *l)* poháros, *m)* festékesforma, *n)* csipkerózsás, *o)* rákos, *p)* körtés, *r)* galambbúgos *s)* vetőlős, *t)* szárazbokros, *u)* tenyéres, *v)* rostélyos, *x)* békás. (Lásd a megfelelő táblázatot!)

A hivatás szerinti iparosok a népesebb községekben a nép közt elszórva élnek, dolgozva a helyi szükséglet kielégítésére és a vásárok fogyasztó közönsége számára. Jellemző, mily nehezen ébred a magyar népben a *kereskedői hajlam*. Magyar boltos az egész megyében alig van. A magyar nép fia nem árul portékát; bizza ezt másra. De a *kupeckedést* nem tartja méltóságán alul álló keresetnek. Kupeckedik lóval, marhával, sertéssel, tojással, gyümölcscsel, edénnyel, üveggel és gazdasági szerszámokkal. Ugyszintén bort mérni, csaplárkodni, kiszorítva helyéből a gyütt-ment idegent, nincsen inye ellen. Élelmességre valló az a kisperegi korcsmai jelszó, mely a nagyívó falán ékeskedik:

Idd ki a sört hidegen — fizesd melegen!

¹⁾ Művészi Ipar, szerk. Pasteiner Gyula, 1889. 2. sz. 64. l.